

МІНІСТЕРСТВО
ОСВІТИ І НАУКИ
УКРАЇНИ

**ОСВІТА І НАУКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА МИРУ:
СУСПІЛЬНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
РОЗВИТКУ**

**XXV ВСЕУКРАЇНСЬКА НАУКОВО- ПРАКТИЧНА
КОНФЕРЕНЦІЯ**

25-26 березня 2025 року

*До 25-річчя
Карпатського інституту підприємництва
Університету «Україна»*

Хуст-2025

ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»
Київська обласна військова адміністрація
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
Вінницький соціально-економічний інститут
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»
Житомирський економіко-гуманітарний інститут
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»
Карпатський інститут підприємництва
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»
Карпатський фаховий коледж
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»
Миколаївський інститут розвитку людини
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»
Полтавський інститут економіки і права
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»
Хмельницький інститут соціальних технологій
ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій
імені С.З. Гжицького
Луганський національний університет імені Тараса Шевченка
Державний університет «Київський авіаційний інститут»
Хустський базовий медичний фаховий коледж

ОСВІТА І НАУКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА МИРУ: СУСПІЛЬНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ.

ЧАСТИНА І.

XXV ВСЕУКРАЇНСЬКА НАУКОВО- ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ «ОСВІТА І
НАУКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА МИРУ: СУСПІЛЬНІ ВИКЛИКИ ТА
ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ»

XXV ВСЕУКРАЇНСЬКА НАУКОВО- ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ

25-26 березня 2025 року

*До 25-річчя Карпатського інституту підприємництва
Університету «Україна»*

УДК: 37.01:355.01(477):001(477)

Освіта і наука України в умовах війни та миру: суспільні виклики та перспективи розвитку: збірник наукових праць XXV Всеукраїнської науково-практичної конференції, 25-26 березня 2025 року. Частина 1 / Карпатський інститут підприємництва ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна». Хуст: КП, 2025. 157 с.

У збірнику наукових праць конференції представлена тематика доповідей науково-педагогічних працівників, аспірантів, практиків в яких досліджуються актуальні проблеми розвитку соціальної роботи, соціального забезпечення, економіки, права та філології.

УДК: 37.01:355.01(477):001(477)

***Рекомендувала до друку вчена рада
Карпатського інституту підприємництва
23 квітня 2025 року, протокол № 2***

Автори несуть особисту відповідальність за повноту висвітлення досліджуваного питання, системність викладу матеріалів, достовірність наведених фактів та їхню автентичність, правильне цитування, академічну добросовісність.

Статті друкуються в авторській редакції.

© Карпатський інститут підприємництва, 2025
© Колектив авторів, 2025

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Чопей Вікторія - директорка Карпатського інституту підприємництва, кандидатка соціологічних наук, доцентка кафедри соціальної роботи (*голова Оргкомітету*).

Агарков Олег - завідувач кафедри соціальної роботи, доктор політичних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи (*заступник голови Оргкомітету*).

Волощук Надія - завідувачка кафедри економіки та менеджменту, кандидат економічних наук, доцентка кафедри економіки та менеджменту.

Роман Вікторія - директорка Карпатського фахового коледжу, голова циклової комісії з права, кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри соціальної роботи.

Шинкар Іван - кандидат філологічних наук, доцент кафедри соціальної роботи.

Сливка Ярослава - кандидатка економічних наук, доцентка кафедри економіки та менеджменту.

Фельцин Іван - кандидат юридичних наук, викладач циклової комісії з права.

Росоха Наталія - викладачка кафедри соціальної роботи (*секретар Оргкомітету*).

Єрмолаєва Наталія - фахівець кафедри соціальної роботи.

Барна Василь - голова студентського самоврядування Карпатського інституту підприємництва.

Кривляк Роман - голова студентського самоврядування Карпатського фахового коледжу.

ЗМІСТ

Алла ЯРОШЕНКО

ОСОБЛИВОСТІ МЕДІАЦІЇ В РОБОТІ ФАХІВЦЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ **9**

Наталія АНТОНЕЦЬКА, Марія ШПІЛЕВСЬКА, Ірина ВЕРЕТКО

ОСОБЛИВОСТІ СКЛАДАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ПРОГРАМИ
ФІЗИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ СТУДЕНТІВ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ В
УМОВАХ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ..... **14**

Галина БАБЧУК

ВПЛИВ ВІЙНИ НА ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС: ТРАНСФОРМАЦІЯ
ВИКЛАДАННЯ..... **18**

Надія ВОЛОЩУК

ЕКОНОМІКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ **22**

Олександр ГАЛКО

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОСТІ ФІНАНСОВОЇ СФЕРИ В УМОВАХ
ВІЙНИ.....**30**

Ірина ГАЛЬЧИЧ

ФОРМУВАННЯ МЕДІАЦІЙНИХ НАВИЧОК МАЙБУТНІХ
СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ У КОНТЕКСТІ СУСПІЛЬНИХ ВИКЛИКІВ
38ВІЙНИ ТА МИРУ
..... **38**

Андрій ГРИНЬКІВ

СОЦІАЛЬНИЙ СУПРОВІД ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ЇХ РОДИН В
УМОВАХ ВІЙНИ: ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНИЙ ДОСВІД..... **41**

Любов ДИКА

МОВНА СТІЙКІСТЬ ЯК ФАКТОР ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ІДЕНТИЧНОСТІ 47

Олександр ДРЮКОВ, Вікторія МАТВІЙЧУК

ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО
СПОСОБУ ЖИТТЯ СТУДЕНТІВ..... 52

Олександр ДУБОВИЙ, Людмила КРАВЧУК

КЕРУВАННЯ СТРЕСОВИМИ СИТУАЦІЯМИ ТА ФОРМУВАННЯ
АДАПТАЦІЙНИХ МЕХАНІЗМІВ В РАМКАХ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ
ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ПЕРШОГО РОКУ НАВЧАННЯ У ЗВО..... 56

Ольга ЖУКОВА

АНАЛІЗ ДОСТУПНОСТІ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕРЖАВНИХ
СОЦІАЛЬНИХ ДОПОМОГ В УКРАЇНІ 59

Світлана КЛИК

СТВОРЕННЯ СИСТЕМИ ЕФЕКТИВНОЇ ПРОТИДІЇ БУЛІНГУ В
ІНКЛЮЗИВНОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ 65

Олена КОРАБЛЬОВА

«БРИТВА ГЕНЛОНА» У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ: ЯК УНИКНУТИ
КОГНІТИВНИХ УПЕРЕДЖЕНЬ У РОБОТІ З КЛІЄНТАМИ В КОНТЕКСТІ
ВІЙСЬКОВОГО КОНФЛІКТУ 70

Людмила КРАВЧУК

ВРАХУВАННЯ СИСТЕМНО-СИНЕРГЕТИЧНОГО ПРИНЦИПУ В
КОНТЕКСТІ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ СТУДЕНТІВ 3

ІНВАЛІДНІСТЮ.....	79
<i>Іван КРАСІКОВ</i>	
ДО ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ПОНЯТЬ «ЕТНІЧНА СПІЛЬНОТА» ТА «НАЦІОНАЛЬНА МЕНШИНА» У ПОЛІТИЧНІЙ НАУЦІ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА МИРУ	83
<i>Ігор МЕЩАН</i>	
ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	87
<i>Людмила МОЗОЛЮК-БОДНАР</i>	
ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ	93
<i>Юлія НІКОЛАЙЧУК</i>	
СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА СІМЕЙ З ДІТЬМИ В УМОВАХ ВІЙНИ	100
<i>Наталія ОСТРОВСЬКА</i>	
РОЛЬ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ФОРМУВАННІ ОСОБИСТОСТІ СУЧАСНОГО ФАХІВЦЯ З СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ.....	105
<i>Тетяна ПЕТРЕНКО, Наталія НОВІКОВА</i>	
ВПЛИВ ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ СТАН ДІТЕЙ-СИРИТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ, В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ	111
<i>Наталія НОВІКОВА</i>	
ІНДИВІДУАЛЬНИЙ ПІДХІД У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ З ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ.....	116

Сергій ПОСТОЯЛКІН

АНАЛІЗ ЧИННИКІВ ПІДВИЩЕНОЇ ТРИВОЖНОСТІ УЧНІВ СТАРШИХ
КЛАСІВ В УМОВАХ ВІЙНИ 122

Володимир ПУЧА, Валентина КРУПА, Тадеуш КРИШТОФОР

ЗМІСТ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ ЯК ЦІННОСТІ ФІЗИЧНОГО
ЗДОРОВ'Я ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА 127

Наталія РОСОХА

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ ДІТЕЙ, ЯКІ
ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ВІЙНИ 132

Анна СТАРЄВА

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ БЕЗПЕКИ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В
УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ..... 137

Іван ФЕЛЬЦИН

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ПРАВОВОЇ РЕАЛЬНОСТІ ПОВОЄННОЇ
УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ 141

Іван ШИНКАР

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ НАРКОЗАЛЕЖНОСТІ ЯК
СОЦІАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ І ФОРМИ ДЕВІАЦІЇ..... 144

Олена ДОБРОВІЦЬКА

УКРАЇНСЬКІ ДІТИ-БІЖЕНЦІ В ПОЛЬЩІ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ
ВИРІШЕННЯ.....153

Алла ЯРОШЕНКО

*докторка філософських наук, професорка кафедри соціальної політики
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова.*

yaroshenkonpu@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ МЕДІАЦІЇ В РОБОТІ ФАХІВЦЯ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

Анотація. В тезах розглядаються питання використання медіативних практик в роботі фахівця соціальної сфери. Медіація – в контексті соціальної сфери як посередництво у вирішенні спору, стороною чи сторонами якого є клієнти, які потребують допомоги. Розглядаються питання особливості обізнаності фахівця в певних особливостях проведення медіації, чітке розуміння ситуацій, коли можливо проводити медіацію, а коли ні, та що є протипоказаннями. Важливість освіти для засвоєння основних навичок медіації та використання їх в роботі фахівця соціальної сфери.

На сьогоднішній день зміни, спричинені війною в Україні та змінами у світі потребують нових підходів та модифікацій у різних сферах суспільства та соціальній сфері, зокрема. Фахівець соціальної сфери повинен володіти компетентностями професійної діяльності та постійно підвищувати свою кваліфікацію. Нові сучасні виклики вимагають від нього набуття ширших комунікативних навичок, включаючи посередництво та медіацію, що підвищує шанси вирішення конфліктів, які супроводжують його роботу, адже конфлікти є невід'ємною частиною нашого життя, тому отримання знань про вирішення конфліктів є основною потребою людини.

Конфлікти в соціальній сфері безпосередньо стосуються соціальних працівників та їх клієнтів або стосуються лише клієнтів (наприклад, міжособистісні, внутрішньоособистісні, сімейні конфлікти), які фахівець соціальної сфери намагається вирішити як третя – нейтральна сторона. Таким

чином, робота в соціальній сфері вимагає певних комунікативних навичок, які включають медіацію, переговори, використання відповідних мотиваційних тактик, а також діагностику (належну підготовку до процесу медіації та переговорів). Їх можна успішно використовувати в звичайних людських суперечках. Ці методи істотно відрізняються один від одного, але мета залишається незмінною: знайти реалістичну угоду, яка враховує найважливіші потреби сторін.

Фахівець соціальної сфери в силу своєї професії часто стає учасником конфліктів між тими з ким він опікується. Бідність і складні життєві ситуації призводять до втрати почуття безпеки, що, у свою чергу, викликає відчуття беспорядності, породжує зло і провокує агресію. У кожній такій ситуації працівник має діяти виважено та раціонально, щоб не сприяти деструктивній ескалації конфлікту [2].

Фахівці соціальної сфери можуть виступати медіаторами на прохання сторін спору (система реєстрації добровільної медіації) або за посадою – як представники закладу соціальної сфери.

Фахівець у ролі медіатора виступає як особа, яка безпосередньо не бере участь у суперечці, є неупередженою та експертом у сфері вирішення конфліктів, і водночас не втручається в предмет угод. Саме сторони повинні брати взаємні зобов'язання і відповідати за їх дотримання. Завдання такого фахівця-медіатора включають: сприяння комунікації, сприяння підвищенню обізнаності щодо прав кожної сторони конфлікту, використання методів, які допомагають вирішити суперечку, офіційне головування на сесіях, вивчення проблеми, перевірка здійсненності пропозицій, розширення джерел інформації через контакти з експертами, ініціювання та управління переговорами [3].

Однак професійна спрямованість соціального працівника на вирішення проблем клієнта не у всіх випадках супроводжується медіацією. При порушенні соціальним працівником етичних норм, ігноруванні основних принципів професійної діяльності може відбутися соціальна інгібіція - гальмування, придушення, стримування активності суб'єктів.

Таким чином, фахівець соціальної сфери повинен бути обізнаний з певними особливостями роботи на практиці в ролі медіатора. Практика медіації показує, що в певних ситуаціях медіацію застосовувати не варто, «оскільки це буде не тільки неефективним, але й може бути небезпечним, призводячи до угод, які завдають шкоди або зловживають однією зі сторін».

Фахівець соціальної сфери повинен чітко розуміти та розрізняти ситуації, коли він може проводити медіацію, а коли ні. Протипоказаннями є випадки, коли:

- одна або обидві сторони залежні від алкоголю чи психоактивних речовин;
- одна або обидві сторони страждають на психічне захворювання або серйозні емоційні розлади;
- існує значний дисбаланс сил між сторонами, що на практиці унеможливорює ведення переговорів на рівних;
- в сім'ї є/або було насильство.

Ці та інші моменти фахівець соціальної сфери повинен знати та враховувати на практиці.

Медіація також є важкою через сильні негативні емоції, які супроводжують травматичну подію, яку пережила людина, наприклад, втрата коханої людини або розлучення. Вони ускладнюють свідоме та раціональне судження та зосередження на майбутньому. У таких ситуаціях людині слід дозволити досягти емоційної рівноваги, і лише тоді, коли вона буде повністю готова, починати медіацію.

Фахівець, також може зайнятися неформальним посередництвом і використовувати свої знання для пропозиції надати можливість сторонам (на добровільній основі) обговорити умови їх взаємного примирення. Така розмова може допомогти визначити та впорядкувати взаємні очікування, а також перевірити, чи люди повністю готові та схильні брати участь у медіації. Такі розмови, що ініціюють процес медіації, можуть починатися навіть кілька разів. Відповідно до міжнародних стандартів, професійна діяльність медіатора ґрунтується на принципах професіоналізму, конфіденційності,

неупередженості, незацікавленості, нейтральності та добровільності процедури медіації.

Медіація дає можливість висловитися, висловити свою позицію в неагресивній дискусії та досягти стану рівноваги. Медіація спрямовує сторони на спільне вирішення проблем, виправляючи все, що можна виправити. Процедури медіації дають клієнтам відчуття розуміння та безпеки. Якщо клієнт потребує цього, працівник може взяти участь у посередництві перед іншими органами.

Медіація – це нейтральний процес, у якому насправді важливий не результат, а розуміння іншої сторони. Медіатор не має повноважень приймати рішення по суті, але його або її роль полягає в тому, щоб допомогти сторонам спору добровільно досягти власної взаємоприйнятної згоди щодо спірних питань.

Відсутність впевненості у веденні розмов із складними клієнтами, відсутність співпереживання, необізнаність із техніками та базовими стратегіями переговорів і посередництва – змушує працівників впадати в рутину та вибирати простіші рішення (наприклад, вони проводять співбесіду, надають допомогу та закривають справу). Якби вони мали ширші знання та компетенції у сфері переговорів та посередництва, вони б знали, що клієнту більше допоможуть, якщо його мотивують діяти (його навчають, як поводитися, усвідомлюють його проблеми та емоції), а не автоматично надають допомогу, яка в довгостроковій перспективі може призвести до його безпорадності та опору будь-яким змінам.

Розуміння обмежень своїх професійних можливостей також є частиною компетентності. Сама професійна компетентність розвивається в ході навчання і зростає протягом усієї професійної кар'єри. Вона включає в себе професійну підготовку, індивідуальні схильності, індивідуальні технології і методи роботи, стаж роботи, здатність до навчання, самовпевненість (як впевненість в своїх професійних силах і можливостях) [1]. Слід також зазначити, що неналежно проведена медіація, в ситуації, коли є протипоказання до його застосування

можуть принести більше шкоди, ніж користі.

Таким чином, знання медіації та переговорів, а також індивідуальний підхід до кожного клієнта – це цінний виклик для фахівців соціальної сфери. Навчання в цій галузі дозволить більш свідомо та творчо керувати конфліктами, а також створювати кращі стосунки з клієнтами для сприйняття вирішення суперечок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Котловий С. А. Медіація у роботі. Актуальні проблеми соціальної сфери. Житомир: Вид-во Житомирського державного університету імені Івана Франка. 2019. Вид. 9. С.15-18.
2. Chełpa S., T. Witkowski. Psychologia konfliktów. Oficyna Wydawnicza UNUS, Jelenia Góra, 1999. P. 16.
3. Przybyła-Basista H., Proces mediacji rodzinnych – od teorii do praktyki. „Mediator”. 2002. № 21. P. 5-23.

Наталія АНТОНЕЦЬКА

*кандидатка медичних наук, доцентка кафедри фізичної терапії,
ерготерапії, фізичної культури і спорту
Хмельницького інституту соціальних технологій ЗВО «Відкритий
міжнародний університет розвитку людини «Україна»
hist_antonetska@uu.ua*

Марія ШПЛЕВСЬКА

*кандидатка медичних наук, доцентка кафедри фізичної терапії,
ерготерапії, фізичної культури і спорту
Хмельницького інституту соціальних технологій ЗВО «Відкритий
міжнародний університет розвитку людини «Україна»
hist.km.nauka@gmail.com*

Ірина ВЕРЕТКО

*старший викладач кафедри фізичної терапії, ерготерапії, фізичної
культури і спорту
Хмельницького інституту соціальних технологій ЗВО «Відкритий
міжнародний університет розвитку людини «Україна»
ira.veretko@gmail.com*

**ОСОБЛИВОСТІ СКЛАДАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ПРОГРАМИ
ФІЗИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ СТУДЕНТІВ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ
В УМОВАХ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Анотація. Авторами розглядаються особливості розроблення індивідуальної програми фізичної реабілітації студентів з особливими потребами в умовах навчального процесу. Проаналізовано сучасні підходи до фізичної реабілітації, визначено ключові фактори, що впливають на ефективність реабілітаційних заходів у закладах освіти.

Ключові слова: фізична реабілітація, студенти з особливими потребами, індивідуальна програма, навчальна діяльність, реабілітаційні заходи.

Законом України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» передбачено створення Державною службою медико-соціальної експертизи та реабілітації осіб з інвалідністю – Державної типової програми реабілітації інвалідів на підставі державних соціальних нормативів у згаданій сфері, єдиних науково обґрунтованих критеріїв та вимог до реабілітаційних заходів. Зокрема, у ньому виділено гарантований перелік реабілітаційних заходів у складі послуг з медичної, професійної, трудової, фізкультурно-спортивної і соціальної реабілітації. Згідно із законом, індивідуальна програма реабілітації розробляється медико-соціальною експертною комісією відповідно до Державної типової програми реабілітації інвалідів [2].

Індивідуальною програмою передбачено такі види реабілітаційних заходів:

- медичні (медикаментозне лікування, відновлювальна терапія, хірургічне втручання, протезування);
- фізичні (відновлення, покращення, стабілізація, координація рухових дій, уміння користуватися протезами);
- психологічні (психокорекція якостей і функцій інваліда, його мотивації до життєдіяльності та праці, навчання прийомів і методів психологічної саморегуляції);
- професійні (професійне навчання, професійна адаптація);
- трудові (раціональне працевлаштування);
- соціальні (соціально-побутова адаптація, соціально-середовищна орієнтація, соціальне обслуговування, забезпечення технічними та іншими засобами реабілітації, виробами медичного призначення);
- психолого-педагогічні (психологічна і педагогічна корекція розвитку);
- фізкультурно-спортивні (фізкультурно-оздоровчих і спортивних занять).

У відповідності до існуючої практики розробка індивідуальної програми реабілітації складається з таких етапів:

- проведення реабілітаційно-експертної діагностики;
- оцінка реабілітаційного потенціалу, що включає власний потенціал інваліда;
- визначення реабілітаційного прогнозу;
- визначення заходів, технічних засобів і послуг, що дають змогу відновити порушені чи компенсувати втрачені здібності для використання побутової, пізнавальної діяльності, рухової активності тощо [1].

Як визначено положеннями, учасниками реабілітаційного процесу виступають педагогічні, медичні, соціальні, музичні працівники, майстри виробничого навчання, реабілітаційні установи, інваліди, які проходять реабілітацію, батьки, законні представники інвалідів (у випадку недієздатності інваліда).

Безумовно, реалізація індивідуальної програми реабілітації молоді з особливими потребами, яка навчається, має специфіку, зумовлену, насамперед, важливістю саме педагогічної складової серед усіх існуючих реабілітаційних заходів. За цих умов має бути витримана послідовність, комплексність і безперервність в процесі здійснення індивідуальної програми, а також передбачене динамічне спостереження і контроль за ефективністю її проведення.

Таким чином комплексне використання методів фізичної реабілітації має на меті компенсацію чи відновлення порушених функцій організму, поліпшення загального стану здоров'я та покращенню якості професійної підготовки студентів з особливими потребами. Це досягається використанням таких методів фізичної реабілітації, як гіперкапічні тренування дихання, кінезотерапія, застосування лікувального масажу, ароматерапії, механотерапії, працетерапії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Медична та соціальна реабілітація : навчальний посібник / за заг. ред.: І.Р. Мисули, Л.О. Вакуленко. Тернопіль : ТДМУ, 2005. ст. 402
2. Про реабілітацію інвалідів в Україні : Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2006. №2-3. ст.36

Галина БАБЧУК

старша викладачка кафедри фізичної терапії, ерготерапії, фізичної культури і спорту Хмельницького інституту соціальних технологій ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

galia.svirida1994@gmail.com

ВПЛИВ ВІЙНИ НА ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС: ТРАНСФОРМАЦІЯ ВИКЛАДАННЯ

Анотація. В умовах війни освітні системи зазнають значних змін, що викликано необхідністю адаптації до нових реалій, таких як переміщення навчального процесу в онлайн-формат, зміни в організації навчання та підтримці студентів і викладачів. Крім того, розглядаються питання психоемоційного стану учасників навчального процесу, який потребує підтримки і адаптації методів взаємодії з огляду на стрес і вигорання. Основною метою є вивчення адаптаційних стратегій освітніх установ у кризовий період, а також визначення ключових аспектів, що дозволяють забезпечити безперервність навчання та підтримку наукової та освітньої діяльності під час війни.

Війна, як надзвичайна ситуація, суттєво змінює не тільки соціально-економічну ситуацію в країні, а й умови навчання та викладання. Для освітніх установ це стає серйозним викликом, що потребує оперативних рішень та адаптації до нових реалій. У контексті гуманітарних наук трансформація викладання в умовах війни особливо виражена, оскільки навчальний процес стає не лише актом передачі знань, але й інструментом підтримки студентів, які переживають психоемоційний стрес.

Одним із перших кроків, які здійснюють навчальні заклади під час війни, є швидка адаптація до дистанційного або змішаного формату навчання. Онлайн-платформи, відеоконференції, використання електронних ресурсів та

інтерактивних інструментів стали необхідними для забезпечення безперервності освітнього процесу. Водночас такі зміни висувають нові вимоги до викладачів: необхідність опанувати технології онлайн-навчання, створювати нові форми взаємодії зі студентами та забезпечувати доступ до навчальних матеріалів в умовах обмежених ресурсів.

Трансформація викладання не обмежується лише переходом до цифрового формату. Важливим аспектом є перегляд навчальних програм, включення в них нових тем, які стосуються соціально-психологічних аспектів війни, травматичного досвіду, а також потреба в інтеграції практик медіації та психосоціальної підтримки для студентів, які можуть переживати травму або втрату.

Особливо важливою є роль гуманітарних дисциплін у цей період. Вивчення історії, філософії, соціології чи психології допомагає студентам осмислювати ситуацію, отримувати знання для подолання стресу та адаптації до складних умов. Водночас викладачі мають розуміти специфіку ситуації та адаптувати свої підходи до викладання, намагаючись не лише передати знання, а й підтримати студентів емоційно та психологічно.

Першим важливим напрямом позашкільної освіти в умовах воєнного стану стає покращення нормативно-правової бази, діяльності закладів позашкільної освіти в умовах воєнного стану, що забезпечить утвердження української національної та громадянської ідентичності, реалізацію права кожної української дитини на освіту. Вкрай важливим постає розробка Державної програми позашкільної освіти в умовах воєнного стану на 2023-2025 рр. [1]

Крім того, війна висуває нові вимоги до інфраструктури навчальних закладів. Важливим є забезпечення безпеки студентів і викладачів, організація укриттів, евакуація в разі необхідності та можливість проведення занять в умовах непередбачуваних ситуацій. Поряд з цим необхідно забезпечити гнучкість графіків та можливість навчання в різних форматах для тих, хто змушений виїхати за кордон або в інші регіони.

На рівні підтримки науковців і викладачів, війна може призвести до

емоційного вигорання та стресу, що вимагає розробки програм підтримки педагогічних працівників. Зміни у соціальному середовищі, загроза безпеці та постійний стрес негативно впливають на психологічний стан, що потребує впровадження спеціальних тренінгів, програм для зниження стресу та підтримки колективу.

Трансформація викладання в умовах війни – це комплексний процес, що вимагає адаптації освітніх стратегій до нових умов, пошуку інноваційних підходів до навчання та взаємодії з учасниками освітнього процесу, а також врахування емоційного стану та психологічних аспектів як студентів, так і викладачів. Важливою складовою цієї трансформації є намагання забезпечити безперервність освіти та зберегти її якість навіть в умовах кризових ситуацій.

Війна змінює не тільки умови, в яких відбувається навчання, але й саму природу освітнього процесу. Трансформація викладання в умовах війни є складним, багатограним процесом, який потребує постійного вдосконалення методів навчання, гнучкості та впровадження нових підходів, щоб зберегти якість освіти та забезпечити ефективну підтримку студентів і викладачів.

Адаптація до нових умов. Війна змушує освітні установи швидко адаптувати свої стратегії до нових реалій, зокрема, через перехід до дистанційного або змішаного формату навчання. Цей процес вимагає не лише технічної підготовки, а й педагогічної гнучкості для ефективної взаємодії з студентами.

Трансформація змісту навчання. У умовах війни є необхідність перегляду навчальних програм, включення в них тем, що відображають соціально-психологічні аспекти війни, а також підготовки студентів до подолання стресових ситуацій. Гуманітарні дисципліни відіграють особливо важливу роль у допомозі студентам зрозуміти соціальні процеси та адаптуватися до змін.

Психологічна підтримка. Зростаючий стрес та емоційне вигорання серед студентів та викладачів вимагають особливої уваги до психоемоційного стану учасників освітнього процесу. Важливим є розвиток програм підтримки, які дозволяють забезпечити емоційну стійкість та благополуччя студентів і

педагогічного складу [2].

Безперервність освітнього процесу. Успішна трансформація викладання в умовах війни передбачає забезпечення безперервності навчання. Важливими аспектами є гнучкість графіків, можливість навчання з-за кордону або в інших регіонах, а також належна організація безпеки в навчальних закладах.

Інноваційні підходи. Викладачам доводиться освоювати нові технології та методи навчання, використовувати інтерактивні ресурси та онлайн-платформи для забезпечення доступу до знань. Інновації у викладанні стають не лише вимогою часу, а й необхідністю для підтримки високого рівня освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Биковська О.В., Єресько О.В., Костицький М.В., Майборода Г.А., Маляр С.А., Овчаренко В.М., Оліфер Д.Д. Концепція позашкільної освіти в умовах воєнного стану : проєкт. *Позашкільна освіта*. Режим доступу: <https://pou.org.ua/wp-content/uploads/18%20Kontseptsiya-pozashkilnoyi-osvity-v-umovah-voennogo-stanu.pdf> (дата звернення: 19.02.2025).

2. Міністерство освіти і науки України. Про забезпечення психологічного супроводу учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану : лист від 29 березня 2022 р. № 1/3737-22. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zabezpechennya-psihologichnogo-suprovodu-uchasnikiv-osvitnogo-procesu-v-umovah-voennogo-stanu-v-ukrayini> (дата звернення: 18.02.2025).

Надія ВОЛОЩУК

кандидатка економічних наук, доцентка кафедри економіки та менеджменту, завідувачка кафедри економіки та менеджменту Карпатського інституту підприємництва ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

Nadezdavoloshka@gmail.com

ЕКОНОМІКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. У тезах проведено аналіз економіки України в умовах пандемії COVID-19 та російської агресії. Основний акцент зроблено на падінні реального ВВП.

Ключові слова: економіка України, пандемія, воєнний стан, російська агресія проти України, валовий внутрішній продукт, демографічні втрати, інвестиційна діяльність,.

В результаті повномасштабної війни, що почалася у лютому 2022 року, економіка України зазнала змін.

З'ясовано, що з 2021 року до початку 2022 року економіка і так переживала наслідки триваючої пандемії COVID-19 і була ще більше ослаблена пандемією, не оговтавшись повністю від шоку гібридної війни, розв'язаної країною-агресором в 2014 році.

Війна в Україні спричинила значні економічні виклики, такі як зниження зовнішньої торгівлі, збільшення безробіття, значні втрати фінансових ресурсів та збанкрутування багатьох підприємств. Регіони, які перебувають на передовій лінії конфлікту, зазнали найбільших економічних збитків через знищення інфраструктури та втрату виробництва.

Вартість збитків і втрат від російської агресії вже сягають рекордних величин, а падіння реального ВВП в Україні є більш глибоким, ніж у більшості країн, які мали досвід збройних конфліктів. У 2014-2015 роках після першого

акту російської агресії Україна вже втратила 15,8% ВВП, а в 2022 р. реальний ВВП зменшився на 29,2%. Так, а 13,5 млн. осіб змушені були покинути свої домівки. Більше 7 млн. осіб опинилися за межею бідності, а рівень бідності сягнув 24% населення.

Для порівняння втрат від війни в Україні з втратами в інших країнах, постраждалих від воєнних дій, було використано показники бази даних «Maddison Project Database» Університету Гронінгена (Нідерланди). До уваги бралися історичні епізоди, які мали ознаки широких міжнародних конфліктів (на відміну від локальних чи громадянських воєн). Таким чином, до вибірки було включено 10 епізодів часів II світової війни, 2 епізоди югославських воєн, 2 епізоди з воєн у Перській затоці, 1 епізод з арабо-ізраїльських воєн, 2 епізоди з російсько-українських воєн і 1 епізод російсько-грузинської війни.

У таблиці 1 наведено дані щодо темпів падіння реального ВВП у перший рік військових дій у країнах зазначеної вибірки. Наявні дані говорять про те, що за темпами падіння реального ВВП в 2022 р. (на 29,2%) Україна займає III місце серед 18 країн вибірки. На досліджуваному історичному проміжку більш руйнівними були війни тільки в Іраку в 1991 р. (падіння ВВП на 60,2%) і в Австрії в 1945 р. (на 58,7%).

Таблиця 1

Річний темп падіння реального ВВП України у 2022 році у порівнянні з іншими країнами під час військових дій на географічній території в %

№ /п	Країна та перший рік Військових дій	Темп зміни реального ВВП у %
1	Ірак (1991)	-60,2
2	Австрія (1945)	-58,7
3	Україна (2022)	-29,2
4	Німеччина (1945)	-28,9

5.	Боснія та Герцеговина (1992)	-28,8
6.	Японія (1945)	-24,6
7.	Хорватія (1991)	-22,0
8.	Франція (1940)	-17,5
9.	Ірак (2003)	-16,0
10.	СРСР (1941)	-13,9
11.	Нідерланди (1940)	-11,9
12.	Італія (1943)	-9,4
13.	Україна (2014)	-6,6
14.	Фінляндія (1939)	-4,3
15.	Грузія (2009)	-3,7

- Джерело: Maddison Project Database, Держстат України

Гігантські втрати реального ВВП в перший рік війни вирізняють нашу країну від інших епізодів воєнних дій. Так, падіння реального ВВП з темпом 25-50% за один рік конфлікту, як правило, мало місце лише в країнах, що зазнавали капітуляції чи нищівної поразки у війні (Німеччина, Австрія, Японія, Ірак), або ж у країнах, де бойові дії велися на понад 50% території (Боснія і Герцеговина).

Нагадаємо, що валовий внутрішній продукт (ВВП) - один із найважливіших показників розвитку економіки, який висвітлює підсумок виробничої діяльності економічних одиниць-резидентів (людей) у галузі матеріального і нематеріального виробництв. Вимірюється вартістю товарів та послуг, виготовлених цими одиницями (людьми) для кінцевого використання.

У 2023 році реальний ВВП зріс на 8 %. Про це свідчать розгорнуті показники, опубліковані Державною службою статистики України. З одного

боку, доволі високе зростання ВВП вдалося досягти після глибокого спаду у 2022 році (на 29,2 %). З іншого – відновлення економіки в умовах активних бойових дій, високих безпекових ризиків та терористичних атак з боку росіян є значним результатом (табл. 2).

Таблиця 2

Валовий внутрішній продукт України
за період 2019-2023 рр. (за методологією СНР 2008) у фактичних цінах;
млн.грн.

Роки	У фактичних цінах		У цінах попереднього року		Індекси-дефлятори
	валовий внутрішній продукт, млн. грн.	валовий внутрішній продукт у розрахунку на одну особу, грн.	валовий внутрішній продукт, млн. грн.	валовий внутрішній продукт у розрахунку на одну особу, грн.	валовий внутрішній продукт, відсотків до попереднього року, у постійних цінах 2021 року ¹
2019 ²	3977198	94633	3674214	87423	108,2
2020	4222026	101138	3827941	91697	110,3
2021	5450849	131734	4367501	105552	124,8
2022	5239114	...	3883262	...	134,9
2023	6537825	...	5518062	...	142,9

¹Для розрахунку наведених даних вартісні показники використані без округлення.

²Дані наведено з урахуванням змін показників платіжного балансу НБУ.

Насамперед, йдеться про врожай зернових, овочів, фруктів, що мав позитивний ефект як на показники ВВП, так і на інфляцію. Також у НБУ відзначили і такий фактор з боку пропозиції, як доступ до електроенергії, який позитивно позначився і на економічній активності, і на інфляційних процесах. А також міжнародну підтримку, яка прогнозувалась на рівні 38,6 млрд. дол., але

по факту за підсумками року становила майже 43 млрд. дол., і це дозволило профінансувати більший дефіцит бюджету. Також набагато більшими виявились запозичення на внутрішньому ринку, ніж Нацбанк закладав в прогноз.

"Власне, ці фактори, разом з високою адаптивністю українського бізнесу, призвели до набагато кращого результату.

Радують те, що інвестиційна діяльність у 2023 році зросла на 52,9%, скорочення експорту помітно сповільнилося – до 5,4%, імпорт збільшився на 8,5%. Показники більшості видів діяльності поліпшувалися.

Завдяки значним бюджетним видаткам на безпеку та оборону другий рік поспіль зростала ВДВ сектору державного управління та оборони. За два роки ВДВ цього виду діяльності збільшилася на більш ніж 46%, а його частка збільшилася з близько 6% у 2021 році до 22% у 2023 році. Відновилося зростання ВДВ охорони здоров'я з огляду на високу потребу в медичних послугах через війну. Значні оборонні замовлення, переробка високих врожаїв і відновлення внутрішнього попиту позначилися на зростанні переробної промисловості.

Військова агресія росії проти України викликала масштабні руйнування виробничого капіталу та інфраструктури, принесла людські жертви та соціальні втрати.

У той же час Україні вдалося утримати макрофінансову стабільність і залучити значні обсяги міжнародної допомоги, що позитивно впливатиме на перспективи поствоєнного відновлення.

Якщо говорити про пошкодження або прямі втрати від першого року війни, то за оцінками Світового банку і його партнерів найбільших втрат зазнали житловий сектор (38% сумарних пошкоджень), транспорт (26%), енергетика (8%), промисловість і торгівля (8%), сільське господарство (7%). Зокрема, за рік російсько-української війни руйнувань і пошкоджень зазнали 1,4 житлових приміщень (окремих квартир, будинків), серед них 135 тис. – приватних будинків і 39 тис. гуртожитків.

У загальній сумі потреб на відновлення (410,6 млрд. доларів) транспортний сектор займає 22%, житловий сектор 17%, енергетика 11%, сфера соціального захисту і життєдіяльності 10%, боротьба з небезпечними ситуаціями 9%, сільське господарство 7%. У таблиці 3 показано вартість збитків від військових дій і потреб на 24.02.2023 у млрд. дол. США.

Таблиця 3

Вартість збитків від військових дій і потреб на 24.02.2023 у млрд. дол. США

Сектор	Пошкодженн я	Потреби
Житло громадян	50,4	68,6
Освіта і наука	4,4	10,7
Охорона здоров'я	2,5	16,4
Соціальний захист і засоби до існування	0,2	41,8
Культура і туризм	2,6	6,9
Енергетика і добувні галузі	10,6	47,0
Транспорт	35,7	92,1
Телекомунікаційні та цифрові технології	1,6	4,5
Водопостачання і очищення води	2,2	7,1
Муніципальні послуги	2,4	5,7
Сільське господарство	8,7	29,7
Промисловість і торгівля	10,9	23,2
Іригація, управління водними ресурсами	0,4	8,9
Фінанси і банківська справа	0,0	6,8
Охорона довкілля і ліси	1,5	1,5
Державне управління	0,3	0,6
Розмінування	-	37,6
Інші	0,3	1,5
Всього	134,	410,6

Суттєвими є й демографічні втрати від воєнних дій, які поки що важко оцінити.

За методологією “Rapid Damage and Needs Assessments” (RDNA2) Світового банку пошкодження – це прямі втрати від знищення чи ушкодження фізичних активів та інфраструктури, що виражені в грошовій формі, на основі вартості

заміни чи ремонту втрачених активів за цінами, діючими до початку війни.

Варто нагадати, що потреби – це вартість відновлення довоєнної нормальності через проведення таких робіт як ремонт, відбудова й реалізація зусиль щодо модернізації, підвищення енергоефективності, з урахуванням інфляції, підвищення страхових премій, ін. Потреби обраховуються за поточними ринковими цінами на момент проведення оцінки.

За даними Міністерства фінансів, з початку повномасштабного російського вторгнення партнери надали Україні \$60,17 млрд. безповоротної допомоги та позик. Зокрема цього року від міжнародної спільноти надійшли \$28,07 млрд. Найбільше надав Європейський Союз – \$11,4 млрд. Від США ми отримали \$8,5 млрд., від МВФ – \$3,59 млрд. Далі в переліку Канада (\$1,76 млрд.) і Японія (\$1,5 млрд.). \$579 млн. – “внесок” Світового банку, \$499 млн. надала Великобританія.

Лєвова частка фінансового ресурсу надається партнерами України на безповоротній основі. Проте є й частина коштів, які ми отримуємо як позики.

У 2024-2025 роках відновлення економіки України триватиме.

За прогнозом НБУ, зростання реального ВВП триватиме впродовж цього року. Відновлення економіки підтримуватимуть збереження м'якої фіскальної політики завдяки значній міжнародній допомозі, поліпшення ділових очікувань та зростання доходів домогосподарств, заходи НБУ та уряду з підтримання макрофінансової стабільності.

Однак, зберігаються й ризики, пов'язані насамперед з війною. Так, обмежити економічне зростання можуть, зокрема, довше, ніж припускається, збереження безпекових ризиків та вища інтенсивність військових дій, подальші руйнування енергетичної інфраструктури та посилення міграційних тенденцій. Відчутний вплив може мати також зменшення врожайності основних сільськогосподарських культур, якщо погодні умови повернуться до середніх кліматичних норм.

Ці та інші чинники враховуватимуться в оновленому макроекономічному прогнозі Національного банку України.

При цьому зазначимо, що ключовим фактором успішного відновлення є досягнення надійного й тривалого миру. На швидкість відновлення економіки після війни позитивно впливають такі фактори: коротка тривалість війни, динамічне економічне зростання й сильні інститути напередодні війни, незначне падіння економіки під час війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гайдук В.І., Ковальчук О.В. Економічна стійкість України в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*, 2023, № 51. Режим доступу: <https://www.economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1440> (дата звернення: 16.04.2025).

2. Укрінформ. Що сприяє економічній стійкості України під час війни за Незалежність. 23.08.2023. Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3751995-so-spriae-ekonomicnij-stijkosti-ukraini-pid-cas-vijni-za-nezaleznist.html> (дата звернення: 16.04.2025).

3. Умеров Р. Мала приватизація принесла державі 2,1 млрд грн, але це не допоможе відновити економіку: потрібні інвестиційні ідеї. *Forbes Україна*, 28.08.2023. Режим доступу: <https://forbes.ua/money/mala-privatizatsiya-prinesla-derzhavi-21-mlrd-grn-ale-tse-ne-dopomozhe-vidnoviti-ekonomiku-potribni-investitsiyi-idei-golova-fdmu-rustem-umerov-pro-pershiy-rik-roboti-u-fondi-28082023-15681> (дата звернення: 16.04.2025).

4. Національний банк України. Коментар щодо зміни реального ВВП у 2023 році. 2024. Режим доступу: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/komentar-natsionalnogo-banku-schodo-zmini-realnogo-vvp-u-2023-rotsi> (дата звернення: 16.04.2025).

Олександр ГАЛКО

голова циклової комісії соціально-економічних та загальноосвітніх
дисциплін Хмельницького фахового коледжу Університету «Україна»

GalkoOM@gmail.com

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОСТІ ФІНАНСОВОЇ СФЕРИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Анотація. Головним чинником, що економічно створить нам передумови та можливості безсумнівної перемоги над ворогом, є забезпечення стійкості фінансової сфери України в умовах війни. Для цього необхідні злагоджені дії та значні зусилля з боку банків, небанківських фінансових установ, Національного банку України та інших регуляторів ринку, а також підтримка органів державної влади. «Війна на виснаження» призвела до стрімкого підвищення оборонних видатків бюджету до безпрецедентного в історії України рівня. Досягненню цих цілей мають сприяти і наявні і перспективні інструменти забезпечення фінансової стійкості в умовах воєнного стану в Україні. Зокрема, держава запровадила низку заходів для підтримки бізнесу та населення. Серед них – скасування ПДВ на імпорт товарів, програми кредитування підприємств, спрощена процедура звільнення, мораторій на стягнення кредитів та відстрочення сплати відсотків і ін.

Безсумнівно і беззаперечно, що в умовах нинішньої надскладної ситуації і в економіці нашої країни і в фінансовій сфері зокрема, головним чинником, що економічно створить нам передумови та можливості безсумнівної перемоги над ворогом, що безжально нищить наш економічний потенціал є саме забезпечення стійкості фінансової сфери України в умовах війни. Це стосується як окремо взятих домогосподарств, так і економіки країни в цілому. Адже звична система забезпечення фінансової стабільності країни та сталого фінансового становища її громадян була частково зруйнована, що зумовило

потребу в оперативному внесенні змін в регулювання фінансової сфери України для забезпечення її подальшого належного функціонування.

Однак задля цього необхідні злагоджені дії та значні зусилля, а також тісна співпраця в означеному напрямку усіх суб'єктів фінансового ринку: банків, небанківських фінансових установ, Національного банку України та інших регуляторів ринку, а також дієва і цілеспрямована підтримка органів державної влади.

Потреба в підтримці однозначно необхідна, адже повномасштабна війна докорінно змінила життя всіх без виключення українців, зокрема і його фінансову складову. Так, за даними опитувань, «понад 80% населення відчули погіршення матеріального стану. Багато хто змушений був переїхати до більш безпечних регіонів або за кордон, втративши роботу і доходи. За оцінками експертів, рівень безробіття в країні зріс до 21% за час війни. Основним джерелом доходів для багатьох пересічних українців стала гуманітарна допомога. Задля економії коштів люди почали відмовлятися від звичних задоволень – закладів, подорожей, нового одягу. Збільшилася частка витрат на продукти харчування та ліки – до 70% для малозабезпечених верств населення» [1]. Цьому також сприяла низка наступних факторів: зменшення доходів, збільшення частки готівки в обігу, зростання витрат на їжу та базові потреби, зменшення споживання товарів та послуг не первинної необхідності. Відповідно зріс попит на кредитування, так як люди почали шукати джерела отримання позики на вигідних умовах. Це торкнулося і поступового скорочення допомоги від населення ЗСУ у вигляді донатів через скрутне фінансове становище громадян та інші дотичні причини.

Теж саме стосується і країни в цілому, адже «війна на виснаження» призвела до стрімкого підвищення оборонних видатків бюджету до безпрецедентного в історії України рівня. Вони щороку збільшуються і проблема фінансування цих видатків залишається і в бюджеті 2025-го року, адже ми не можемо уникнути: 1) військових витрат, 2) витрат на соціальний захист та 3) витрат на обслуговування державного боргу.

На щастя і не зважаючи на «втому від війни», підтримка союзників продовжує надходити і допомагати вирішувати нам нагальні проблеми. Однак, навіть сума наших власних ресурсів та допомоги усе одно на \$20-30 млрд. менша, ніж військові витрати росії [2].

І не зважаючи на наші спільні сподівання на те, що все ж таки широко анонсована «Угода про корисні копалини із США» дасть змогу досягти довготривалого миру та припинити цю жахливу та виснажливу війну, Парламент та Уряд України вживали увесь цей час і продовжують вживати низку найнеобхідніших заходів для підтримки фінансової системи країни, що дозволяє частково пом'якшити негативні наслідки війни для її функціонування.

Зокрема, держава запровадила низку заходів для підтримки бізнесу та населення. Серед них – скасування ПДВ на імпорт товарів, програми кредитування підприємств, спрощена процедура звільнення тощо. Проте більшість цих пільг припали на великий та середній бізнес, однак і для населення були запроваджені заходи, зокрема: мораторій на стягнення кредитів та відстрочення сплати відсотків, допомога тим, хто втратив можливість працювати через війну та ін.

Таким чином, досягненню цих цілей мають сприяти як згадані наявні, так і перспективні інструменти забезпечення фінансової стійкості в умовах воєнного стану в Україні.

Розуміючи вразливість власного становища та потребу ухвалювати швидкі рішення, економісти країн Заходу ще на початку Другої світової війни міркували над способами залучення колосального обсягу коштів для фінансування оборони. На їх думку, є два найефективніших варіанти – це певна комбінація державних облігацій та збільшення податків. Інші опції, на кшталт емісії, працюють не так добре: ці рішення є короткостроковими й створюють критичні дисбаланси в економіці країни, котрі рано чи пізно неодмінно «вилізуть боком».

Британець Джон М. Кейнс у своєму есе «How to Pay for the War» 1940-го року обстоював думку, що найкращим рішенням для фінансування війни є

рішуче заохочення домогосподарств, особливо з високими доходами, економити та купувати державні облігації.

Якщо ж за рахунок держоблігацій не вдається залучити достатнього обсягу грошей, наступною найкращою опцією є підвищення оподаткування. Однак тут варто дотримуватися декількох умов: потрібно оподатковувати споживання предметів розкоші, шкала ставок має бути прогресивною, а саме підвищення поступовим та неагресивним, інакше політика ризикує демотивувати громадян працювати та заощаджувати [2].

Розглянемо, що з запропонованого історичного ракурсу реалізується у нашій країні для забезпечення стійкості фінансової сфери в умовах нинішньої війни.

Загалом, як повідомляло Міністерство фінансів України за даними Укрінформ, у січні 2025 року до загального фонду державного бюджету надійшло ₪123,1 мільярда податків, зборів та обов'язкових платежів. Надходження платежів від Державної податкової служби становили ₪75,0 мільярда. З них: ₪36,6 мільярда - податок на додану вартість (зібрані ₪52,1 мільярда, відшкодовано - ₪15,5 мільярда); ₪23,8 мільярда - податок на доходи фізичних осіб та військовий збір; ₪9,3 мільярда - акцизний податок; ₪2,3 мільярда - рентна плата; ₪2,3 мільярда - податок на прибуток підприємств. Платежі від Держмитслужби надійшли в обсязі ₪43,8 мільярда. В цілому до загального і спеціального фондів державного бюджету надійшли ₪276,7 мільярда податків, зборів та інших платежів. Крім того, ще ₪40,8 мільярда (станом на 30 січня) надійшли у вигляді ЄСВ до фондів пенсійного та соціального страхування [3].

Цьому сприяли законодавчі ініціативи, а саме прийняття Верховною Радою України та підписання Президентом України податкових змін для забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у період дії воєнного стану. Саме Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у період дії воєнного стану» від 10 жовтня 2024 р. № 4015-IX передбачив:

- підвищення ставки військового збору для фізичних осіб з 1,5 % до 5 % на заробітну плату, доходи з банківських депозитів, оренди нерухомості, виграшів та інших доходів. Встановлення військового збору для фізичних осіб-підприємців;

- підвищення ставки податку на прибуток для фінансових компаній з 18 % до 25 % з 2025 р. Встановлення за 2024 р. для банків підвищеної базової ставки податку на прибуток у розмірі 50 % (замість до того діючої ставки – 25 %);

- інші зміни для забезпечення справедливості оподаткування – повернення до місячної звітності замість квартальної для забезпечення прозорості наявної системи бронювання; підвищення мінімального податкового зобов'язання з одного гектару сільськогосподарської землі; запровадження авансового внеску з податку на прибуток на кожному окрему АЗС; підвищення мінімальних цін на вино та виноробну продукцію; підвищення ренти на пісок, щебінь та каолін [4].

Зокрема з 1 січня 2025 року збільшуються ставки акцизного податку на пальне відповідно до Закону України від 18.07.2024 № 3878-IX та спирт етиловий і біоетанол відповідно до Закону України від 09.10.2024 № 4014-IX.

Також Верховна Рада України підвищила ставки акцизного податку на тютюнові вироби шляхом прийняття проекту Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо перегляду ставок акцизного податку на тютюнові вироби» від 04 грудня 2024 р., що передбачив поступове, упродовж чотирьох років, підвищення ставок акцизного податку на сигарети до досягнення мінімального рівня, який встановлений Директивою 2011/64/ЄС упродовж 2025–2028 рр. – 90 євро за 1000 штук [5]. Закон мав набирати чинності 1 січня 2025 року, але поки що він не підписаний Президентом України.

Що стосується фінансування поточних оборонних та цивільних видатків, то звичайно, що нині, найвагомим зовнішнім джерелом є саме отримання міжнародної допомоги, яка продовжує залишатися ключовим інструментом збереження фінансової стійкості України в умовах повномасштабної війни. Загалом від початку повномасштабної війни пряма бюджетна допомога сягає

105,9 млрд. дол. США. Як повідомляв Укрінформ, лише у січні 2025 року державний бюджет України отримав фінансування від міжнародних партнерів на \$3,8 мільярда [3].

Водночас ситуація із зовнішнім фінансуванням може стати менш сприятливою у 2026 р. (очікувані зобов'язання міжнародних донорів на цей рік складають 21 млрд дол. США із найбільшими очікуваними надходженнями з Ukraine Facility та ERA (Extraordinary Revenue Acceleration). Завершується формування механізму ERA для реалізації домовленостей щодо надання Україні макрофінансової допомоги обсягом 50 млрд дол. США за рахунок майбутніх прибутків від заморожених суверенних активів рф, що знаходяться в юрисдикціях країн G7.

Міжнародний валютний фонд в оновленій програмі EFF Extended Fund Facility Programme (EFF) після п'ятого перегляду вказав, що після завершення війни наприкінці 2025 р. Україні знадобиться 33,1 млрд дол. США із цих 50 млрд дол. США для підтримки бюджету (у 2025 р. – 19,1 млрд дол. США, у 2026 р. – 9,2 млрд дол. США та у 2027 р. – 4,9 млрд дол. США), а 17 млрд дол. США буде спрямовано на військові закупівлі [6].

ОВДП (облігації внутрішніх державних позик) залишаються другим по значущості джерелом фінансування держбюджету, зокрема забезпечення фінансових потреб держави в умовах воєнного стану на видатки сектора безпеки й оборони. У листопаді 2024 р. Міністерство фінансів України залучило від випуску державних облігацій 80,8 млрд грн в еквіваленті: 191 млн дол. США. Військові облігації склали 48,4 млрд грн із загального обсягу випущених держоблігацій за листопад 2024 р. Станом на 01 грудня поточного року, в обігу перебувають ОВДП на понад 1,81 трлн. грн. Найбільша частка знаходиться у комерційних банків (48,2 %) та НБУ (37,5 %). З початку 2024 р. завдяки військовим облігаціям Мінфін залучив до державного бюджету понад 386 млрд. грн [6].

Також, воєнні дії та безпосередня загроза життю і здоров'ю громадян України зумовили важливу тенденцію переміщення членів домогосподарств в

межах країни з отриманням статусу внутрішньо переміщених осіб. Відповідно до чинного законодавства в Україні запроваджено надання допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам (ВПО) [7].

Однак, через відсутність повноцінного функціонування вітчизняних фондових бірж обґрунтовано неможливість повноцінної реалізації в умовах воєнного стану інвестиційного потенціалу домогосподарств [8, с. 81].

Таким чином, нині стає очевидною та нагальною необхідність як вироблення нових підходів, так і удосконалення діючих інструментів щодо забезпечення фінансової стійкості економіки України в цілому так і домогосподарств зокрема в умовах довгострокового характеру війни, дії обмежень у функціонуванні валютного, банківського секторів економіки, фондового ринку держави й надалі.

Отож, і збереження темпів фінансування Сил Оборони у такій довгій війни на виснаження і неухильне забезпечення фінансової стійкості економіки України та домогосподарств – це справді нетривіальна та важка задача, шлях до вирішення якої – регуляторна креативність, здатність йти на «непопулярні рішення» і використання всіх можливих важелів для уникнення перегріву економіки та високої інфляції, а також збалансування фіскальної позиції, а відтак і забезпечення можливостей для виживання економіки та громадян і здобуття перемоги у боротьбі за демократичні цінності та незалежність нашої України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. За даними опитувань, понад 80% населення відчули погіршення матеріального стану. URL: <https://mydim.ua/news/ukraine/?id=22686>.
2. Війна на виснаження призвела до підвищення оборонних видатків бюджету до безпрецедентного в історії України рівня. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3945174-finansova-sistema-ukraini-pid-cas-vijni.html>.

3. До загального фонду держбюджету в січні надійшли €123,1 мільярда – Мінфін. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3955011-do-zagalnogo-fondu-derzbudzetu-v-sicni-nadijsli-1231-milarda-minfin.html>.

4. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у період дії воєнного стану: Закон України від 10.10.2024 р. № 4015-IX. Голос України. 2024. 30 листопада. № 179. ст. 6868.

5. Парламент ухвалив зміни до Податкового кодексу України щодо перегляду ставок акцизного податку на тютюнові вироби. URL: https://mof.gov.ua/uk/news/parlament_ukhvaliv_zmini_do_podatkovogo_kodeksu_ukraini_shchodo_peregliadu_stavok_aktsiznogo_podatku_na_tyutiunovi_virobi-4929.

6. Огляд інструментів підтримки фінансової стійкості в умовах воєнного стану в Україні (листопад-грудень 2024 р.). URL: https://niss.gov.ua/news/komentari_ekspertiv/ohlyad-instrumentiv-pidtrymky-finansovoyi-stiykosti-v-umovakh-voyennoho-18.

7. Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам : Постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 року № 332. Дата оновлення: 01.03.2023. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2022-%D0%BF#n54>.

8. Кириленко О., Сидорчук А. Забезпечення фінансової стійкості домогосподарств в умовах воєнного стану. 2023. № 4 (77). С. 68-83. URL : <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/50545/1/%d0%9a%d0%98%d0%a0%d0%98%d0%9b%d0%95%d0%9d%d0%9a%d0%9e.PDF>.

Ірина ГАЛЬЧИЧ

*аспірантка другого курсу спеціальності 231 «Соціальна робота»
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*

iragalci@gmail.com

науковий керівник: Ярошенко А.О.

**ФОРМУВАННЯ МЕДІАЦІЙНИХ НАВИЧОК МАЙБУТНІХ
СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ У КОНТЕКСТІ СУСПІЛЬНИХ ВИКЛИКІВ
ВІЙНИ ТА МИРУ**

Анотація. У статті розглядається проблема формування медіаційних навичок у майбутніх соціальних працівників у контексті соціальних викликів, спричинених війною та післявоєнною відбудовою. Особлива увага приділяється ролі медіації у вирішенні конфліктних ситуацій, пов'язаних із соціальною адаптацією військових, ветеранів, ВПО та інших вразливих груп населення. Проаналізовано основні підходи до навчання майбутніх соціальних працівників ефективним технікам медіації у процесі практичної підготовки.

В умовах війни та її наслідків українське суспільство стикається з численними соціальними викликами: зростанням кількості внутрішньо переміщених осіб, поглибленням соціальної нерівності, адаптацією ветеранів та їхніх родин тощо. У таких умовах соціальні працівники відіграють ключову роль у підтримці населення, а медіація стає важливим інструментом розв'язання конфліктів та гармонізації суспільних відносин. Формування відповідних навичок у студентів соціальної роботи є необхідним компонентом їхньої професійної підготовки.

Медіація є процесом конструктивного вирішення конфліктів за участю нейтрального посередника, який допомагає сторонам знайти взаємоприйнятне рішення. У соціальній роботі вона виконує функцію врегулювання соціальних суперечностей та забезпечення соціальної згуртованості. В умовах війни

медіація сприяє [2]:

- соціальній адаптації внутрішньо переміщених осіб (ВПО);
- інтеграції ветеранів у цивільне життя;
- мінімізації конфліктів у громадах;
- психологічній реабілітації постраждалих осіб.

З огляду на це, майбутні соціальні працівники повинні опановувати ефективні техніки медіації ще під час навчання у закладах вищої освіти.

Практична підготовка студентів є важливим етапом професійного становлення соціальних працівників. Для розвитку медіаційних навичок можуть застосовуватися такі методи [4]:

- рольові ігри та моделювання конфліктних ситуацій – створення реалістичних сценаріїв, у яких студенти виступають у ролі медіаторів.

- навчальні кейси – аналіз реальних ситуацій з соціальної роботи, у яких застосовувалися або могли б застосовуватися медіаційні техніки.

- стажування у соціальних службах – залучення студентів до роботи з реальними клієнтами під керівництвом досвідчених соціальних працівників та медіаторів.

- психологічна підготовка – тренінги з розвитку емоційного інтелекту, комунікативних навичок та стресостійкості.

Результатом такої підготовки є формування компетентного фахівця, здатного ефективно вирішувати соціальні конфлікти.

Як висновок, варто зазначити, що формування медіаційних навичок у майбутніх соціальних працівників є необхідним у сучасних умовах, коли суспільство переживає значні трансформації, спричинені війною. Використання інтерактивних методів навчання, залучення студентів до практичної роботи та розвиток їхніх комунікативних здібностей дозволять підготувати фахівців, здатних ефективно вирішувати конфліктні ситуації та сприяти соціальній згуртованості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Особистісно орієнтоване виховання: науково-методичний посібник. Київ: ІЗМН, 2015. с. 256
2. Капська А. Й. Соціальна педагогіка: теорія і практика. Київ: Центр навчальної літератури, 2015. с. 320
3. Савчин М. В. Психологія конфлікту: навчальний посібник. Київ: Академвидав, 2015. с. 288
4. Тюття Л. Т., Кривошеєва Н. В. Соціальна робота: теорія і практика. Київ: Каравела, 2015. с. 400

Андрій ГРИНЬКІВ

*кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри соціальної політики
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*

grinkiv@ukr.net

СОЦІАЛЬНИЙ СУПРОВІД ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ЇХ РОДИН В УМОВАХ ВІЙНИ: ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНИЙ ДОСВІД

Анотація. У статті розглядається експериментальний проєкт соціального супроводу військовослужбовців та їхніх родин, впроваджений за постановою Кабінету Міністрів України від 03.10.2023 року. Проєкт передбачає надання соціальних послуг у стаціонарному та мобільному форматах, що забезпечує комплексну підтримку цільової аудиторії в умовах війни. Описано основні напрями роботи, зокрема психологічну, юридичну та соціально-економічну допомогу. Наголошено на важливості міжвідомчої координації для оперативного реагування на потреби військових та їхніх родин. Отримані результати свідчать про ефективність впроваджених механізмів, що створюють передумови для подальшої реінтеграції військовослужбовців у цивільне життя.

У сучасних умовах збройного конфлікту актуальність соціальної підтримки військовослужбовців та їхніх родин набуває особливого значення. Експериментальний проєкт із надання соціального супроводу, реалізований на підставі постанови Кабінету Міністрів України, спрямований на формування інтегрованої системи допомоги, що враховує психологічні, юридичні та соціально-економічні потреби цільової аудиторії. Завданням проєкту є оперативне реагування на виклики війни шляхом забезпечення персоналізованого підходу та міжвідомчої координації, що сприяє адаптації військовослужбовців до змінених соціальних умов та покращенню сімейного мікроклімату.

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України № 1050 від 03.10.2023 року впроваджено експериментальний проєкт із надання соціальної послуги соціального супроводу військовослужбовців та членів їхніх сімей, який триватиме до жовтня 2025 року. Координацію проєкту здійснює Міністерство соціальної політики України, яке відповідає за розробку нормативно-правової бази, затвердження порядку надання послуги та оцінку результатів реалізації проєкту.

Фінансування та організаційний супровід покладено на Фонд соціального захисту осіб з інвалідністю, який укладає договори з постачальниками соціальних послуг, здійснює оплату та контроль якості послуг. Міністерство оборони України спільно з Генеральним штабом визначає перелік військових частин-учасників проєкту та встановлює порядок допуску соціальних працівників на територію військових частин. Також на рівні військових частин забезпечується безпосередня взаємодія командування з надавачами соціальних послуг для ідентифікації потреб військовослужбовців та створення умов ефективного надання допомоги. Така інституційна взаємодія формує основу для розбудови комплексної системи соціальної підтримки військовослужбовців та їхніх родин.

В межах експериментального проєкту, регламентованого Постановою Кабінету Міністрів України № 1050 від 03.10.2023 року, впроваджено договірну форму надання соціальної послуги із соціального супроводу військовослужбовців та членів їхніх сімей у військових частинах. Основним організаційним механізмом визначено систему взаємодії між державними установами, військовими частинами та постачальниками соціальних послуг, що базується на принципах міжвідомчої координації, персоналізованого підходу та контролю якості допомоги.

Структура надання соціальної послуги передбачає два основні формати реалізації. Перший формат включає стаціонарну допомогу безпосередньо на території військових частин, де спеціалісти із соціальної роботи проводять індивідуальні консультації, групові тренінги та забезпечують юридичну

підтримку. Другий формат реалізується через мобільну (виїзну) форму надання послуг, за якої соціальні працівники та психологи здійснюють візити до місць дислокації військовослужбовців та їхніх сімей для забезпечення безпосереднього контакту без відриву від служби. Наразі проєкт охоплює 35 військових частин, де впроваджується соціальний супровід відповідно до індивідуальних потреб військовослужбовців та їхніх родин.

У рамках соціального супроводу військовослужбовців та їхніх родин реалізується комплексний підхід до надання соціальних послуг, що враховує специфічні потреби цільової аудиторії. Психологічна підтримка здійснюється через індивідуальне та групове консультування, терапевтичні сесії, заходи з подолання стресових станів та адаптації після участі в бойових діях, а також профілактику емоційного вигорання, що сприяє збереженню психічного здоров'я військових та їхніх сімей.

Юридичне консультування забезпечує роз'яснення питань соціального та пенсійного забезпечення, правового статусу військовослужбовців, процедур оформлення документів та механізмів реалізації соціальних гарантій. Важливим компонентом соціального супроводу є представництво інтересів, в межах якого соціальні працівники виконують функцію посередників між військовослужбовцями, їхніми родинами та державними установами для забезпечення доступу до соціальних послуг, медичної допомоги, освітніх програм та реабілітаційних центрів.

Профілактичний напрям роботи спрямований на запобігання кризовим ситуаціям, зокрема лудоманії, вживанню психоактивних речовин, проявам домашнього насильства та соціально небезпечної поведінки. Додатково реалізуються заходи з покращення сімейного мікроклімату та формування навичок ефективної комунікації у військових родинах, що сприяє загальному підвищенню якості життя цільової групи.

В рамках експериментального проєкту Фонд соціального захисту осіб з інвалідністю виступає головним органом, уповноваженим на укладання договорів з постачальниками соціальних послуг. Визначено чіткі кваліфікаційні

вимоги до потенційних надавачів послуг, які включають офіційну реєстрацію в Реєстрі надавачів соціальних послуг та документально підтверджений досвід надання відповідних послуг.

Ключовою вимогою є забезпечення належного рівня кваліфікації фахівців, зокрема соціальних працівників, психологів та юристів, які безпосередньо надаватимуть послуги. Враховуючи специфіку роботи у військових частинах, надавачі послуг повинні відповідати спеціальним вимогам безпеки, встановленим Міністерством оборони України. Обов'язковою умовою участі в проєкті є дотримання стандартів надання соціальних послуг та регулярне звітування про виконані роботи.

Процес відбору надавачів послуг здійснюється на конкурсній основі. Міністерство соціальної політики оголошує конкурс, після чого потенційні постачальники подають заявки, які оцінюються відповідно до встановлених критеріїв. За результатами оцінювання з відібраними виконавцями укладаються договори на надання соціальних послуг.

У рамках реалізації експериментального проєкту із запровадження договірної форми надання соціальної послуги із соціального супроводу військовослужбовців та членів їхніх сімей залучено 35 військових частин, визначених спільним рішенням Генерального штабу Збройних Сил України, Міністерства соціальної політики та Міністерства оборони. Відбір військових підрозділів здійснювався на основі комплексного аналізу їхнього територіального розташування, специфіки потреб особового складу та доступності кваліфікованих фахівців із соціальної підтримки.

Цільовою аудиторією соціального супроводу визначено військовослужбовців строкової та контрактної служби, членів їхніх сімей, а також родини загиблих, зниклих безвісти та полонених військових. Реалізація проєкту відбувається як у місцях постійної дислокації військових частин, так і через організацію мобільних виїздів до районів бойових дій та місць проживання родин військовослужбовців, що забезпечує максимальне охоплення цільової аудиторії.

Особливу увагу в реалізації проєкту приділено військовим частинам, дислокованим у східних та південних регіонах України, де спостерігається підвищений рівень бойового навантаження. У цих підрозділах фіксується зростання потреби в психологічній підтримці, соціальній адаптації та юридичному консультуванні, що зумовлює необхідність посиленого соціального супроводу.

У ході реалізації проєкту спостерігається покращення доступу військовослужбовців та членів їхніх родин до соціальних послуг. Запровадження механізму соціального супроводу дозволяє оперативніше реагувати на запити щодо правової, психологічної та соціальної підтримки.

Наявність професійного соціального супроводу сприяє вирішенню низки питань, зокрема:

- забезпеченню юридичної підтримки у питаннях соціального захисту, пенсійного забезпечення та пільг;
- психологічному супроводу військовослужбовців, що може сприяти зниженню рівня стресу та покращенню психологічного стану;
- підтримці родин військовослужбовців, що включає консультування щодо соціально-економічних питань, доступу до медичних і реабілітаційних програм.

Окремий напрям експериментального проєкту стосується питань соціальної адаптації військовослужбовців після завершення служби. Передбачається, що ефективне функціонування соціального супроводу може сприяти інтеграції військових у цивільне життя, зокрема у таких аспектах:

- надання допомоги у працевлаштуванні, перекваліфікації та отриманні нових професійних навичок;
- залучення до програм соціальної реабілітації та психологічної підтримки;
- сприяння у вирішенні житлових питань та доступу до соціальних виплат.

Реалізація проєкту створює передумови для подальшого вдосконалення системи соціального захисту військовослужбовців, що може позитивно вплинути на процес реінтеграції військових у суспільство після завершення служби.

Висновки експериментального проєкту зі соціального супроводу військовослужбовців та їхніх родин в умовах війни підтверджують ефективність інтегрованого підходу до надання допомоги. Впровадження соціальних послуг, таких як психологічна і юридична підтримка, дозволяє оперативно реагувати на потреби військових та їхніх сімей, знижувати рівень стресу та покращувати психологічний стан учасників проєкту. Проєкт позитивно впливає на соціальну адаптацію військовослужбовців, особливо у складних умовах бойових дій, та створив можливості для подальшого вдосконалення механізмів соціальної реабілітації, працевлаштування та доступу до пільг. Отримані результати свідчать про доцільність продовження та удосконалення механізмів надання соціальних послуг, що може сприяти розвитку стійкої системи соціального захисту в умовах збройного конфлікту та подальшого постконфліктного відновлення.

Любов ДИКА

кандидатка філологічних наук, доцентка, доцентка кафедри правових та інформаційних технологій Хмельницького інституту соціальних технологій ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

lyuba_22_77@ukr.net

МОВНА СТІЙКІСТЬ ЯК ФАКТОР ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Анотація. У тезах висвітлено проблему мовної стійкості, яка пов'язана з розвитком та функціонуванням рідної мови, відстоюванням її як єдиної національної. Питання є надзвичайно актуальним та важливим для сучасної лінгвістики. З'ясовано, що важливим чинником розвитку та пропагування державної мови є такі явища, як мовна стійкість, мовна особистість. Висвітлення особливостей та сутності процесу національної ідентичності дозволяє нам посилити відчуття відповідальності, самосвідомості, самозбереження, патріотизму, відданості тощо.

Умови розвитку сучасного світу через призму історичних та політичних подій у нашій державі зумовлюють необхідність активнішого формування в суспільства мовної стійкості як фактора збереження національної ідентичності українця, а також формування мовної особистості, яка здатна розбудувувати вільну, незалежну державу, захищати її від насилля, бути відданою своїй ідеї тощо.

Звертаючи увагу на проблему розвитку мовної стійкості, вирішення якої допоможе закріпити законність національної мови (попри процеси мовної асиміляції, які ставлять під загрозу її існування як єдиної державної), зауважимо, що переорієнтація двомовних осіб на поступовий перехід до вживання навіть в повсякденному спілкуванні на рідну мову, подальше формування і розширення україномовних середовищ дозволить надати

мовному розвитку України правильного і перспективного напрямку. Мовна стійкість є характерною рисою комунікативної поведінки мовної особистості, оскільки мова постає конструктором власної ідентичності, внутрішнім чинником позиції громадянина щодо своєї національної приналежності [2].

Проблема мовної стійкості особливої гостроти та актуальності набуває саме сьогодні, в той час, коли український народ вкотре виборює своє право на свободу, незалежність, волю. У світлі сучасних історичних подій, при наявності в нашій країні такого явища, як білінгвізм, питання національності, ідентичності, самостійності тісно пов'язане з мовним питанням.

Звернемося до слушної думки відомої української мовознавиці Л. Мацько, яка пише: «Основною гарантією життя української мови, її стійкості та розвитку є український мовець, бо коли інша мова витісняє рідну, поступово відбувається відчуження від своїх предковичних джерел, а отже відчуженість від власної моралі, культури, історії, звичаїв, змінюються норми поведінки, мислення» [1, с. 99].

Мова – це головна ознака національної ідентичності культури й історії нашого народу. Мовна стійкість – це збереження колективної або індивідуальної вірності своїй мові. На наше переконання, мовна стійкість – це той фактор, який є виразником національності, це намір і поведінка як окремої особистості, так і колективу. Мовна стійкість формує мовленнєве середовище, мовну стабільність, мовну незалежність; мовна стійкість передбачає дотримання культури, традицій, світогляду тощо тієї нації, на території якої відбувається спілкування, взаємодія, співпраця.

Вироблення мовної стійкості, на думку не менш відомого українського мовознавця О. Потебні, є актуальним для народів, що постають перед загрозою втрати своєї мови та культури і, як наслідок, денаціоналізації, яка полягає в послабленні або перериванні традиції народу, закладеній передусім у мові [6, с. 48].

Зауважимо, що вірність своїй національній ідентичності починається з правильного виховання та навчання особистості, тому дуже важливим та

актуальним завданням є формування мовної стійкості в особі ще з дитячих років: спершу прикладом батьків, вихователів, вчителів, пізніше, під час навчально-виховного процесу – мовними вправами, завданнями, тренінгами, майстер-класами тощо.

Оскільки сьогодні ще прослідковується в українському суспільстві таке негативне явище, як російськомовність, то результативним та цілеспрямованим кроком щодо підтвердження та збереження своєї національної ідентичності має бути, на нашу думку, реалізація на практиці мовної стійкості, особливо серед молодих людей які є поколінням, якому в подальшому судилося розбудувати незалежну країну, духовно та матеріально багату, здатну захистити себе.

У статті 30 Закону «Про забезпечення функціонування української мови як державної», яка набула чинності від 16 січня 2021 року, чітко зазначено: «...мовою обслуговування споживачів в Україні є державна мова...»; «...інформація про товари та послуги на території України надається державною мовою...»; «...виробники (виконавці, продавці) в Україні всіх форм власності надають споживачам інформацію про вироби (товари), роботи чи послуги державною мовою...» [3].

Зважаючи на зміст наведеної статті закону, можемо зробити висновок, що тільки ті особи, які вважають себе українцями за походженням, проживають на території України, сповідують українські звичаї та традиції, зобов'язані, не лише знати українську мову, а й послуговуватися нею на усіх рівнях мовленнєвої комунікації.

Мова – це головна ознака національної ідентичності культури й історії нашого народу. Мовна стійкість – це збереження колективної або індивідуальної вірності своїй мові. Звернемося до думки сучасного українського мовознавця П. Селігея, який мовну стійкість пов'язує з мовною свідомістю, зазначаючи: «мова активізує й удосконалює розумову діяльність людини... потрібно створювати нею (українською мовою) більше джерел корисної інформації, інтелектуального продукту, культурних вартостей, тобто того, що робить її (мову) конкурентоздатною на «мовному ринку» [7, с. 33].

Цікавою є позиція ученої О. Кулик яка стверджує, що «доволі вживане поняття є суперечливим й отримує різні тлумачення через те, що є цілісним і складним феноменом, який має опертя на національні традиції, свідомість, культуру, солідарність, політику тощо, але при цьому (в індивідуальній проєкції) має різні психофізіологічні механізми, які опосередковують творення, сполучення й використання мовних знаків і регулюють мовленнєву діяльність особистості» [4].

На наше переконання, мовна стійкість – це той фактор, який є виразником національності, це намір і поведінка як окремої особистості, так і колективу. Мовна стійкість формує мовленнєве середовище, мовну стабільність, мовну незалежність; мовна стійкість передбачає дотримання культури, традицій, світогляду тощо тієї нації, на території якої відбувається спілкування, взаємодія, співпраця.

Мовна стійкість у широкому розумінні визначається вибором мови. Якщо мовець має позитивне ставлення до мови, він використовує мову для реалізації власних комунікативних потреб, у такому випадку мова вітальність мови зростає, якщо ж ставлення до мови є негативним, то бажання мовців користуватись мовою та ідентифікувати себе з цією мовою немає, з часом мова звужує свої функції, виходить із вжитку та занепадає [5].

Отже, мовна стійкість є характерною рисою комунікативної поведінки мовної особистості, оскільки мова постає конструктором власної ідентичності, внутрішнім чинником позиції громадянина щодо своєї національної приналежності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондар О.І. Мова: структура, суспільство, культура. [До дня народження професора Бондаря Олександра Івановича]. Одеса : Одеський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентіві України, 2012 а. с. 230

2. Горошкіна О. Формування в учнів ліцею мовної стійкості. Режим доступу: https://lib.iitta.gov.ua/719554/1/tezy_internet_konf_05_03_2020_gor.pdf (дата звернення: 20.09.2023).
3. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> (дата звернення: 16.09.2023).
4. Кулик О. Формування мовної стійкості здобувачів вищої освіти на заняттях з української мови: доведення потреби. Режим доступу: <https://jrn1.nau.edu.ua> › *VisnikPP* › article › view 9 (дата звернення: 10.09.2023).
5. Масенко Л. Мовна поведінка особистості в ситуації білінгвізму. Поняття мовної стійкості. *Часопис «І»*. 2004. № 35. Режим доступу: <https://www.ji.lviv.ua/n35texts/masenkobilingv.htm> (дата звернення: 10.08.2023).
6. Потебня О. Мова, національність, денационалізація: статті і фрагменти. Упоряд. і вступ. ст. Ю. Шевельова. Нью-Йорк. 1992. с. 48.
7. Селігей П. Виховувати мовну свідомість. *Дивослово*. 2012. №8. с. 32-35.

Олександр ДРЮКОВ

кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент кафедри фізичної терапії, ерготерапії, фізичної культури і спорту Хмельницького інституту соціальних технологій ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

hist.km.nauka@gmail.com

Вікторія МАТВІЙЧУК

старший викладач кафедри фізичної терапії, ерготерапії, фізичної культури і спорту Хмельницького інституту соціальних технологій ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

hist_matviychuk@uu.ua

ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ СТУДЕНТІВ

Анотація. У тезах розглядається роль фізичної культури як важливого інструменту у формуванні здорового способу життя студентів. Аналізуються основні аспекти впливу регулярних фізичних навантажень на фізичне та психологічне здоров'я молоді, а також їхній внесок у підвищення рівня життєвої активності та стійкості до стресових ситуацій. Окреслено значення фізичної культури як фактору соціалізації та профілактики різних захворювань серед студентів. Акцентовано увагу на необхідності інтеграції фізичної культури в освітній процес для сприяння розвитку здорових звичок у молодого покоління.

Ключові слова: фізична культура, здоровий спосіб життя, студенти, фізичне здоров'я, життєва активність, соціалізація.

Фізична культура – невід'ємна частина загальної і спеціальної культури особистості сучасного фахівця, що становить фундамент його фізичного,

духовного благополуччя й успіху у виробничій діяльності. Вона служить якісною динамічною характеристикою рівня розвитку й реалізації можливостей людини, забезпечує біологічний потенціал її життєдіяльності, необхідний для гармонійного розвитку, прояву соціальної активності, творчої праці. Усе це обумовлює соціальний попит на оволодіння особистісною фізичною культурою на усіх етапах формування фахівця. Особливе значення має оволодіння фізичною культурою у вищих навчальних закладах, де закладаються основи професійної підготовки.

Принцип оздоровчої спрямованості фізичної культури полягає в організації фізичного виховання, і зокрема занять фізичними вправами, таким чином, щоб вони сприяли профілактиці захворювань учнів, зміцненню їх здоров'я. В ході фізичного виховання слід забезпечувати таке поєднання роз'яснювальної, виховної роботи і різних форм практичних занять фізичними вправами, при якому фізична культура стає усвідомленим обов'язковим компонентом режиму для студентів.

Фізичне виховання – складова частина підготовки студентів, сприяє покращенню здоров'я, збільшенню розумової та фізичної працездатності, формує здоровий спосіб життя. Формування здорового способу життя насамперед залежить тільки від самих студентів, їх переваг, переконувальності та світогляду, є головним важелем первинної профілактики в укріпленні здоров'я через зміну стилю та укладу життя.

Анкетування студентів з питання оцінки рівня свого здоров'я показало, що 26% студентів визнали себе цілком здоровими, 38% - здорове задовільне, 17% – слабка, 19% – зовсім слаба. Недооцінка студентами ролі фізичних вправ в покращенні здоров'я значно погіршує їх майбутній трудовий потенціал, тому що зніжуються фізичні та розумові спроможності, виникає протиріччя між професійними вимогами та фізичним станом.

З метою побудови цілеспрямованої роботи фахівців фізичного виховання, більш повного задоволення вимог студентів, важливо врахувати цінності орієнтири та мотиви занять фізичними вправами. Для досягнення цієї мети

нами були вивчені мотиви, що спонукають студентів до занять фізичною культурою та спортом, розглянута динаміка відношення до фізичного виховання від час навчання у вищому навчальному закладі, визначені фактори, що сприяють формуванню стійкого інтересу до занять.

Студентам було запропоновано визначити два найбільш значимих мотиви які на їх думку спонукають до систематичних занять фізичними вправами. Анкетне опитування визначило відносну значність факторів які визначають мотивацію студентів до занять фізичною культурою. Аналіз результатів показав, що головними з них являються:

- покращення здоров'я 32,2%
- розвиток фізичних якостей 27,4%
- бажання змінити (покращити) форму тіла 15,2%
- покращення настрою та самовідчуття 7,6%
- спілкування з друзями 7,0%
- привабливість до іншого полу 6,2%
- високі спортивні досягнення 4,4%

Спортивно-оздоровча діяльність сприяє формуванню різноманітних якостей особистості студента, серед яких визначаються вольові (цілеспрямованість, рішучість, наполегливість, дисциплінованість) та моральні (чесність, відповідальність, скромність, працелюбність). Заняття фізичною культурою і спортом сприяють розвідку інтелектуальних якостей, таких як швидкість та точність засвоєння інформації, спроможність до творчого мислення.

Під час дослідження були визначені чотири групи соціальних факторів які формують інтерес до занять фізичною культурою і спортом:

1. Вплив середовища (товаришів по навчанню, друзів за місцем проживання, батьків та т.і.)
2. Відвідання місць змагань та бажання взяти в них участь.
3. Сприятливі умови (близькість розташування спортивних споруд, наявність часу для занять спортом).
4. Вплив засобів масової інформації (телебачення, преси, кіно та т.і.).

Заняття студентів фізичною культурою і спортом тісно пов'язано з результатами навчання. Так, 52% респондентів вказали, що тренування позитивно впливають на навчальний процес, і лише 5,6% студентів рахують, що фізичне виховання заважає навчанню у вищому навчальному закладі. Характерно, що на перших двох курсах у 32% студентів збільшується інтерес до занять фізичною культурою і спортом. У студентів старших курсів, де відсутні обов'язкові заняття з фізичного виховання, інтерес до занять значно зніжується. Такий стан справ знайшов відображення у динаміки зниження показників фізичного самовідчуття студентів. Лише студенти-спортсмени не відмічали погіршення свого фізичного стану під час навчання, а решта студентів вказували на погіршення самовідчуття.

Найважливішою рисою діяльності викладацького складу з формування здорового способу життя студентської молоді є взаємодія педагога та студента. Цілеспрямована діяльність викладача припускає його спільну роботу разом зі студентами з метою розвитку фізичних якостей, покращенні здоров'я та самовідчуття його учнів. Ситуація спільної творчості надає додатковий поштовх та стимулює студентів робити щось нове у напрямку здорового способу життя, розвитку особистих фізичних здібностей. У спільній творчій діяльності студент може відчуває себе творцем власного здоров'я й власної долі.

Таким чином, заняття фізичною культурою і спортом у режимі труду та відпочинку студентської молоді грають багатопланову, універсальну роль, активно впливають на біологічну сферу життєдіяльності, соціальну орієнтацію та індивідуально-психологічні аспекти гармонійного розвідку особистості. Підтримка здоров'я на достатнє високому функціональному рівні стимулює позбавлення студентів від шкідливих звичок та негативного ставлення до алкоголю та наркоманії. Скорочення часу на пасивні види діяльності надає спроможність збільшити бюджет часу студентів на долю активно-творчих видів діяльності таких як фізична культура і спорт, туризм, оздоровчі заняття, художня самодіяльність.

Олександр ДУБОВИЙ

доктор медичних наук, професор кафедри фізичної терапії, ерготерапії, фізичної культури і спорту Хмельницького інституту соціальних технологій ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

hist.km.nauka@gmail.com

Людмила КРАВЧУК

кандидатка педагогічних наук, доцентка, професорка кафедри фізичної терапії, ерготерапії, фізичної культури і спорту Хмельницького інституту соціальних технологій ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

kravchuk.lst@ukr.net

КЕРУВАННЯ СТРЕСОВИМИ СИТУАЦІЯМИ ТА ФОРМУВАННЯ АДАПТАЦІЙНИХ МЕХАНІЗМІВ В РАМКАХ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ПЕРШОГО РОКУ НАВЧАННЯ У ЗВО

Анотація. Авторами розглядаються питання керування стресовими ситуаціями та формування адаптаційних механізмів у першокурсників закладів вищої освіти. Проаналізовано основні чинники, що викликають стрес у студентів першого року навчання, та визначено ефективні стратегії його подолання. Розкрито роль психологічної підтримки, саморегуляції та соціальної взаємодії у процесі адаптації до освітнього середовища. Обґрунтовано необхідність впровадження комплексних методик для зниження рівня стресу та підвищення стресостійкості студентів.

Ключові слова: стрес, адаптація, студенти першого року навчання, стресостійкість, освітнє середовище.

При підготовці фахівців спеціальності 017, 227 у Хмельницькому інституті соціальних технологій Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна» велика увага приділяється формуванню знань про здоров'я людини. Це питання розглядається при вивченні декількох дисциплін у тому числі і на дисципліні «Фізіологія рухової активності».

Життя у сучасному світі дуже часто приводить до розвитку стресових станів і однією з задач навчання майбутніх спеціалістів є надання знань про методи управління стресом. Більшість людей вважають стрес негативним явищем, яке хотілося б уникати і ця думка є найбільшою перешкодою на шляху до оволодіння методами управління стресом.

Говорячи про методи управління стресом, корисно думати про позитивні моменти, які можна витягти з більшості стресових ситуацій. Коли людині вдається реалізувати цю здатність на практиці, вона долає найбільшу перешкоду на шляху до знаходження стійкості до стресу. Уміння перетворювати негатив у позитив є свого роду кульмінацією методів управління стресом. Навчившись контролювати неприємні ситуації, у які зненацька попадаємо, ми перетворюємо їх у життєвий досвід, автоматично вважаючи, що саме він дозволяє нам демонструвати свої кращі якості й робить наше життя більш результативним й повноцінним.

Для цього необхідно навчити студентів усвідомлювати саму природу стресу, навчитися розглядати стрес як можливість, яку можна ефективно використовувати у власному житті, навчитися управляти собою та ситуаціями, що відбуваються навколо.

Основна ідея полягає в тому, що якщо ви не можете контролювати стрес, то можете навчитися контролювати свою реакцію на нього. Уміння регулювати свій психоемоційний стан є способом знайти контроль над власними емоційними й фізіологічними реакціями. Для цього студенти вивчають відповідні техніки, а саме: техніки виконання ритмічного дихання, техніки оптимізації емоційної стійкості, техніки розпізнавання ознак тілесної напруги, застосовують релаксаційні практики й психофізичні вправи.

Тіло людини створене для руху, який так само природний й необхідний для життя, як і дихання. Рух врівноважує, зціляє, будить енергію життя й наповнює людину нею. Будучи засобом фізичного зв'язку із психічним і духовним усередині нас, він породжує психічну енергію, необхідну для знаходження сили, духовного вдосконалювання, і успішного життя.

На практичних заняттях студенти навчаються розпізнавати ознаки стресу, позитивно змінювати свою точку зору на деякі ситуації, вчать відволікатися від неприємних переживань, використовувати стрес у творчому процесі, признавати свою неповторність і унікальність.

Все на світі змінюється. Мінючись сама людина може змінити свій світ. Необхідно сприймати зміни, як щось позитивне, тоді процес мислення збереже чистоту, ясність і жвавість. Необхідно навчитися робити акцент на позитивних подіях й успіхах у своєму житті. Людині не треба чекати, коли інші зроблять її щасливою, вона повинна зробити щасливою себе сама.

Разом з психологічними методами також необхідно враховувати необхідність якісного харчування, гарного сну, робити регулярні фізичні вправи, перебувати на свіжому повітрі. Фізичне навантаження: біг, теніс, садівництво - кращі ліки проти стресу. Необхідно уникати алкоголю і наркотиків. Вони можуть замаскувати стрес, але вони не допоможуть упоратися із проблемами. Задача студентів навчитися управляти стресом, а не пригнічувати його. Стрес, будучи джерелом дуже сильної енергії, у випадку придушення природних реакцій організму, здатний викликати руйнування організму.

Для досягнення результату необхідно гармонічна комбінація теоретичних знань, багаторазових практичних тренувань і самоаналізу. Для того, щоб знання стало особистісним, «працювало» у стресових ситуаціях як освоєний, звичний інструмент, воно повинне опиратися на особисту практику.

Ольга ЖУКОВА

*старша викладачка кафедри реабілітаційних технологій
Вінницького соціально-економічного інституту ЗВО «Відкритий
міжнародний університет розвитку людини «Україна»*

АНАЛІЗ ДОСТУПНОСТІ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕРЖАВНИХ СОЦІАЛЬНИХ ДОПОМОГ В УКРАЇНІ

Анотація. В процесі дослідження проаналізовано види соціальної допомоги в Україні для різних верств населення. Приділено увагу впливу географічних та соціально-демографічних факторів на доступність соціальних допомог. Вивчено динаміку змін соціальної допомоги за період 2019 – 2024 роки. Зроблено висновки щодо підвищення ефективності надання соціальних допомог в Україні.

У межах дослідження доступності та ефективності державних соціальних допомог в Україні детально розглянуто рівень отримання державних соціальних допомог серед різних груп населення, щоб оцінити ефективність системи соціального захисту в Україні. Особливий акцент зроблено на вивченні доступу до допомог для найбільш уразливих категорій громадян, таких як малозабезпечені сім'ї, люди з інвалідністю, одинокі матері та батьки, а також внутрішньо переміщені особи. Аналіз дозволить визначити, наскільки ці групи забезпечені підтримкою з боку держави та які основні бар'єри виникають у процесі отримання допомог.

Також у дослідженні приділено увагу впливу географічних та соціально-демографічних факторів на доступність соціальних допомог. Зокрема, проаналізовано відмінності у рівні доступу до допомог між міськими та сільськими районами, а також між регіонами, які постраждали від військових дій, і більш стабільними областями. Особливу увагу приділено тому, як вік, рівень освіти, зайнятість і місце проживання впливають на можливість

отримання допомог. Це дозволило виявити, які соціальні групи найбільше потребують додаткової підтримки, і зрозуміти, як покращити механізми надання допомог, щоб зробити їх доступнішими для всіх верств населення.

Для дослідження стану призначення та виплати державної допомоги, а також тенденцій змін її розмірів та кількості звернень, було проаналізовано інформацію, отриману з Департаменту соціальної політики Вінницької міської ради за період 2019-2024 років. Вибір цього періоду був обґрунтований ключовими суспільно-економічними змінами в Україні, які суттєво вплинули на систему соціального захисту. Так, 2019 рік характеризувався стабільністю та прогнозованістю економіки, у той час як 2020 рік ознаменувався початком пандемії COVID-19, що стало серйозним випробуванням для всіх інституцій, особливо для системи соціального захисту. У 2021 році проблеми, спричинені пандемією, продовжували мати суттєвий вплив. Наступний період, з 2022 по 2024 роки, припав на повномасштабне вторгнення РФ, яке призвело до значного зростання кількості осіб, що потребували підтримки, та поставило соціальні служби перед надзвичайними викликами. Зокрема, у березні 2022 року Міністерство соціальної політики впровадило зміни до законодавчих актів, аби максимально швидко адаптувати систему допомоги до нових умов.

Таблиця 1

Кількість отримувачів державної допомоги з урахуванням внутрішньо переміщених осіб за період 2019-2024

	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Кількість отримувачів допомоги в т.ч. ВПО	279	267	258	518	464	348
ВПО	71	10	91	32	64	00
Всього	340	225	211	253	232	687

	4	7	8	24	42	3
--	---	---	---	----	----	---

Аналіз даних показав значне зростання кількості отримувачів державної допомоги саме за рахунок внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Якщо в 2019 році кількість ВПО серед отримувачів становила 3,404 осіб, то вже в 2022 році їх кількість зросла до 25,324 осіб, що пояснюється масовим переміщенням населення через бойові дії. Однак у 2024 році кількість отримувачів допомоги серед ВПО скоротилася до 6,873 осіб. Це зниження можна пояснити змінами в законодавстві, які встановили нові правила автоматичного нарахування допомоги лише для непрацевдатних осіб і для тих, хто окремо підтвердив своє право на виплати. Варто зазначити, що у Вінницькій територіальній громаді кількість зареєстрованих ВПО залишалася досить високою: на кінець 2022 року їх було близько 55 тисяч осіб, а до кінця 2024 року кількість скоротилася до 43 тисяч, що включало 32,819 сімей, серед яких 9,579 дітей до 18 років.

Таблиця 2

Показники державної допомоги при народженні за період 2019-2024

	2019	2020	2021	2022	2023	
<i>кількіст ь отримув ачів</i>	11091	10444	10435	10066	9327	
<i>виплачен а сума грн.</i>	17198543 1,54	15639102 0,79	15518364 2,56	14855140 8,56	13856481 3,40	8,

Що стосується виплат на народження дитини, то їхня стабільність була пов'язана з незмінністю законодавчо встановленого розміру допомоги, який становив 41,280 грн, з яких 10,320 грн виплачувались одноразово, а решта суми

надавалась протягом трьох років рівними частинами. Однак кількість отримувачів цієї допомоги поступово знижувалася, зокрема через зменшення народжуваності, спричиненої війною та виїздом жінок репродуктивного віку за кордон. Так, якщо у 2019 році допомогу отримали 11,091 особа, то в 2024 році ця цифра скоротилася до 8,713 осіб.

Ще одним важливим видом допомоги є виплати малозабезпеченим сім'ям. Протягом аналізованого періоду найбільше звернень за цією допомогою було у 2020 та 2022 роках. У 2020 році це було зумовлено заходами, спрямованими на підтримку сімей під час пандемії, зокрема автоматичним подовженням виплат. У 2022 році до цього додався вплив війни, що значно погіршило економічну ситуацію в країні. Незважаючи на зміну прожиткових мінімумів, які застосовувались при розрахунку розміру допомоги, загальні методики її надання залишались незмінними.

Таблиця 3

Показники державної допомоги малозабезпеченим сім'ям
за період 2019 - 2024

	2019	2020	2021	2022	2023	2024
<i>кількість отримувачів</i>	806	1295	923	1615	1042	1194
<i>виплачена сума грн.</i>	33947 893,90	40823 974,26	57106 102,23	76396 342,82	55120 242,96	80504 429,65

Так, кількість отримувачів у 2022 році зросла до 1,615 осіб, а виплачена сума склала 76,396,342 грн, тоді як у 2024 році кількість отримувачів зменшилася до 1,194 осіб, а сума виплат склала 80,504,429 грн, що свідчить про

поступове повернення до стабільності.

Враховуючи результати дослідження можна зробити висновок, що система соціальної допомоги потребує:

- спрощення бюрократичних процедур,
- посилення інформаційної підтримки,
- доступність до послуг соціального спрямування шляхом створення віддалених робочих місць, та за допомогою мобільного робочого місця.

- адресний підхід та використання сучасних технологій і впровадження нових цифрових рішень, сприятимуть не лише подоланню системних проблем, але й створенню умов для стабільного економічного розвитку нашої країни.

- реформування системи соціального захисту в Україні спрямоване на створення стабільної, прозорої та ефективної моделі, що дозволить покращити добробут громадян, подолати бідність і забезпечити гідний рівень життя для кожного.

Забезпечення ефективності роботи соціального захисту в Україні вимагає системного спостереження за використанням бюджетних коштів, що дозволяє гарантувати їх раціональне та результативне спрямування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям». Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1768-14#Text> (дата звернення: 16.04.2025).

2. Закон України № 1058-IV «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування». *Офіційний вісник України*, № 49–51, ст. 376. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15#Text> (дата звернення: 16.04.2025).

3. Закон України № 1105-XIV «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування». *Офіційний вісник України*, № 23, ст. 837. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1105-14#Text> (дата звернення: 16.04.2025).

4. Департамент соціальної політики Вінницької міської ради. Режим

доступу: <https://www.vmr.gov.ua/departament-sotsialnoi-polityky> (дата звернення:
16.04.2025).

Світлана КЛИК

*старша викладачка кафедри психології та соціальної роботи,
Хмельницького інституту соціальних технологій ЗВО «Відкритий
міжнародний університет розвитку людини «Україна»
svitlanaklyk@ukr.net*

СТВОРЕННЯ СИСТЕМИ ЕФЕКТИВНОЇ ПРОТИДІЇ БУЛІНГУ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Анотація. Актуальність такого явища як булінг зумовила необхідність системного підходу в профілактиці насильства та булінгу у закладах освіти. На початкових етапах формування шкільного колективу переважно ставлення вчителя до учня визначає стосунки дитини з класом, а оцінка вчителя стає значущою для оцінки учня групою однолітків.

Булінг (цькування) – тривожна тенденція, особливо для сучасного дитячого і молодіжного середовища. За результатами дослідження, проведеного Фондом ООН Юнісеф у 2017 році, 67% дітей в Україні у віці від 11 до 17 років стикалися з проблемою булінгу впродовж останніх трьох місяців, а 24% дітей стали жертвами цього явища. Найбільш вразливими до булінгу є сором'язливі, зі зразковою поведінкою діти, а також діти, які, в силу різних життєвих обставин, «замкнуті в собі», закриті для спілкування. Найчастіше діти піддаються цькуванню з боку однолітків за свій зовнішній вигляд, переконання, поведінку, а також через різні життєві обставини тощо). Результати опитування U-Report говорять про найрозповсюдженіші причини булінгу – ігнорування дорослими цькування (37%). Відповідно до статистики Національної дитячої «гарячої лінії» більше 25% дзвінків так чи інакше пов'язані з цькуванням [5].

З метою забезпечення додержання конституційних прав та свобод дитини, гарантій з охорони дитинства, реалізації прав дітей на освіту, безпечне для життя і здоров'я освітнє середовище, збереження та зміцнення здоров'я

підростаючого покоління Указом Президента України від 25 травня 2020 року № 195/2020 схвалено Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі. Визначення поняття «Безпечне освітнє середовище» чітко розкрито в Законі України «Про повну загальну середню освіту». Проте, попри тотальне засудження, насильство, схоже, є елементом людських взаємин. На жаль, заклади освіти не тільки виконують величезну функцію у житті дітей як середовище головної соціалізації, а і є місцем, де вони нерідко зазнають насильства. В освітньому середовищі насильство може мати фізичну або психологічну форму, та мати як поодинокий, так і регулярний, тривалий характер. Насильство тривалого характеру в освітньому середовищі максимально точно відображає поняття «булінг». Проблема булінгу в освітньому середовищі явище не нове, але, на жаль, внаслідок збройної агресії російської федерації стала ще більш важливою. Так серед багатьох причин сьогоденної актуальності проблеми, американська організація «Національна мережа дитячого стресу» (NCTSN) акцентує увагу на тому, що діти або підлітки, які зазнали впливу подій, які травмують та/або насильства, з більшою ймовірністю можуть страждати від булінгу або виступати у ролі кривдника щодо однолітків. Однак, важливим є уникнення «таврування» та поширення припущення, що всі діти, які стали свідками військових дій, є потенційними кривдниками чи піддаються булінгу [1]. Тому дана проблема знову і знову привертає до себе увагу батьків, педагогів, науковців, представників влади тощо. В Україні, у 2019 році, термін «булінг» було закріплено на законодавчому рівні. Відповідно до Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу», частину першу статті 1 Закону України «Про освіту» було доповнено п. 3-1 такого змісту: булінг (цькування) – діяння (дії або бездіяльність) учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи та (або) такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок

чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого [2].

Сьогодні, в процесі реформування системи освіти, проблеми цькування і насильства в шкільному середовищі дуже часто стають перешкодою для досягнення мети всебічного розвитку дитини. Допомога дорослих дуже потрібна дітям та молоді в будь-якому віці, особливо якщо дії кривдників можуть завдати серйозної шкоди фізичному та психічному здоров'ю. Заклад освіти відіграє важливу роль у створенні умов для здобуття учнями та ученицями знань в безпечному освітньому середовищі, формуванні ставлень та навичок, які потрібні, щоб уникнути та запобігти проявам насильства, безконфліктного спілкування, ненасильницької поведінки [5].

У листопаді 2022 року Верховна Рада прийняла Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання та протидії мобінгу (цькуванню)», який доповнив Кодекс законів про працю статтею, яка визначає мобінг (цькування) як систематичні (повторювані) тривалі умисні дії або бездіяльність роботодавця, окремих працівників або групи працівників трудового колективу, які спрямовані на приниження честі та гідності працівника, його ділової репутації, у тому числі з метою набуття, зміни або припинення ним трудових прав та обов'язків, що проявляються у формі психологічного та/або економічного тиску, зокрема із застосуванням засобів електронних комунікацій, створення стосовно працівника напруженої, ворожої, образливої атмосфери, у тому числі такої, що змушує його недооцінювати свою професійну придатність [3]. Отже, нині у правовій площині України, існує два терміни, що позначають систематичне насильство, але в різних колективах, дитячих та трудових: булінг та мобінг.

Сьогодні, у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації та оголошення в Україні воєнного стану згідно з Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», затвердженим Законом України від 24 лютого 2022 року № 2102-ІХ «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в

Україні», міграцією населення України до більш безпечних регіонів, проблеми забезпечення рівних, безпечних умов здобуття освіти, створення безпечного, вільного від насилля, в усіх його можливих формах і проявах, освітнього середовища стала ще більш нагальною. Висновки і пропозиції. За результатами аналізу моніторингового дослідження «Вплив соціально-психологічного клімату педагогічного колективу на розбудову освітнього середовища вільного від насильства та булінгу», простежується взаємозв'язок між проявами мобінгу в педагогічному колективі закладу освіти та булінгом у дитячому колективі відповідної школи, але з'ясування ступеня цього зв'язку потребує залучення додаткових статистичних методів, що набуде конкретизації у подальших наукових дослідженнях за цими ж статистичними результатами [4].

Отже, є всі підстави зробити висновок, що розпочинати процес планування розбудови безпечного, вільного від булінгу, освітнього середовища закладу освіти доцільно саме з аналізу мобінгу в педагогічному колективі та планування дій, в разі його наявності, щодо мінімізації цього процесу. Кожна дитина, а особливо діти з особливими освітніми потребами, за допомогою дорослих, друзів, однокласників мають соціалізуватися спочатку у дитячому шкільному колективі, а у подальшому житті – у суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Горбунова В., Палій В., Розяєв М., Климчук В. Коли світ на межі змін: школа, чутлива до психічного здоров'я. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2023/04/13/GGposibnyk.web.2.13.04.2023.pdf> (дата звернення: 17.02.2025).
2. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 17.02.2025).
3. Кодекс законів про працю України : Кодекс України; Закон, Кодекс від 10.12.1971 № 322-VIII. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 17.02.2025).
4. Вплив соціально-психологічного клімату педагогічного колективу на

розбудову освітнього середовища, вільного від насильства та булінгу : інформаційно-статистична довідка за результатами моніторингового дослідження. Режим доступу: <https://drive.google.com/file/d/1mWdu9IHz-WaWbQAmdnaMxhsxt1TIR0YM/view> (дата звернення: 17.02.2025).

5. Король А. Причини та наслідки явища булінгу. *Відновне правосуддя в Україні*, 2009, № 1–2 (13), с. 84–93. Режим доступу: https://rescentre.org.ua/images/Uploads/Files/poperedzhenya_dl/buling_article.pdf (дата звернення: 17.02.2025).

Олена КОРАБЛЬОВА

*старша викладачка кафедри психології та соціальної роботи
Хмельницького інституту соціальних технологій ЗВО «Відкритий
міжнародний університет розвитку людини «Україна»*

olenakorablova@gmail.com

«БРИТВА ГЕНЛОНА» У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ: ЯК УНИКНУТИ КОГНІТИВНИХ УПЕРЕДЖЕНЬ У РОБОТІ З КЛІЄНТАМИ В КОНТЕКСТІ ВІЙСЬКОВОГО КОНФЛІКТУ

Анотація. В умовах військового конфлікту в Україні соціальна робота відіграє ключову роль у підтримці ВПО та УБД. Однак когнітивні упередження можуть заважати ефективній взаємодії, знижуючи якість соціальних послуг. Принцип «бритви Генлона», який закликає не приписувати злі наміри там, де причиною можуть бути стрес або необізнаність, допомагає уникнути помилкових оцінок поведінки клієнтів. Ветерани часто стикаються з підвищеною настороженістю та чорно-білим мисленням, а ВПО – із катастрофізацією та ефектом «ми проти них». Використання рефлексії, активного слухання та зміни перспективи дозволяє соціальним працівникам будувати довірливі стосунки, підвищуючи ефективність допомоги.

Ключові слова: соціальна робота, бритва Генлона, когнітивні упередження, внутрішньо переміщені особи (ВПО), учасники бойових дій (УБД), стереотипізація, помилка атрибуції, ефект ореолу, катастрофізація, емоційне вигорання, соціальна адаптація, психосоціальна підтримка, активне слухання, рефлексія, довіра, інтеграція.

В умовах повномасштабного військового конфлікту в Україні соціальна робота набуває особливої актуальності. Велика кількість внутрішньо переміщених осіб (ВПО), учасників бойових дій (УБД) та їхніх родин стикається з соціальними, психологічними та економічними труднощами.

Важливо не лише надавати їм підтримку, а й робити це без упереджень, адже неправильна інтерпретація поведінки клієнтів може значно знизити ефективність допомоги. У цьому контексті принцип «бритви Генлона» набуває практичного значення: він нагадує нам, що не варто приписувати злі наміри там, де причиною можуть бути помилки, необізнаність чи стрес.

Концепція «бритви Генлона» з'явилася у 1980 році завдяки Роберту Генлону, який сформулював її у збірнику Murphy's Law Book Two: «Ніколи не приписуйте злого наміру тому, що можна пояснити дурістю». Подібні ідеї висловлювалися ще раніше, зокрема, філософом Й. Гете та Р. Гайнлайном. У соціальній роботі та психології ця концепція стала важливим елементом дослідження когнітивних упереджень, які впливають на взаємодію між фахівцями та клієнтами [3].

Наукові роботи, присвячені когнітивним упередженням у соціальній сфері, досліджують, як упередження впливають на процес прийняття рішень. Зокрема, Д. Канеман та А. Тверські у своїй теорії евристик та когнітивних викривлень показали, що люди часто роблять поспішні висновки на основі поверхневих ознак. У соціальній роботі це може призводити до помилкової інтерпретації поведінки клієнтів, що особливо небезпечно в роботі з ВПО та УБД, які пережили травматичні події [2].

Застосування «бритви Генлона» у соціальній роботі допомагає уникати поспішних висновків та надавати клієнтам підтримку, ґрунтуючись на реальних причинах їхньої поведінки. Наприклад, агресивна реакція ВПО чи ветерана може бути наслідком посттравматичного стресового розладу (ПТСР), а не проявом ворожості до соціального працівника.

Соціальна робота в умовах війни вимагає не лише професійних знань, а й емпатії, здатності розуміти людей без поспішних висновків. Використання «бритви Генлона» дозволяє працювати ефективніше, будувати довірливі стосунки та надавати справді якісну підтримку тим, хто цього потребує.

Соціальний працівник, керуючись принципом «бритви Генлона», має аналізувати не лише зовнішні прояви поведінки клієнта, а й загальний контекст

його життя. Важливо враховувати, чи є у клієнта стресові фактори, наприклад, втрата дому, рідних, пережитий бойовий досвід. Також варто звертати увагу на попередній досвід взаємодії людини з державними чи соціальними структурами, адже негативні переживання можуть впливати на її сприйняття допомоги. Крім того, важливо оцінювати, чи є поведінка клієнта реакцією на невідоме середовище, а не особистою агресією. Замість того, щоб приписувати людям злі наміри або недоброзичливість, соціальний працівник має розглядати ширший контекст, що допомагає вибудувати довіру та ефективніше допомагати.

Негативні когнітивні упередження можуть значно знизити якість соціальних послуг. Наприклад, якщо соціальний працівник вважає, що всі ВПО надмірно вимагають допомоги або що ветерани схильні до насильства, це впливатиме на його сприйняття клієнтів і якість надання їм допомоги. Стереотипізація клієнтів є одним із головних ризиків – ВПО можуть сприйматися як «прохачі», які користуються соціальними виплатами, а ветерани – як «потенційно небезпечні» особи. Це може призводити до емоційного вигорання соціального працівника, адже упереджене ставлення сприяє втраті мотивації допомагати. Крім того, клієнти, які відчують, що їх засуджують або негативно сприймають, можуть втрачати довіру до соціальних служб і відмовлятися від підтримки.

Щоб уникнути когнітивних упереджень, соціальні працівники можуть використовувати кілька ефективних підходів. По-перше, постійне навчання та підвищення кваліфікації допомагає краще розуміти клієнтів. Ознайомлення з основами когнітивних викривлень, участь у тренінгах з роботи з ВПО та УБД дозволяють соціальним працівникам краще усвідомлювати емоційні реакції своїх підопічних. У роботі з внутрішньо переміщеними особами (ВПО) та учасниками бойових дій (УБД) соціальні працівники нерідко стикаються з когнітивними викривленнями – систематичними помилками у сприйнятті, оцінці та інтерпретації поведінки клієнтів. Ці викривлення можуть виникати як у самих соціальних працівників, так і у людей, які звертаються по допомогу, що впливає на ефективність взаємодії та якість соціальних послуг.

Одним із найбільш поширених когнітивних викривлень є фундаментальна помилка атрибуції – тенденція пояснювати поведінку іншої людини її особистими рисами, а не зовнішніми обставинами. Наприклад, якщо ВПО висловлює незадоволення або виявляє емоційну нестабільність, соціальний працівник може помилково приписати це його «вимогливості» або «невдячності», тоді як справжньою причиною може бути сильний стрес, втрата житла чи травматичний досвід [4].

Ще одним важливим викривленням є ефект ореолу, коли одна характеристика людини визначає загальне сприйняття її особистості. Наприклад, якщо ветеран бойових дій виглядає емоційно стриманим або навіть суворим, соціальний працівник може автоматично припустити, що він є агресивним або конфліктним. Це викривлення може ускладнити встановлення довірливого контакту, адже працівник, керуючись стереотипами, може несвідомо змінювати стиль спілкування, що, своєю чергою, вплине на ставлення клієнта [5].

Стереотипізація також є поширеним когнітивним викривленням у роботі з ВПО та УБД. В суспільстві існують стійкі стереотипи про ці групи: переселенців нерідко вважають людьми, які прагнуть «жити за рахунок держави», а ветеранів – потенційно небезпечними та нестабільними. Якщо соціальний працівник несвідомо піддається таким упередженням, це може відобразитися на рівні емпатії та готовності допомагати.

Помилка підтвердження – ще один механізм, що впливає на соціальну роботу. Це тенденція шукати та помічати тільки ті факти, які підтверджують вже існуючі переконання, ігноруючи альтернативні пояснення. Наприклад, якщо працівник спочатку сприйняв переселенця як людину, яка «зловживає допомогою», то він, ймовірно, помічатиме лише ті моменти, які відповідають цій думці (наприклад, коли клієнт звертається за додатковими виплатами), і не звертатиме уваги на об'єктивні причини його потреби [3].

Ефект групової належності також може відігравати роль у соціальній роботі, коли соціальні працівники несвідомо схильні більше довіряти людям,

яких вони сприймають як «схожих на себе» або які не відрізняються соціально чи культурно. Це може впливати на рівень уваги, що приділяється різним клієнтам, і навіть на якість наданих послуг [2].

Внутрішньо переміщені особи (ВПО) через пережитий стрес, втрату житла, роботи та звичного оточення також часто стикаються з когнітивними викривленнями, які впливають на їхнє сприйняття реальності, прийняття рішень і взаємодію з іншими людьми, зокрема із соціальними працівниками. Одним із найбільш поширених викривлень є негативний фокус, коли людина концентрується переважно на негативних аспектах свого становища, ігноруючи можливості для адаптації. ВПО можуть сприймати своє майбутнє виключно в похмурих фарбах, вважаючи, що ситуація не зміниться, а їхні зусилля нічого не дадуть. Це може призводити до пасивності, відмови від пропонованої допомоги або небажання брати відповідальність за прийняття важливих рішень.

Ще одним когнітивним викривленням, яке часто зустрічається серед ВПО, є катастрофізація – схильність перебільшувати загрози та негативні наслідки подій. Наприклад, навіть якщо умови проживання в новому місті загалом сприятливі, ВПО можуть бути впевнені, що місцеві жителі їх не приймають, що робота для них недоступна, а будь-які зміни лише погіршать ситуацію. Це може викликати почуття безпорадності та небажання адаптуватися.

Також поширеним є спотворення атрибуції, коли ВПО пояснюють свої невдачі зовнішніми обставинами, але успіхи інших – виключно особистими зв'язками чи несправедливими перевагами. Наприклад, людина може бути впевнена, що не може знайти роботу не через недостатній досвід або навички, а тому що роботодавці упереджено ставляться до переселенців. Це спричиняє роздратування, відчуття несправедливості та може посилювати конфліктність у взаємодії з соціальними службами.

Феномен «ми проти них» також є важливим когнітивним викривленням, коли ВПО починають сприймати місцеве населення як окрему групу, яка не хоче допомагати або навмисно створює перешкоди. Це може проявлятися у формуванні стійких упереджень щодо місцевої влади, волонтерів чи навіть

сусідів. Відчуття відокремленості посилює соціальну ізоляцію та знижує довіру до інституцій, які можуть надавати допомогу.

Ще одним викривленням, яке впливає на поведінку ВПО, є синдром вцілілого – почуття провини перед тими, хто залишився на окупованих територіях або загинув. Через це люди можуть відмовлятися від допомоги, вважаючи, що вони її не заслуговують, або відчуваючи, що не мають права на спокійне життя в безпечних умовах.

Також варто зазначити феномен вивченої безпорадності, коли ВПО, стикаючись із численними труднощами, перестають вірити в можливість позитивних змін. Вони можуть уникати активних дій, навіть якщо мають реальні можливості для покращення свого становища. Ця безпорадність може проявлятися у відмові від соціальних програм, небажанні навчатися або шукати роботу, навіть якщо такі варіанти доступні.

Розуміння цих когнітивних викривлень є надзвичайно важливим для соціальних працівників, адже воно допомагає адаптувати стратегії комунікації, будувати довірливі стосунки та ефективніше мотивувати ВПО до адаптації. Подолання цих викривлень можливе через індивідуальний підхід, психосоціальну підтримку, навчання навичкам адаптації та інтеграції у нове середовище.

Учасники бойових дій (УБД) повертаються до мирного життя з унікальним досвідом, який суттєво впливає на їхнє світосприйняття, поведінку та інтеграцію в суспільство. Війна формує специфічні когнітивні викривлення, що можуть ускладнювати адаптацію та взаємодію з оточенням. Розуміння цих викривлень є важливим для соціальних працівників, які працюють з ветеранами, оскільки це допомагає уникати конфліктних ситуацій і надавати ефективну підтримку.

Одним із найбільш поширених когнітивних викривлень серед УБД є чорнобіле мислення. Ветерани, які тривалий час перебували в умовах війни, часто сприймають світ у категоріях «друг» або «ворог». Це може спричиняти труднощі у спілкуванні з цивільним населенням, особливо якщо вони

вважають, що суспільство не цінує їхню жертву або не розуміє військового досвіду. Таке мислення може також впливати на взаємини в сім'ї та на роботі, де ситуації рідко бувають однозначними.

Ще одним важливим когнітивним викривленням є помилка гіперуважності (підвищена настороженість). Військовий досвід змушує людину постійно бути готовою до небезпеки, тому навіть у мирному середовищі ветерани можуть відчувати загрозу там, де її немає. Це може проявлятися в недовірі до людей, підозрливості, уникненні місць великого скупчення людей або навіть агресивних реакціях у відповідь на незначні подразники.

Гіпертрофоване почуття контролю також є типовим для УБД. У військовій структурі чіткий порядок і контроль були запорукою виживання, але в цивільному житті абсолютний контроль не є можливим. Ветерани можуть відчувати фрустрацію, коли ситуація не розвивається за їхнім сценарієм, що може призводити до конфліктів на роботі, у родині чи з представниками соціальних служб.

Ще одним викривленням, характерним для ветеранів, є ефект самодостатності. Багато військових звикли до того, що на війні вони повинні були розраховувати лише на себе, і цей спосіб мислення переноситься на цивільне життя. УБД можуть відмовлятися від соціальної допомоги, психологічної підтримки або навіть медичного лікування, оскільки вважають, що мають самі впоратися з проблемами. Це може ускладнювати процес реабілітації та адаптації.

Феномен «я чужий у своєму суспільстві» також є поширеним серед ветеранів. Вони можуть відчувати відчуженість від цивільного населення, вважаючи, що їх ніхто не розуміє, що вони «не такі, як усі». Це може призводити до ізоляції, уникнення соціальних контактів та навіть депресивних станів.

Помилка підтвердження також відіграє важливу роль. Якщо ветеран стикається з байдужістю або нерозумінням від окремих людей, він може сприймати це як підтвердження того, що «суспільству байдуже», і почати

узагальнювати цей досвід на всіх, навіть якщо більшість людей ставляться до нього з повагою.

Також варто згадати катастрофізацію – схильність перебільшувати загрози та негативні наслідки. Наприклад, ветеран може вважати, що без військової служби він не зможе знайти себе в мирному житті, що цивільне суспільство несправедливе або що будь-яка спроба адаптації приречена на провал.

Розуміння цих когнітивних викривлень дозволяє соціальним працівникам ефективніше працювати з ветеранами, адаптувати стратегії комунікації та допомагати їм інтегруватися в суспільство. Важливо не тільки усувати перешкоди для соціалізації, а й створювати умови, за яких ветерани почуваються зрозумілими, цінованими та захищеними.

Щоб уникнути цих викривлень та конструктивно реагувати на викривлення клієнтів, соціальні працівники повинні розвивати критичне мислення, усвідомлювати власні упередження та практикувати рефлексію. Застосування принципу «бритви Генлона» дозволяє зменшити ризик неправильних оцінок, аналізувати поведінку клієнтів у контексті їхнього життєвого досвіду, а не на основі стереотипів. Активне слухання, відкриті запитання та гнучкість у комунікації допомагають налагодити ефективну взаємодію, зменшуючи вплив когнітивних викривлень на процес соціальної роботи.

По-друге, важливо практикувати рефлексію та самоконтроль – аналізувати власні думки, уникати поспішних висновків і застосовувати техніку зміни перспективи, сприймаючи ситуацію очима клієнта. По-третє, ефективним є принцип «запит замість припущення» – замість робити висновки про поведінку людини краще запитати: «Що вас турбує?» або «Чим можу допомогти?». Практика активного слухання допомагає уникнути помилок у комунікації. По-четверте, соціальним працівникам варто уникати емоційного реагування, оскільки негативні емоції клієнта можуть бути проявом стресу, а не особистої неприязні. Збереження професійної дистанції та емоційної стійкості сприяє більш продуктивній взаємодії.

Для соціальних працівників, які працюють із ВПО та ветеранами, особливо

важливо пам'ятати про специфічні виклики, з якими стикаються ці групи. ВПО можуть поводитися емоційно через втрату житла та страх невизначеності, але це не означає, що вони невдячні або надмірно вимогливі. Ветерани можуть бути замкнутими або різкими через свій досвід, але це не робить їх агресивними чи небезпечними. Обидві групи часто стикаються з упередженнями з боку суспільства, тому їх варто підтримувати, а не засуджувати.

Соціальна робота в умовах війни вимагає не лише професійних знань, а й емпатії, здатності розуміти людей без поспішних висновків. Використання «бритви Генлона» дозволяє працювати ефективніше, будувати довірливі стосунки та надавати справді якісну підтримку тим, хто цього потребує.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баб'як Н., Туманов О. Поведінковий контролінг у кризових ситуаціях. *Актуальні проблеми економіки*. 2024. №5 (275). с. 223–233.
2. Климчук В., Царенко Л., Гриненко С., Мазур Ю. Організація психосоціальної допомоги ветеранам війни та членам їхніх сімей: Рекомендації для місцевих органів влади. Київ: ВАІТЕ, 2021. с. 32.
3. Максименко С., Деркач Т., Ірхін Ю. Теоретико-психологічні детермінанти та практичні складові когнітивної війни в Україні. Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2023. с. 150
4. Чернета С.Ю., ред. Актуальні проблеми соціальної роботи та соціального забезпечення: європейський та національний вимір. *Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (01–03 червня 2023 року)*. Луцьк: Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2023. с. 10-16

Людмила КРАВЧУК

*кандидатка педагогічних наук, доцентка, професорка кафедри фізичної
терапії, ерготерапії, фізичної культури і спорту*

*Хмельницького інституту соціальних технологій ЗВО «Відкритий
міжнародний університет розвитку людини «Україна»*

kravchuk.lst@ukr.net

**ВРАХУВАННЯ СИСТЕМНО-СИНЕРГЕТИЧНОГО ПРИНЦИПУ В
КОНТЕКСТІ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ СТУДЕНТІВ З
ІНВАЛІДНІСТЮ**

Анотація. Авторкою розглядається значення системно-синергетичного підходу в організації навчально-виховного процесу студентів з інвалідністю. Проаналізовано принципи системно-синергетичної методології та їхнє застосування для створення адаптивного освітнього середовища. Окреслено ключові аспекти взаємодії студентів, викладачів та освітніх інституцій, що сприяють розвитку саморегуляції, самостійності та інтеграції осіб з інвалідністю у навчальний процес. Обґрунтовано необхідність комплексного підходу до навчання, який поєднує індивідуалізацію, інтерактивність та інклюзивні технології.

Ключові слова: системно-синергетичний підхід, навчально-виховний процес, студенти з інвалідністю, адаптивне освітнє середовище, інклюзивна освіта.

Інвалідність, на жаль є глобальною проблемою для всіх країн світу, яку-небудь форму інвалідності мають більше одного мільярда людей, що відповідає приблизно 15% населення, понад чверть із них – діти [1].

Аналіз літературних джерел свідчить, що під час процесу культурно-історичного розвитку цивілізації у більшості країн відбулася трансформація основ політики щодо осіб з інвалідністю від форм благодійності та соціального захисту до їх соціальної реабілітації та інклюзії у суспільство. На сучасному

етапі відбувається перехід від медичної до соціальної моделі інвалідності [1].

Питання соціальної реабілітації безпосередньо пов'язані з перебудовою та розвитком інтегрованої освіти для цих людей, створенням принципово нових елементів і міжвідомчих зв'язків у системі корекційно-реабілітаційних служб країни. За останні роки розроблено дієві механізми соціальної адаптації осіб з інвалідністю, проте підходи щодо залучення до процесу безперервного професійного вдосконалення та продуктивної праці залишаються слабкою ланкою їх інклюзії у суспільство.

Розвиток науки і техніки, потік інформації, що постійно збільшується, ведуть до інтенсифікації навчального процесу у вищих навчальних закладах. Такі процеси супроводжуються збільшенням об'єму навчального матеріалу, що призводить до підвищення інтенсивності і напруженості розумової праці студентів. За таких умов студенти піддаються таким чинникам ризику: як високе нервово-емоційне напруження, недостатня рухова активність, у зв'язку з цим виявляється невисока функціональна підготовленість студентської молоді до активної розумової діяльності. Тривалі розумові перевантаження у поєднанні з гіподинамією часто призводять до зниження фізичних і психічних можливостей студентів, перевтоми і захворювань. У боротьбі з такими чинниками в умовах навчальної діяльності особливе місце займає педагогічна реабілітація, яка є найбільш дієвим методом з-поміж усіх інших видів реабілітації, в процесі якої відбувається вирішення завдань вищої освіти, корекційно спрямованих на відновлення рухових функцій, максимальну корекцію інтелектуального розвитку, корекцію фізичного і мовного розвитку, що сприяє активній соціально-трудої адаптації та інтеграції молоді з обмеженими можливостями у суспільство.

Фізичні та психічні навантаження освітянського процесу є суворим випробуванням для організму студентів з інвалідністю, але питання їх медико-біологічного, психолого-педагогічного супроводу під час навчання залишаються поза увагою сучасних дослідників. Особливої уваги потребує розробка й упровадження дієвої системи ефективних заходів, спрямованих на

подолання та корекцію проявів порушень структури і функції організму студента з інвалідністю, психологічних обмежень їх життєдіяльності та соціальної недостатності.

Актуальним питанням залишається питання працевлаштування фахівців з фізичної реабілітації, тому що на теперішній час працевлаштування наших фахівців забезпечуються на рівні приватних реабілітаційних, оздоровчих, лікувально-профілактичних закладів, спортивних школах.

Корекційно-педагогічна робота навчальної діяльності носить наскрізний характер, тому що реабілітація дітей з інвалідністю починається у сім'ї, дошкільних навчальних закладах а завершальним етапом є здобуття професійної освіти. Системі соціального реабілітування осіб з інвалідністю як галузі соціальної сфери бракує науково обґрунтованих принципів функціонування та розвитку. Запровадженню дієвої системи реабілітаційних заходів інклюзивного середовища стають на заваді нормативна невизначеність структури й організації реабілітаційного процесу, слабке методично-теоретичне забезпечення тощо.

Недостатня увага у суспільстві приділяється фізичній реабілітації, ефективному застосуванню комплексів оздоровчо-профілактичних і корекційно-реабілітаційних заходів у соціальній сфері. Шкодить саме цьому міжгалузєва неузгодженість, відсутність і суперечливість законодавчих актів, що регламентують права й обов'язки фахівців сфери фізичної реабілітації. Але враховуючи те, що з травня 2013 року погоджений і підписаний галузевий стандарт вищої освіти щодо підготовки фахівців напряму підготовки «Здоров'я людини» присвоєна основна кваліфікація – фахівець з фізичної реабілітації а додаткова кваліфікація призначається за вимогами регіону щодо потреби у таких фахівцях, тому будемо сподіватися що через 3 роки саме фахівці з фізичної реабілітації будуть домінантними в загальній структурі соціальної реабілітації, а саме реабілітації студентів із інвалідністю. Фізичну реабілітацію слід розглядати як багатофакторну систему реалізації природних здібностей людини на основі цілеспрямованої активізації м'язової діяльності. Це

самостійний науковий, педагогічний, сервісно-технічний і соціальний напрямок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Макарова Е. В. Фізична реабілітація в загальній структурі адаптації студентів із інвалідністю : монографія. Київ : Університет «Україна», 2012. с. 365.*

Іван КРАСІКОВ

*аспірант кафедри політології, соціології та публічного управління
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара*

krasikov_i@365.dnu.edu.ua

**ДО ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ПОНЯТЬ «ЕТНІЧНА СПІЛЬНОТА»
ТА «НАЦІОНАЛЬНА МЕНШИНА» У ПОЛІТИЧНІЙ НАУЦІ В УМОВАХ
ВІЙНИ ТА МИРУ**

Анотація. Аналізується вплив етнічних спільнот на розвиток української державності крізь призму чинного законодавства. Окреслено правові засади визначення понять "корінний народ" та "національна меншина", їхні особливості та проблеми застосування. Розглянуто концепцію етнічної спільноти як суб'єктивного політичного актора, здатного впливати на політичні та соціокультурні процеси. Досліджено проблематику термінології, що використовується у міжнародному праві та українському законодавстві, зокрема ризики політизації поняття "національна меншина". Автор доходить висновку, що термін "етнічна спільнота" є більш нейтральним та доцільним для вивчення впливу етнічних факторів на українську державність.

Теоретичною основою для вивчення питання впливу етнічних спільнот на розвиток української державності є чинне законодавство України. У першу чергу, це Закон України "Про корінні народи України" (№ 1616-ІХ від 1 липня 2021 року) та Закон України "Про національні меншини (спільноти) в Україні" (№ 2827-ІХ від 13 грудня 2022 року).

Найбільш усталене поняття "етнічної спільноти" у своєму законопроекті "Про концепцію державної етнонаціональної політики" (№ 2560а від 05.07.2013 року) дає народний депутат та колишній лідер Меджлісу кримськотатарського народу Мустафа Джемільєв. Він визначає її як сталу сукупність людей, об'єднаних спільними ідентифікуючими ознаками – походженням, мовою,

культурою, релігією, здатну до демографічного самовідтворення (1, с.1). Відповідно до статті 1 Закону України "Про корінні народи України", корінним народом України є автохтонна етнічна спільнота, яка сформувалася на території України, є носієм самобутньої мови і культури, має традиційні соціальні, культурні або представницькі органи, самоусвідомлює себе корінним народом України, становить етнічну меншість у складі її населення і не має власного державного утворення за межами України (2, с.1). В українському законодавстві, крім цього закону, поняття "автохтонна етнічна спільнота" більше не зустрічається. Ба більше, воно не аналізується ані у світовій, ані в українській політичній науці – ні у контексті впливу автохтонних етнічних спільнот на розвиток української державності, ні в жодній інший спосіб. Варто зазначити, що це юридичне поняття містить тавтологію: "корінний народ України... самоусвідомлює себе корінним народом України".

На думку Степана Дмитренка, як об'єктивне історичне, соціокультурне та політико-культурне явище етнічна спільнота у своєму бутті завжди є суб'єктивною. Від суб'єктивних особливостей етнічної спільноти залежить її мета у політичній культурі, а відтак і в політиці, а також вибір відповідного типу політичної поведінки. Це активний суб'єкт, який здатен як прискорювати, так і призупиняти певні процеси, надавати відповідного спрямування діяльності етнічної спільноти та наповнювати конкретним змістом культурні й політико-культурні явища. До суб'єктивних характеристик етнічних спільнот віднесені культура етнічної спільноти, етнічна свідомість, менталітет, традиції, міфи, історична пам'ять та інші прояви суб'єктивного етнічного буття (3, с.13).

Українські науковці-етнополітологи, вивчаючи вплив етнічних спільнот, які не належать до етнічних українців, на державність України, також використовують поняття "національні меншини". Етнополітолог Наталія Замкова зазначає, що практично відсутнє визначення з чіткою правовою базою, яке б регламентувало статус такої спільноти, що свідчить про ідеологічну природу цього поняття. У 1935 році Постійна палата міжнародного правосуддя визнала, що існування національної меншини є не питанням права, а питанням

факту (4, с.224). Ірина Шаповал пише, що національна меншина відрізняється своїми претензіями (сформованими чи потенційними) на особливий статус у системі адміністративно-державних відносин, іноді пов'язаними з вимогою автономно-територіального облаштування (5, с.236).

Галина Луцишин сформулювала наступне визначення поняття "національна меншина": це група населення, осіла в даній державі, яка перебуває у кількісній та фактичній меншості щодо титульної нації або становить менше 50% усього населення, культивує свою національну ідентичність, відрізняється від більшості громадян своїм етнічним походженням, мовними, культурними або релігійними ознаками, усвідомлює свою етнічну окремішність (6, с.8).

Відповідно до частини 1 статті 1 Закону України "Про національні меншини (спільноти) в Україні", національна меншина (спільнота) України – це стала група громадян України, які не є етнічними українцями, проживають на території України в межах її міжнародно визнаних кордонів, об'єднані спільними етнічними, культурними, історичними, мовними та/або релігійними ознаками, усвідомлюють свою приналежність до неї, виявляють прагнення зберегти і розвивати свою мовну, культурну, релігійну самобутність (7, с.1).

Відповідно до пункту 32 Заключного Копенгагенського документа Наради з питань безпеки та співробітництва у Європі (НБСЄ) 1990 року, належність до національної меншини обумовлена фактом особистого вибору людини, а не її походженням (8, с.12). Через це в деяких країнах поняття "національна меншина" взагалі не визнається. Наприклад, Франція не підписала Рамкову конвенцію про захист прав національних меншин та Хартію регіональних мов.

Таким чином, поняття "національна меншина" порівняно з поняттям "етнічна спільнота" не тільки є менш об'ємним, але й має певні конотації, що несуть ризик маніпуляції у дослідженнях впливу етнічних спільнот на державність, зокрема українську. Це поняття може бути політизованим і в певних умовах набувати расистського чи ксенофобського відтінку

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Проект Закону України «Про Концепцію державної етнонаціональної політики України» (№2560а від 05.07.2013).
2. Закон України «Про корінні народи України» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2021, № 38, ст.319).
3. Дмитренко С.П. Етнічні спільноти як суб'єкти формування політичної культури в сучасній Україні: автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.03 / С.П. Дмитренко ; Нац. пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова. — К., 2010. — 18 с.
4. Замковая Н. Статус "національної меншини" та можливості мовної дискримінації мовно-етнічних спільнот у національних державах / Н. Замковая // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. - 2012. - Вип. 4. - С. 223-233.
5. Шаповал І.Г. Етнічна структура та етнічний склад суспільства на прикладі українського суспільства / І. Г. Шаповал // Молодий вчений. - 2014. - № 1(03). - С. 235-240.
6. Луцишин Г.І. Національні меншини в політичному житті України: Автореф. дис... кандидата політичних наук: 23.00.02 / Львівський національний університет ім. Івана Франка. - Львів, 2002. - 20 с.
7. Закон України «Про національні меншини (спільноти) України (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2023, № 46, ст.114).
8. The 1990 CSCE/OSCE Copenhagen Document outlines a number of human rights and fundamental freedoms, such as the right to peaceful assembly and demonstration, the right to enjoy one's property peacefully and the rights of the child. It introduces far-reaching provisions regarding national minorities, and broadens the scope of human rights matters to include election commitments. Режим доступу: <https://www.osce.org/ru/odihr/elections/14304>

Ігор МЕЩАН

кандидат соціологічних наук, доцент, директор департаменту соціального захисту населення

Київської обласної військової адміністрації

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Соціальна робота в умовах воєнного стану в Україні набуває критичного значення, оскільки військові дії спричинили масштабні гуманітарні виклики, зокрема масове переміщення населення, зростання кількості людей із посттравматичним стресовим розладом, втрата соціальних зв'язків та ресурсів для життєдіяльності. Традиційні методи соціальної роботи не завжди є ефективними в кризових умовах, що зумовлює необхідність пошуку та впровадження інноваційних підходів.

Інноваційні методи в соціальній роботі дозволяють швидко адаптувати систему соціального захисту до нових викликів, підвищувати ефективність соціальної підтримки та розширювати можливості інтеграції постраждалих осіб у суспільство. Особливої уваги потребують питання психосоціальної реабілітації ветеранів, підтримки внутрішньо переміщених осіб (ВПО), соціального супроводу дітей, які залишилися без батьківського піклування, та допомоги сім'ям, що втратили годувальника. В умовах війни важливо розвивати цифрові сервіси соціальної роботи, мобільні групи підтримки, методики кризового втручання та мультидисциплінарні моделі допомоги. Впровадження таких підходів сприятиме покращенню ефективності соціальної роботи, забезпеченню її доступності та швидкому реагуванню на виклики.

Проблематикою зазначеною у темі тез у своїх дослідженнях займались: К. Застроу надає загальний огляд інноваційних методів соціальної роботи в контексті криз [8], П. Джонс, який розглядає інноваційні підходи до соціальної роботи в умовах криз, включаючи війни та екологічні катастрофи [2, с.1636-

1637], Д. Міджлі аналізує роль інноваційних соціальних програм у глобальних умовах, зокрема під час війни [3], Райш М. досліджує інноваційні підходи до соціальної роботи, спрямовані на забезпечення соціальної справедливості в умовах криз [4], Рісман К. аналізує нарративні підходи у соціальній роботі, які можуть допомогти людям, які пережили травми під час війни [5], Я. Романюк Р., Г. Мамзер, Дж. Кетлін дають огляд розвитку професії соціальної роботи в Україні та описують вплив соціальних, економічних і політичних змін на практику соціальної роботи та освіти [6, с.7-26], Томпсон Н. розкриває застосування інноваційних методів кризового втручання, які можуть бути застосовані в умовах воєнного стану [7], М. Файнман пропонує аналізує теорію вразливості та її застосування в інноваційних підходах до соціальної роботи в умовах криз [1, с. 1-24].

При цьому немає достатньої кількості наукових рефлексій, які б давали системний аналіз інноваційних підходів до соціальної роботи в умовах воєнного стану.

В даному дослідженні інноваційні підходи до соціальної роботи в умовах воєнного стану будуть розумітися, як сучасні, креативні та адаптивні методи, технології та стратегії, які використовуються для ефективного вирішення соціальних проблем, що виникають у період війни. Ці підходи спрямовані на швидке реагування на гуманітарні виклики, забезпечення підтримки постраждалих груп населення та створення умов для їх соціальної реінтеграції. Вони відрізняються від традиційних методів соціальної роботи своєю гнучкістю, використанням новітніх технологій та орієнтацією на комплексне вирішення проблем.

Для аналізу інноваційних підходів до соціальної роботи в умовах воєнного стану був використаний SWOT-аналіз. SWOT-аналіз - це стратегічний інструмент, який дозволяє оцінити внутрішні та зовнішні фактори, що впливають на розвиток певної сфери, у даному випадку - інноваційних підходів до соціальної роботи в умовах війни. Назва SWOT походить від перших літер англійських слів: S (Strengths) - сильні сторони, W (Weaknesses) - слабкі

сторони, О (Opportunities) - можливості, Т (Threats) - загрози. Цей метод допомагає визначити переваги та недоліки внутрішнього середовища, а також зовнішні можливості та ризики, що впливають на реалізацію інноваційних підходів у соціальній роботі під час війни.

Таблиця 1

SWOT-аналіз інноваційних підходів до соціальної роботи в умовах воєнного стану

Сильні сторони (Strengths)	Слабкі сторони (Weaknesses)
<ul style="list-style-type: none"> - виділення коштів з державного бюджету (1130,9 млн грн для виплати компенсацій ветеранам за житло). - реалізація програм підтримки ветеранів, ВПО та інших уразливих груп. - впровадження цифрових сервісів (ЄІССС, АС ГУД) для прозорості та ефективності. - створення інституту помічника ветерана для соціальної та економічної реінтеграції. - мультидисциплінарні моделі допомоги (психологічна підтримка, професійна адаптація, медична допомога). - моніторинг та оцінка ефективності програм для оперативного корегування. - залучення міжнародних та вітчизняних благодійних організацій для надання гуманітарної допомоги. - успішна реалізація київської обласної цільової програми «турбота» (виплата грошової допомоги 1065 заявникам на суму 10 001 196 грн). - впровадження автоматизованих систем (ЄІССС, АС ГУД) для прозорості та ефективності розподілу ресурсів. - міжнародна співпраця (наприклад, з Польщею, Німеччиною, Японією) для обміну досвідом та отримання гуманітарної допомоги. 	<ul style="list-style-type: none"> - незважаючи на значні суми, ресурси можуть бути недостатніми для повного задоволення потреб усіх постраждалих. - деякі програми (наприклад, пільги для підприємств осіб з інвалідністю) не отримали схвалення через невідповідність критеріям. - довгий процес відбору кандидатів на посади фахівців із супроводу ветеранів. - необхідність проведення численних засідань комісій для затвердження рішень. - деякі групи населення (наприклад, діти з інвалідністю) можуть не отримувати достатньої підтримки через обмеженість ресурсів. - затримки у впровадженні нових програм через бюрократію.
можливості (opportunities)	загрози (threats)
<ul style="list-style-type: none"> - подальше впровадження цифрових платформ (ЄІССС, АС ГУД) для покращення ефективності соціальної роботи. - інтеграція нових технологій (штучний інтелект) для аналізу потреб та оптимізації розподілу допомоги. - залучення додаткових міжнародних ресурсів та фінансування для розширення соціальних програм. 	<ul style="list-style-type: none"> - економічна криза та інфляція можуть призвести до зменшення фінансування соціальних програм. - зростання потреб населення через економічні труднощі. - зміни у владі або політичні кризи можуть вплинути на пріоритети фінансування соціальних програм. - ризик корупції або неефективного

<ul style="list-style-type: none"> - співпраця з міжнародними організаціями для обміну досвідом та впровадження найкращих практик. - залучення громадських організацій та волонтерів для надання допомоги ветеранам, ВПО та іншим уразливим групам. - розвиток програм професійної адаптації та підтримки малого бізнесу серед ветеранів та їх сімей. - створення нових центрів соціальної підтримки та реабілітації для ветеранів та ВПО. - розвиток мережі мобільних груп підтримки для оперативного реагування на потреби в різних регіонах. - розширення міжнародної співпраці (наприклад, з Польщею, Німеччиною, Японією) для отримання додаткової гуманітарної допомоги та обміну досвідом. - впровадження нових стандартів соціальних послуг, адаптованих до потреб громад, які постраждали від війни. 	<p>використання коштів.</p> <ul style="list-style-type: none"> - тривалість війни може призвести до зростання кількості постраждалих, що збільшить навантаження на соціальну систему. - ризик збільшення кількості внутрішньо переміщених осіб та ветеранів, які потребуватимуть допомоги. - зростання кількості людей із посттравматичним стресовим розладом (ПТСР) може призвести до збільшення навантаження на психологічні служби. - недостатня кількість кваліфікованих фахівців для надання психосоціальної допомоги. - ризик зменшення міжнародної підтримки через зміну політичних пріоритетів у світі.
--	--

На перетині сильних сторін і можливостей видно, що інноваційні підходи, такі як впровадження цифрових сервісів (ЄІССС, АС ГУД), дозволяють покращити ефективність соціальної роботи та забезпечити прозорість у розподілі ресурсів. Це відкриває можливість для інтеграції нових технологій, таких як штучний інтелект, для аналізу потреб та оптимізації допомоги. Міжнародна співпраця з такими країнами, як Польща, Німеччина та Японія, дозволяє отримувати додаткові ресурси, гуманітарну допомогу та обмін досвідом, що сприяє розвитку нових стандартів соціальних послуг. Реалізація програм підтримки ветеранів та внутрішньо переміщених осіб через інститут помічника ветерана та мультидисциплінарні моделі допомоги створює можливість для розширення цих програм та їх адаптації до нових викликів.

Однак на перетині сильних сторін і загроз виникають певні ризики. Економічна нестабільність може зменшити фінансування соціальних програм, незважаючи на наявність значних ресурсів, що призведе до зменшення ефективності програм підтримки. Тривалість війни може збільшити кількість постраждалих, що створить додаткове навантаження на соціальну систему,

навіть якщо вона працює на основі інноваційних підходів. Крім того, існує ризик корупції, який може підірвати довіру до програм підтримки, навіть якщо вони реалізуються через прозорі цифрові платформи.

На перетині слабких сторін і можливостей видно, що недостатність ресурсів може бути компенсована за рахунок залучення додаткових міжнародних ресурсів та фінансування, що дозволить розширити охоплення соціальних програм. Бюрократія та уповільнений процес можуть бути подолані через впровадження цифрових сервісів, які автоматизують процеси прийняття рішень та зменшать час на обробку заявок. Недостатня охопленість деяких груп населення, таких як діти з інвалідністю, може бути вирішена через розвиток громадських ініціатив та залучення волонтерів для надання допомоги.

Проте на перетині слабких сторін і загроз виникають серйозні виклики. Економічна криза може поглибити проблему недостатності ресурсів, що призведе до зменшення ефективності соціальних програм. Політична нестабільність може вплинути на пріоритети фінансування, що призведе до закриття або скорочення деяких програм підтримки. Зростання кількості постраждалих через тривалість війни може перевищити можливості соціальної системи, навіть якщо вона працює на основі інноваційних підходів.

Таким чином, для успішної реалізації соціальних програм необхідно зосередитися на подоланні слабких сторін і мінімізації загроз через розширення міжнародної підтримки, впровадження цифрових технологій та залучення громадських ініціатив. Це дозволить не лише підвищити ефективність соціальної роботи, але й забезпечити довгострокову підтримку для постраждалих груп населення в умовах воєнного стану.

Інноваційні підходи до соціальної роботи в умовах воєнного стану мають значний потенціал для покращення якості життя постраждалих груп населення. Однак для повної реалізації цих підходів необхідно подолати такі загрози, як економічна нестабільність, бюрократія та недостатність ресурсів. Розширення цифрових сервісів, залучення міжнародної підтримки та розвиток громадських ініціатив можуть стати ключовими факторами успіху. Впровадження

міжнародного досвіду та нових технологій дозволить покращити якість соціальних послуг та забезпечити їх доступність для всіх категорій населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Fineman M. A. The Vulnerable Subject: Anchoring Equality in the Human Condition. *Yale Journal of Law & Feminism*. 2008. № 20 (1). P. 1-24
2. Jones P. Green Social Work: From Environmental Crises to Environmental Justice. *British Journal of Social Work*. 2012. № 42(8). P.1636-1637
3. Midgley J. *Social Welfare in Global Context*. Sage Publications. 1997. №264 p
4. Reisch M. *Social Policy and Social Justice*. Sage Publications. 2013. № 544 p.
5. Riessman C. K. *Narrative Methods for the Human Sciences*. Sage Publications. 2007. SAGE Publications, Inc. №262 p
6. Romaniuk J., Mamzer H, Farkas K. *Society Register*. 2024. № 8(1). P. 7-26
7. Thompson N. *Crisis Intervention and Crisis Management*. Routledge. 2004.
8. Zastrow C. *Introduction to Social Work and Social Welfare: Empowering People*. Cengage Learning. 2016. №640 p.

Людмила МОЗОЛЮК-БОДНАР

кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри правових та інформаційних технологій Хмельницького інституту соціальних технологій ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

lmbodnar@ukr.net

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Анотація. Істотне значення для забезпечення належного здійснення господарської діяльності має юридична відповідальність учасника господарських відносин. Юридична відповідальність суб'єктів господарювання сприяє дотриманню законів, стабільності господарських відносин та ефективному захисту інтересів усіх учасників економічної діяльності. В статті стверджується, що господарсько-правова відповідальність є найбільш природним і характерним видом юридичної відповідальності для суб'єктів господарювання. Однак, важливо чітко відмежовувати господарську відповідальність від інших видів юридичної відповідальності (адміністративної, кримінальної, цивільної та ін.), оскільки кожен з цих видів має свої особливості, механізми застосування та санкції, що визначаються конкретними галузями права.

Істотне значення для забезпечення належного здійснення господарської діяльності має юридична відповідальність учасника господарських відносин. Юридична відповідальність суб'єктів господарювання сприяє дотриманню законів, стабільності господарських відносин та ефективному захисту інтересів усіх учасників економічної діяльності.

В науковій юридичній літературі господарсько-правова відповідальність є основною у системі правових норм, що регулюють господарську діяльність та закріплена в розділі V Господарського кодексу України (ГКУ) [1]. Однак, на

практиці, суб'єкти господарювання можуть бути притягнуті також до інших видів юридичної відповідальності. У зв'язку з цим, виникає необхідність відмежування господарсько-правової відповідальності від інших видів юридичної відповідальності. Основними критеріями для такого відмежування має бути: характер вчиненого правопорушення, суб'єкт господарювання, який його вчинив, нормативно-правові акти, які регулюють відповідальність.

На нашу думку, найчастіше суб'єкти господарювання, окрім господарсько-правової відповідальності, можуть бути притягнуті до адміністративної, кримінальної, цивільної та ін. видів юридичної відповідальності. Так, наприклад, відповідно до ст.164 КУпАП, «провадження господарської діяльності без державної реєстрації як суб'єкта господарювання або без подання повідомлення про початок здійснення господарської діяльності, якщо обов'язковість подання такого повідомлення передбачена законом, або без отримання ліцензії на провадження виду господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню відповідно до закону, або у період зупинення дії ліцензії, у разі якщо законодавством не передбачені умови провадження ліцензійної діяльності у період зупинення дії ліцензії, або без одержання документа дозвільного характеру, якщо його одержання передбачене законом (крім випадків застосування принципу мовчазної згоди), - тягне за собою накладення штрафу від однієї тисячі до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією виготовленої продукції, знарядь виробництва, сировини і грошей, одержаних внаслідок вчинення цього адміністративного правопорушення, чи без такої» [2].

Отже, адміністративна відповідальність накладається за порушення нормативних актів, що регулюють господарську діяльність і зазвичай передбачає штрафи, попередження чи інші адміністративні заходи. Адміністративна відповідальність часто застосовується за порушення, які не є серйозними, але все ж потребують втручання органів державного управління. Ці порушення можуть бути пов'язані з податковим законодавством (недотримання вимог щодо сплати податків, несплата або неповна сплата

податків, порушення правил ведення обліку податків), охороною праці (не дотримання трудового законодавства, не виплата заробітної плати, порушення вимог щодо охорони праці), екологічними нормами (забруднення навколишнього середовища, порушення норм щодо утилізації відходів або незаконне використання природних ресурсів), санітарними вимогами, ліцензуванням, трудовим законодавством та іншими сферами. Санкції за адміністративні порушення передбачають попередження або штрафи, а в деяких випадках – інші заходи, як-от тимчасове припинення діяльності. Завдання адміністративної відповідальності суб'єктів господарювання — забезпечення виконання встановлених норм та правил, попередження правопорушень та захист інтересів споживачів, держави та інших учасників господарських відносин.

Кримінальну відповідальність суб'єкти господарювання будуть нести, до прикладу, відповідно до ст. 138 ККУ, — заняття лікувальною діяльністю без спеціального дозволу, здійснюване особою, яка не має належної медичної освіти, якщо це спричинило тяжкі наслідки для хворого, карається виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на строк до трьох років [3]. До кримінальної відповідальності можуть бути притягнуті суб'єкти господарювання за серйозні порушення, такі як фальсифікація фінансової звітності, шахрайство, корупція, порушення норм екологічного чи трудового законодавства, що мають наслідком значну шкоду. Кримінальна відповідальність зазвичай передбачає більш суворі санкції, зокрема позбавлення волі.

Порівняно новою є ст. 201-2 Кримінального кодексу України — незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги, яка була введена в умовах воєнного стану, щоб захистити гуманітарну допомогу, благодійні пожертви та безоплатну допомогу від неправомірного використання з отримання прибутку.

За 2023 рік статистика вироків по господарських злочинах демонструє такі тенденції: за легалізацію (відмивання) майна, отриманого злочинним шляхом є

75 вироків, більшість з яких обвинувальні, до них найчастіше застосовується штраф з конфіскацією товарів та звільненням від відбування покарання; за підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та ФОП є 71 вирок; за незаконну діяльність з організації або проведення азартних ігор, лотерей є 24 вирок, яких майже всі — обвинувальні, найчастіше — зі сплатою штрафу; за ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) у реєстрі — 26 вироків, з яких приблизно половина виправдувальних, дев'ять — обвинувальних, але здебільшого зі звільненням від відбування покарання [4].

Цивільна відповідальність суб'єктів господарювання може мати місце у разі порушення умов господарського договору або чинного законодавства. Прикладом такої відповідальності може бути порушення умов поставки товару, порушення умов договору підряду, порушення ліцензійних умов, недотримання вимог охорони праці та техніки безпеки та ін. [5]. Загалом, цивільна відповідальність передбачає відшкодування збитків, завданих порушенням зобов'язань між сторонами та може включати відшкодування матеріальних та нематеріальних збитків. Цивільна відповідальність зазвичай застосовується в разі порушення договорів чи інших зобов'язань.

Ю. О. Геліч наголошує на важливості вдосконалення господарського законодавства для підвищення відповідальності суб'єктів господарювання за недотримання договірних зобов'язань. Однією з основних ідей є необхідність розробки та впровадження конкретних змін до нормативно-правових актів, які зміцнили правові гарантії у господарській діяльності. Такі зміни можуть включати підвищення рівня відповідальності, введення більш чітких і жорстких санкцій для підприємств, що порушують умови договорів. Це може бути, наприклад, розширення відповідальності за збитки, що забезпечують через неналежне виконання зобов'язань, а також посилення механізмів компенсації [6].

За своєю природою, господарсько-правова відповідальність дуже схожа до цивільної відповідальності. Така схожість пояснюється тим, що інститут

відповідальності суб'єктів господарювання походить від цивільного права. Проте, норми Цивільного кодексу України та Господарського кодексу України потребують певного термінологічного узгодження між собою. Наявні колізії в положеннях Господарського кодексу України створюють додаткові перешкоди для правозастосування. М. С. Біленко акцентує увагу, що найбільш поширеною формою цивільно-правової відповідальності є відшкодування збитків. Однак, Цивільний кодекс України та Господарський кодекс України дещо по-різному визначають склад збитків. Відповідно до Цивільного кодексу України, неустойка виконує функції забезпечення виконання зобов'язання, а також є мірою (формою) цивільної відповідальності, незалежно від того, передбачена вона умовами договору чи ні. Інша ситуація з Господарським кодексом України, який встановлює основний вид неустойки – залікову, де збитки відшкодовуються лише в частині, що не покрита штрафними санкціями [7]. Тому, необхідно все ж більш чітко систематизувати правові норми, які регулюють правові засади відповідальності, а також юридично відокремити господарсько-правову відповідальність від цивільно-правової відповідальності.

Відповідно до ст. 216 Господарського кодексу України, «учасники господарських відносин несуть господарсько-правову відповідальність за правопорушення у сфері господарювання шляхом застосування до правопорушників господарських санкцій на підставах і в порядку, передбачених цим Кодексом, іншими законами та договором» [1]. З буквального розуміння змісту цієї норми можна визначити, що: 1) господарсько-правова відповідальність — це відповідальність за господарські правопорушення. Це означає, що до суб'єктів господарювання можуть бути застосовані санкції за порушення норм, що регулюють їхню господарську діяльність. Тобто, господарсько-правова відповідальність виникає лише у разі порушення специфічних норм господарського права; 2) господарсько-правова відповідальність існує лише у сфері господарювання. Це означає, що господарсько-правова відповідальність застосовується виключно в межах економічних відносин, які регулюють різні аспекти діяльності суб'єктів

господарювання [8].

Отже, господарсько-правова відповідальність є найбільш природним і характерним видом юридичної відповідальності для суб'єктів господарювання. Однак, важливо чітко відмежовувати господарську відповідальність від інших видів юридичної відповідальності (адміністративної, кримінальної, цивільної та ін.), оскільки кожен з цих видів має свої особливості, механізми застосування та санкції, що визначаються конкретними галузями права. Всі види юридичної відповідальності мають на меті забезпечення захисту господарської діяльності в Україні. Вони спрямовані на те, щоб всі суб'єкти господарювання, які порушили законодавство понесли відповідальність за свої дії. Це дозволяє підтримувати справедливість, стабільність економіки та захист прав та інтересів учасників господарських відносин, а також створити стимул для дотримання законодавчих норм.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 18, 19–20, 21–22. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 20.02.2025).
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984. № 3733-IX. Дата оновлення: 19.12.2024. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 16.01.2025).
3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001. № 2341-III. Дата оновлення: 26.12.2024. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 20.02.2025).
4. Баранова Н. Злочини у господарській сфері: розслідування та судова практика 2023 року. *Юридична Газета online. Всеукраїнське професійне юридичне видання*. 01 грудня 2023. №13–16 (771–774). Режим доступу: <https://jur-gazeta.com/dumka-eksperta/zlochiny-u-gospodarskiy-sferi-rozsliduvannya-ta-sudova-praktika-2023-roku.html> (дата звернення: 20.02.2025).

5. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003. № 435-IV. Дата оновлення: 10.01.2025. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 16.01.2025).

6. Гелич Ю. О. Щодо питання про вдосконалення господарського законодавства України. Реформування системи господарського законодавства України. 2014. С. 13.

7. Біленко М. С. Щодо питання цивільно-правової відповідальності в умовах уніфікації законодавства. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2021. № 6. С. 23-27.

8. Левченко Ю. Г., Слободян В. Я., Задніпряна-Корінна М. Ю., Слободян Н. Я., Данкевич А. Є. Правове регулювання господарської діяльності: Навч. посіб. К.: НУХТ, 2023. 290 с.

Юлія НІКОЛАЙЧУК

*здобувачка третього (освітнього-наукового) рівня вищої освіти кафедри
соціальної освіти та соціальної роботи*

Український державний університет імені Михайла Драгоманова.

nosu@ukr.net

СОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА СІМЕЙ З ДІТЬМИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Анотація. Досліджено актуальні проблеми соціальної підтримки сімей з дітьми в умовах війни в Україні. Визначено основні виклики, з якими стикаються сім'ї з дітьми під час війни, включаючи безпекові, психологічні, соціально-побутові, освітні та економічні проблеми. Проаналізовано діяльність ключових міжнародних та національних організацій, які надають соціальну підтримку сім'ям з дітьми. Досліджено роботу державних установ у сфері соціального захисту та визначено основні напрямки соціальної підтримки. Запропоновано шляхи вдосконалення системи соціальної підтримки.

Соціальна підтримка сімей з дітьми в умовах війни в Україні є надзвичайно актуальною та важливою темою, що потребує системного підходу та особливої уваги. Повномасштабна війна в Україні створила виклики для сімей з дітьми, що вимагає особливої уваги до системи їх соціального захисту та підтримки. За даними ЮНІСЕФ, станом на 2024 рік понад 3,3 мільйона дітей в Україні потребують гуманітарної допомоги. Близько 1,5 мільйона дітей наражаються на ризик депресії, тривожності та посттравматичного стресового розладу. Сім'ї з дітьми належать до найбільш вразливих категорій, оскільки діти особливо гостро реагують на стресові фактори війни: обстріли, переміщення, втрату близьких, руйнування звичного способу життя. Батьки часто відчувають розгубленість та безпорадність, намагаючись захистити дітей від травматичного досвіду. Окрім того, сім'ї з дітьми стикаються з рядом проблем,

які зумовлені воєнними діями, а саме:

1. Безпекові проблеми, до яких можна віднести постійну загрозу життю та здоров'ю через обстріли та бомбардування, необхідність частого перебування в укриттях, ризики, пов'язані з мінами та нерозірваними боєприпасами, проблеми з евакуацією із небезпечних територій.

2. Психологічні проблеми, зокрема, це посттравматичний стресовий розлад у дітей та батьків, підвищена тривожність та страхи, порушення сну, емоційна нестабільність, проблеми з концентрацією уваги у дітей, депресивні стани тощо.

3. Соціально-побутові проблеми, які полягають у втраті житла або вимушеному переселенні, погіршенні житлових умов через спільне проживання декількох сімей, втрата роботи та джерел доходу, складнощі з забезпеченням базових потреб, проблеми з доступом до медичних послуг.

4. Освітні проблеми, з якими більшість здобувачів освіти, приміром, порушення освітнього процесу через повітряні тривоги, складнощі з дистанційним навчанням, відсутність технічних засобів для онлайн-освіти, зниження якості освіти, втрата соціалізації через відсутність живого спілкування з однолітками.

5. Економічні проблеми, які з'являються через значне зменшення доходів сімей, складнощі з працевлаштуванням, витрати на оренду житла для ВПО, додаткові витрати на лікування та реабілітацію тощо.

Визначені проблеми засвідчують актуальність та своєчасність соціальної підтримки населення України, а особливо, сімей з дітьми.

Для визначення поняття «соціальна підтримка сімей» звернемося до сучасних українських дослідників. За визначенням Кравченко М. В., «соціальна підтримка сімей - це комплекс заходів державної політики, спрямованих на створення сприятливих умов для життєдіяльності сімей, забезпечення належного рівня їх матеріального добробуту, надання можливостей для фізичного, інтелектуального та духовного розвитку» [4, с. 108]. У Законі України «Про соціальні послуги» соціальна підтримка визначається як «як

сприяння подолання особою/сім'єю складних життєвих обставин» [2]. Узагальнюючи наведені визначення, ми визначаємо, що соціальна підтримка сімей – це комплексна система заходів, спрямована на подолання складних життєвих обставин, яка поєднує матеріальну, психологічну, інформаційну та інші види допомоги, має на меті забезпечення належного рівня життя та розвитку сімей і реалізується через державні та недержавні інституції. Таким чином, соціальна підтримка сімей є багатоаспектним поняттям, що охоплює різні види допомоги та послуг, спрямованих на забезпечення благополуччя сімей та створення умов для їх повноцінного функціонування в суспільстві.

На сьогодні в Україні діють значна кількість міжнародних та національних організацій, які здійснюють надання соціальної підтримки сім'ям з дітьми. ЮНІСЕФ (UNICEF) є одним із ключових міжнародних партнерів України у справі захисту дітей. Організація забезпечує комплексну підтримку, включаючи гуманітарну допомогу, психосоціальну підтримку та освітні програми. За час повномасштабної війни ЮНІСЕФ надав допомогу понад 2,5 мільйонам дітей та їхнім сім'ям в Україні. Save the Children реалізує програми підтримки дітей у кризових ситуаціях, забезпечуючи доступ до освіти, психосоціальної підтримки та базових потреб. Організація також впроваджує програми захисту прав дітей та підтримки сімей у складних життєвих обставинах. World Vision International надає гуманітарну допомогу, організовує освітні програми та психологічну підтримку для дітей та їхніх сімей. БФ «Карітас України» реалізує програми соціальної підтримки сімей з дітьми, включаючи гуманітарну допомогу, психологічну підтримку та освітні проекти. Організація має розгалужену мережу центрів по всій країні. «СОС Дитячі Містечка Україна» забезпечує комплексну підтримку дітей-сиріт та сімей у складних життєвих обставинах. Організація надає житло, психологічну підтримку та допомогу в адаптації для переміщених сімей. Фонд «Голоси дітей» спеціалізується на наданні психологічної та психосоціальної підтримки дітям, які постраждали від війни. Фонд організовує індивідуальні та групові заняття з психологами, арт-терапію та реабілітаційні табори для дітей.

Дослідивши досвід роботи даних організацій, ми можемо виділити основні напрямки соціальної підтримки сімей з дітьми:

- матеріальна допомога,
- психосоціальна підтримка,
- освітня підтримка,
- медична допомога.

Також розглянемо реалізацію соціальної підтримки з боку державних установ. Національна соціальна сервісна служба України як центральний орган виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері соціального захисту населення. Під час війни служба: координує роботу територіальних органів та установ соціального захисту, забезпечує надання соціальних послуг, здійснює моніторинг потреб вразливих категорій населення, організовує підтримку сімей у складних життєвих обставинах. Центри соціальних служб - спеціальні заклади, що надають соціальні послуги сім'ям з дітьми: проводять оцінку потреб сімей, надають психологічну підтримку, забезпечують соціальний супровід, організовують допомогу в натуральній формі. Служби у справах дітей - спеціальні органи, що забезпечують соціально-правовий захист дітей: здійснюють захист прав та інтересів дітей, координують евакуацію дітей із зони бойових дій, забезпечують влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, надають допомогу сім'ям з дітьми, які опинились у складних життєвих обставинах. Територіальні органи соціального захисту, які призначають та виплачують соціальну допомогу, забезпечують надання пільг, здійснюють облік внутрішньо переміщених осіб, координують надання гуманітарної допомоги.

Варто відзначити, що на сьогодні в Україні функціонує досить значна кількість державних та недержавних організацій, які спрямовують свою роботу на забезпечення соціальної підтримки сімей з дітьми. Проте для вдосконалення системи соціальної підтримки ми пропонуємо такі шляхи:

1. Розвиток співпраці з міжнародними організаціями.
2. Впровадження цифрових рішень для спрощення отримання допомоги.

3. Посилення координації між державними та громадськими організаціями.
4. Розробка довгострокових програм підтримки.
5. Створення єдиної бази даних потреб сімей з дітьми.
6. Розширення мережі центрів підтримки сімей.
7. Впровадження програм професійної перекваліфікації для батьків.

Війна створила комплекс взаємопов'язаних проблем для сімей з дітьми, які потребують системного вирішення. Ефективна система соціальної підтримки вимагає координації зусиль держави, міжнародних організацій та громадського сектору. Особливу увагу слід приділити психологічній підтримці та створенню умов для нормального розвитку дітей попри воєнні обставини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо надання соціальних послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану» від 14.04.2022. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2193-20#Text>

2. Закон України «Про соціальні послуги» від 17.01.2019 № 2671-VIII

3. Звіт ЮНІСЕФ "Ситуаційний аналіз становища дітей в Україні 2024"

Режим доступу:

https://www.unicef.org/ukraine/media/49196/file/UNICEF_SitAn_2024_UKR.pdf.pdf

4. Кравченко М. В. Система соціального захисту населення як об'єкт державної політики: методологія та практика: монографія. Київ: Інформ.-аналіт. агентство, 2012. 451 с.

Наталія ОСТРОВСЬКА

кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри соціальної педагогіки Луганського національного університету імені Тараса Шевченка

nata_ostrovska@ukr.net

РОЛЬ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ФОРМУВАННІ ОСОБИСТОСТІ СУЧАСНОГО ФАХІВЦЯ З СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Анотація. У тезах досліджується роль комунікативної компетентності у формуванні особистості сучасного фахівця з соціальної роботи. Визначено зміст та структурні компоненти комунікативної компетентності, її значення для професійної діяльності соціального працівника. Розглянуто основні фактори, що впливають на розвиток комунікативних навичок, зокрема вербальні та невербальні аспекти спілкування, емпатію, активне слухання та здатність до конструктивного діалогу.

Ключові слова: комунікативна компетентність, соціальна робота, професійна діяльність, навички спілкування, ефективна взаємодія.

У сучасному суспільстві соціальні працівники відіграють ключову роль у підтримці вразливих категорій населення, сприяючи їхній адаптації та інтеграції. Ефективність їхньої роботи значною мірою залежить від рівня комунікативної компетентності, що включає здатність до активного слухання, емпатії, використання вербальних і невербальних засобів комунікації.

Без сумніву, незалежно від професії, особливо у соціономічних сферах, діяльність завжди пов'язана з міжособистісним спілкуванням. Важливо підкреслити, що процес спілкування є невід'ємною частиною будь-якої професійної роботи. Ключовим інструментом для здійснення цього процесу є комунікативна компетентність, яка дозволяє людині виконувати складні комунікативні завдання, що вимагаються її професією [1].

У професіях соціономічного спрямування головним об'єктом діяльності є

люди, що зумовлює необхідність постійної комунікації з представниками різних вікових, професійних і психологічних груп. Це вимагає від фахівців безперервного вдосконалення комунікативної компетентності, оскільки вона є ключовим елементом успішної професійної реалізації. Зростаючі вимоги суспільства до рівня підготовки спеціалістів підкреслюють значущість формування у них навичок ефективного спілкування як засобу професійного самовираження. Вільне володіння комунікативними техніками, методами та стратегіями є необхідною умовою успішної професійної діяльності. Відтак, оцінювання ефективності роботи соціальних працівників і психологів має включати аналіз їхньої комунікативної компетентності як інструменту професійної взаємодії, вирішення спеціалізованих завдань та важливого компонента загальної професійної компетентності [1].

Комунікативний аспект є невід'ємною складовою будь-якої професійної діяльності, оскільки саме він визначає рівень підготовки конкурентоспроможного фахівця. Сучасне трактування комунікативної компетентності розглядає її як сукупність внутрішніх ресурсів особистості, що забезпечують ефективну комунікацію в процесі міжособистісної взаємодії [2].

Деякі дослідники в межах компетентнісного підходу трактують компетенцію як виразну та значущу характеристику особистості. Відповідно, комунікативна компетентність є комплексним утворенням, що поєднує комунікативні знання та навички, відображаючи як цілі, так і результати комунікативної діяльності, яку здійснює індивід. Це багатовимірне явище, що містить внутрішні суперечності та вимагає гнучкості у процесі взаємодії [1].

Комунікативна компетентність є невід'ємною частиною професійної компетентності, що відображає здатність людини ефективно спілкуватися та взаємодіяти в робочому середовищі. Вона передбачає вміння адаптуватися до різних соціальних ситуацій, правильно розпізнавати емоційні стани та індивідуальні особливості співрозмовників, а також обирати й застосовувати відповідні методи комунікативної взаємодії.

Комунікативну компетентність варто розглядати як комплексну

характеристику особистості, що включає низку важливих аспектів [3]:

- інтегровану комунікативну властивість, яка охоплює здібності до спілкування, набуті знання, сформовані навички та вміння, а також соціальний і чуттєвий досвід у сфері професійної взаємодії;
- здатність ефективно використовувати складні комунікативні техніки та стратегії;
- обізнаність із культурними нормами, обмеженнями у спілкуванні, традиціями, звичаями та правилами етикету;
- вміння адаптуватися до нових соціальних середовищ і належним чином діяти в різних комунікативних ситуаціях;
- дотримання етичних норм і стандартів поведінки;
- вихованість, знання специфічних особливостей комунікації, притаманних певному національному менталітету.

Такий підхід дозволяє всебічно оцінити рівень комунікативної компетентності та її значення для ефективної соціальної взаємодії. Соціальні працівники щодня взаємодіють з клієнтами, колегами, державними структурами, тому володіння комунікативними навичками є необхідною умовою їхньої професійної діяльності. Розвинена комунікативна компетентність сприяє налагодженню довірливих відносин, ефективному вирішенню конфліктів та зниженню емоційного вигорання.

Розвиток комунікативної компетентності можливий через спеціальні тренінги, рольові ігри, симуляції професійних ситуацій та навчання активному слуханню. Особливу увагу, на нашу думку, необхідно звернути на формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери під час їх професійної підготовки. До прикладу, для формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери в ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» для здобувачів вищої освіти спеціальності 231 «Соціальна робота» за освітньою програмою «Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Практична психологія» запроваджено вибіркового освітнього компонента «Тренінг комунікативності», який розраховано на 90 годин

3 кредити ЄКТС.

Метою вивчення освітнього компоненту є удосконалення теоретичних знань здобувачів вищої освіти щодо комунікативної компетентності як основи ефективного професійного спілкування, а також характеристики комунікативного тренінгу, його змісту та структури.

Завданнями освітнього компоненту визначено:

- визначити поняття «комунікативна компетентність»: її сутність та характеристику;
- визначити комунікативні бар'єри та засоби їх подолання;
- розкрити вербальні та невербальні засоби спілкування, культуру мовного спілкування;
- визначити особливості ділової комунікації в професійній діяльності;
- розкрити сутність та особливості тренінгового процесу;
- проаналізувати особливості групової динаміки в тренінговому процесі;
- визначити структуру тренінгу комунікативності;
- вивчити методику проведення тренінгу комунікативності;
- вміти застосовувати критерії оцінки тренінгу комунікативності.

У результаті вивчення курсу здобувач набуває таких загальних компетентностей: здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у соціальній сфері або у процесі навчання, що передбачає застосування певних теорій та методів соціальної роботи і характеризується комплексністю та невизначеністю умов; здатність до аналізу соціально-психологічних явищ; процесів становлення, розвитку та соціалізації особистості; розвитку соціальної групи і громади; здатність до адаптації та дії в новій ситуації; здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях; здатність бути критичним і самокритичним; здатність бути наполегливим щодо поставлених завдань і взятих обов'язків; здатність до соціальної взаємодії на основі прийнятих моральних і правових норм, соціальних стандартів; демонструвати повагу до людей, толерантність до іншої культури; здатність до критики та самокритики; здатність оцінювати соціальні проблеми, потреби,

особливості та ресурси клієнтів; здатність до оволодіння сучасними знаннями з метою самовдосконалення та розвитку загальної та професійної культури; здатність дотримуватись морально-етичних норм поведінки, прояву толерантності, формування у здобувачів освіти цінностей громадянськості і демократії; здатність до розробки та реалізації соціальних проєктів і програм; здатність до застосування методів менеджменту для організації власної професійної діяльності та управління діяльністю соціальних робітників і волонтерів, іншого персоналу; здатність до генерування нових ідей та креативності у професійній сфері; здатність оцінювати результати та якість професійної діяльності у сфері соціальної роботи.

Таким чином, комунікативна компетентність є невід'ємною складовою професійної майстерності соціального працівника. Вона забезпечує ефективну взаємодію, сприяє підвищенню рівня довіри клієнтів та оптимізації соціальної роботи в цілому. Важливим аспектом є її цілеспрямований розвиток через впровадження в освітні програми освітніх компонентів, що дозволяють майбутнім фахівцям соціальної роботи засвоювати необхідні навички та методи ефективної комунікації. Отримані компетентності допомагають адаптуватися до професійного середовища, розв'язувати складні соціальні проблеми та забезпечувати якісну підтримку клієнтів. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на розробку нових методик формування комунікативних навичок у майбутніх фахівців соціальної сфери.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Корніяка О. М. Комунікативна компетентність сучасного фахівця – педагога і психолога. Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» : науково-теоретичний збірник. Переяслав-Хмельницький: ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький педагогічний університет імені Григорія Сковороди», 2013. Вип. 30. С. 544–551.
2. Кулик О. Д. Комунікативна компетентність: підходи до визначення та

роль у формуванні мовно-мовленнєвої особистості. *Topical issues of education: Collective monograph. Pegasus Publishing, Lisbon, Portugal, 2018. P.148–162.*

3. Молчанова А. О. Комунікативна компетентність як основа творчої взаємодії суб'єктів закладу професійної (професійно-технічної) освіти: спецкурс для слухачів курсів підвищення кваліф. керів. та пед. кадрів проф. освіти / А. О. Молчанова; НАПН України, ДВНЗ «Ун-т менедж. освіти». Київ : ДВНЗ «Ун-т менедж. освіти», 2019. 87 с.

Тетяна ПЕТРЕНКО

кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри соціальної роботи та реабілітації Київського авіаційного інституту,

petrenkosirak@gmail.com

Наталія НОВІКОВА

старша викладачка кафедри соціальної роботи та реабілітації Київського авіаційного інституту

natalia.novikova@npp.kai.edu.ua

ВПЛИВ ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ СТАН ДІТЕЙ-СИРИТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ, В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

Соціальна робота з дітьми-сиротами та дітьми, які позбавлені батьківського піклування, є однією з ключових і водночас найскладніших сфер соціальної діяльності. Діти цієї категорії стикаються з численними викликами, такими як емоційні травми, соціальна ізоляція та обмежений доступ до необхідних ресурсів для їхнього гармонійного розвитку. Ця проблема особливо загострюється у періоди воєнних конфліктів. Війни призводять до значних втрат серед населення, руйнування інфраструктури та міст, а також спричиняють збільшення кількості дітей, які залишаються без батьківського догляду або опиняються у складних життєвих обставинах.

В Україні, починаючи з 2014 року, державні та недержавні організації активно працюють у сфері підтримки дітей-сиріт. Але воєнні події 2022 року створили нові виклики: зростання кількості дітей, які втратили родину, руйнування освітніх і соціальних установ, а також вимушені міграційні переміщення всередині країни та за її межі.

Соціальна робота з дітьми-сиротами та дітьми, які залишилися без батьківського піклування, під час війни охоплює кілька ключових напрямів.

Насамперед, це соціально-психологічна підтримка, яка передбачає роботу з емоційним станом дітей, а також використання інноваційних підходів для їхньої адаптації. Зокрема, значущими є такі методи, як ігрова терапія, арт-терапія, казкотерапія, музична терапія та інші, спрямовані на емоційне відновлення. Запропоновані методи допомагають подолати наслідки стресу та сприяють розвитку навичок соціальної взаємодії, критичних для інтеграції дітей у суспільство. Важливими аспектами також є робота з травматичним досвідом і допомога в адаптації до нових умов. Другий напрям – це забезпечення правового захисту, який включає вирішення питань соціального забезпечення, доступу до освіти та медичних послуг. Третій – матеріальна підтримка, що охоплює надання житла, одягу, харчування та інших необхідних ресурсів.

Збройні конфлікти та війни завжди мають серйозні наслідки для всіх сфер суспільного життя, але найбільш вразливими залишаються діти. Серед них особливо страждають діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, які опиняються у винятково складних умовах, не маючи стабільної сімейної підтримки для подолання психологічних і соціальних наслідків військових подій.

Психологічні наслідки війни для дітей-сиріт та дітей, які залишилися без батьківського піклування, охоплюють такі аспекти:

- *Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР)*. Діти, які пережили війну, особливо сироти, часто стикаються з ПТСР, що проявляється у вигляді нічних кошмарів, нав'язливих спогадів про травматичні події, труднощів із концентрацією уваги. Цей стан може супроводжуватися підвищеною тривожністю, агресивністю та емоційною нестабільністю та мати наступні прояви:

- *депресивні розлади* (втрата близьких, життя у стані постійної небезпеки та відсутність стабільності призводять до депресії. У дітей-сиріт цей стан може бути особливо глибоким через нестачу батьківської підтримки, яка допомогла б їм подолати кризу);

- *порушення соціальної поведінки* (війна руйнує соціальні структури, що впливає на здатність дітей адаптуватися. Вони можуть проявляти агресивність, відчуженість або залежність від дорослих, а також мати труднощі з побудовою довірливих стосунків);

- *порушення режиму сну та харчування* (безсоння, кошмари, зміни в апетиті – типові прояви хронічного стресу, пов'язані з відчуттям небезпеки).

Одним із ключових аспектів соціально-психологічної підтримки є подолання психологічних наслідків війни. Діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, є особливо вразливими до психічних травм. Соціальні працівники, співпрацюючи з психологами та іншими фахівцями, мають допомагати дітям адаптуватися до нових умов і долати наслідки стресу. Важливим завданням є створення безпечного простору, де діти зможуть відкрито висловлювати свої емоції. До методів такої роботи можуть входити арт-терапія, ігрова терапія та групові заняття з однолітками.

Результати психологічних досліджень свідчать, що ефективним інструментом для роботи з дітьми, які зазнали втрати, травми або мають труднощі з соціальною адаптацією є ігрові технології. Зигмунд Фрейд, засновник психоаналізу, вважав, що гра допомагає дітям знову переживати травматичні події у безпечному середовищі. Це сприяє трансформації негативного досвіду та звільненню емоцій, які важко виразити словами. Аналогічно, Карл Роджерс наголошував, що у середовищі підтримки та розуміння діти можуть розкриватися та зцілюватися. Ігрові технології, таким чином, створюють платформу для емоційної стійкості.

На основі аналізу стану дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, ми пропонуємо такі ігри: *«Мій друг»* – метою гри є допомогти формувати позитивне уявлення про себе, викликати бажання спілкуватися з однолітками, покращити самооцінку; гра на довіру *«Сліпий водій»* – метою гри є розвиток довіру, зниження рівня тривожності, посилення підтримки в групі; гра *«Кольори настрою»* орієнтована на зменшення емоційної напруги, сприянню вербалізації емоцій через асоціації.

Застосування цих ігор двічі на тиждень протягом місяця продемонструвало помітні покращення емоційного стану дітей.

Гра «Мій друг» підвищила самооцінку. Завдяки їй діти почали звертати увагу на позитивні якості своїх однолітків. Це створило атмосферу довіри та безпеки, допомагаючи знизити рівень тривожності; сприяла формуванню дружніх зв'язків і підвищенню активності у спілкуванні. Діти почали краще взаємодіяти один з одним вже з другого тижня, вчилися бачити себе у позитивному світлі, а також відкрито говорити про почуття, що значно підвищило їхню емоційну самовираженість.

Гра «Сліпий водій» розвинула довіру, допомогла дітям відчувати себе більш захищеними, що знизило їхню тривожність, особливо з третього тижня. Спільні дії зміцнили колективні зв'язки, зменшуючи бар'єри у спілкуванні. Ролі в грі допомогли дітям виражати свої почуття та краще їх розуміти.

Гра «Кольори настрою» допомогла у вербалізації та зменшенні емоційної напруженості. Використання кольорів дозволило дітям без слів виражати свої переживання, що сприяло зниженню внутрішньої напруги. Обговорення вибраних кольорів зблизило дітей, допомагаючи їм краще розуміти одне одного.

Гра навчила дітей аналізувати та ділитися своїми емоціями, що зміцнило їхню здатність відкрито висловлювати почуття, сприяло зниженню тривожності, покращенню соціальної інтеграції та емоційної відкритості дітей. Ці ігри стали потужним інструментом для розвитку важливих навичок у дітей і поліпшення їхнього психологічного стану.

Аналіз малюнків, виконаних дітьми до та після участі в іграх, підтвердив значне покращення їх соціально-психологічного стану. Ігрові методики сприяли підвищенню самооцінки, соціальній адаптації та емоційній відкритості дітей-сиріт. Це було виражено через зміни в кольоровій гамі малюнків, центральність їхніх зображень, додавання інших персонажів та використання символів. Покращення емоційного стану створило фундамент для соціальної інтеграції, зниження тривожності та розвитку здатності до самовираження.

Отримані результати свідчать про те, що ігрові технології є ефективним інструментом для роботи з дітьми, які зазнали втрати батьківського піклування чи пережили травматичні події. Вони можуть стати основою для розробки рекомендацій із впровадження ігрових методів у соціальну роботу з такими дітьми, щоб покращити їхній емоційний і соціальний стани.

Отже, ігрові технології є важливим інструментом для підтримки соціально-психологічного благополуччя дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, особливо в умовах воєнного часу. Вони сприяють формуванню емоційної стійкості, допомагають дітям впоратися зі стресом і травматичними переживаннями, а також створюють можливості для розвитку соціальних навичок. Ігри можуть виступати як платформа для спілкування, творчого самовираження та навчання, що особливо важливо в умовах соціальної ізоляції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Пліско Є., Тіщенко В. Аналіз сучасного стану соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти. 2022. № 17. С. 42–51.

2. Відніченко Л.І. Проблема психічної депривації дітей, які залишились без батьківського піклування. Соціально-психологічні технології розвитку особистості : зб. наук праць за матеріалами VIII Усеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених, аспірантів та студентів (м. Херсон, 07 квітня 2023 р.). Херсон: ХДУ, 2023. С. 197–202.

4. Штокалюк Ю. Війна і сирітство: скільки дітей в Україні залишилися без батьків та як змінився рівень їхнього усиновлення. Юридична газета. 2023. Режим доступу: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/civilne-pravo/viyna-i-siritstvo-skilki-ditey-v-ukrayini-zalishilisya-bezbatkiv-ta-yak-zminivsva-riven-yihnego-usi.html>

5. Миколюк С. Сирітство в Україні в умовах війни: соціальна робота та соціальна допомога. Ввічливість. Humanitas, 2022. № 3. С 61–68.

Тетяна ПЕТРЕНКО

*кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри соціальної роботи та реабілітації Київського авіаційного інституту,
petrenkosirak@gmail.com*

Наталія НОВІКОВА

*старша викладачка кафедри соціальної роботи та реабілітації
Київського авіаційного інституту
natalia.novikova@npp.kai.edu.ua*

**ІНДИВІДУАЛЬНИЙ ПІДХІД У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ З
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ**

Анотація. У тезах розглянуто історію, сучасний стан та ключові аспекти соціальної роботи з військовослужбовцями в Україні. Особлива увага приділяється розвитку системи підтримки військових, їхніх сімей і ветеранів, яка включає медичну та психологічну допомогу, освітні програми, матеріальне забезпечення і заходи реабілітації. Проаналізовано роль держави у створенні законодавчої бази, реалізації соціальних програм і забезпеченні прав військовослужбовців. Висвітлено специфіку роботи соціальних працівників, яка спрямована на адаптацію військових до цивільного життя, захист їхніх інтересів та підтримку сімей. Окрему увагу приділено питанням психологічної допомоги та реабілітації після бойових дій, а також інтеграції ветеранів у суспільство.

Військовослужбовці стали ключовим об'єктом уваги у сфері соціальної роботи за останні роки. Через військові дії в Україні та інші глобальні конфлікти вони часто повертаються з невидимими травмами, що створює нові виклики для суспільства та соціальних працівників. Для їх вирішення потрібні сучасні та ефективні методи індивідуальної підтримки.

Після завершення служби військові стикаються з адаптацією до мирного життя. Це може включати труднощі у відновленні зв'язків із близькими, пошуку роботи чи отриманні необхідної психологічної допомоги. Завдяки використанню сучасних підходів, соціальні працівники розробляють індивідуальні плани, щоб полегшити цей процес та сприяти їхній інтеграції у суспільство.

Крім того, фахівці активно співпрацюють з громадами, місцевими організаціями та ветеранськими групами, щоб створити середовище, яке сприяє підтримці військовослужбовців. Вони допомагають їм відчувати визнання і підтримку, забезпечуючи плавний перехід до цивільного життя.

Індивідуальна соціальна робота з військовослужбовцями не має універсального підходу. Ефективність значною мірою залежить від адаптації методів і технік до потреб і особливостей кожного окремого військовослужбовця.

Сучасні методи індивідуальної соціальної роботи відіграють ключову роль у забезпеченні психологічного та соціального благополуччя військових. Вони є важливим елементом підтримки та відновлення після участі у військових діях. Ці підходи вимагають постійної уваги до індивідуальних потреб та безперервного вдосконалення, щоб відповідати викликам сучасного світу.

Останнім часом з'явилися нові тенденції, зокрема акцент на психологічній підтримці військових, які повертаються із зон бойових дій. Цей підхід враховує необхідність роботи з наслідками стресу та травм, отриманих у ході бойових дій. Система психологічної підтримки є частиною комплексного підходу, що включає не лише терапевтичні консультації, але й психосоціальну реабілітацію для інтеграції ветеранів у цивільне життя.

Окрему увагу приділено і підтримці родин військовослужбовців, які часто стикаються зі значним емоційним навантаженням під час служби їхніх близьких. Розробка таких програм і ресурсів стала важливим етапом забезпечення їхнього благополуччя.

Одним із головних напрямків розвитку соціальної роботи з

військовослужбовцями є вдосконалення механізмів медичної та психологічної допомоги, а також розширення можливостей для освіти і перекваліфікації після завершення служби.

В умовах війни та зростання зовнішніх загроз соціальна робота з військовими залишається важливою складовою державної політики. Держава відіграє провідну роль у забезпеченні соціальних потреб військовослужбовців, формуючи законодавчу базу, яка визначає їхні права та гарантії. Уряд впроваджує програми та проєкти для поліпшення умов служби, підтримки їхніх сімей та допомоги ветеранам. У цьому процесі державні структури активно співпрацюють із соціальними організаціями, забезпечуючи широкий спектр послуг для військових та їхніх близьких.

Одним із ключових аспектів соціальної роботи є психосоціальна підтримка, яка включає консультації, психологічну допомогу та реабілітаційні програми. Ця підтримка спрямована на військовослужбовців, що зіштовхнулися зі стресом, посттравматичними розладами або іншими психологічними викликами під час служби чи після її завершення.

Соціальні працівники забезпечують військовослужбовцям доступ до широкого спектру соціальних послуг, включаючи медичну допомогу, житлові програми, можливості для освіти та підготовки до цивільного життя після завершення служби. Вони допомагають з вирішенням питань, пов'язаних із пенсійними виплатами, компенсаціями за втрату працездатності, а також надають інформаційну підтримку щодо прав і можливостей, доступних військовим.

Одним із важливих завдань є участь у розробці та реалізації програм і політик, спрямованих на покращення умов життя військовослужбовців, їхню соціальну інтеграцію та забезпечення підтримки після завершення служби.

Соціальна робота з військовими ґрунтується на законодавчій базі, що включає нормативні акти та положення, які регламентують права й обов'язки військовослужбовців, а також організаційні аспекти надання соціальної допомоги.

Ця діяльність є невід'ємною складовою суспільного життя, адже вона сприяє не лише фізичному, а й психологічному та соціальному благополуччю військовослужбовців. Особливу увагу приділено психологічному здоров'ю військових, які часто стикаються зі стресовими ситуаціями та психологічними травмами під час виконання своїх обов'язків, зокрема під час участі в бойових діях. Соціальна робота спрямована на надання не тільки підтримки, але й допомоги у реабілітації після такого досвіду. Це охоплює психологічні консультації, групові зустрічі підтримки та терапевтичні програми для подолання травматичних наслідків.

Соціальна робота відіграє важливу роль у забезпеченні соціально-економічної стабільності військовослужбовців. Це включає матеріальну підтримку, сприяння у працевлаштуванні та професійній перепідготовці, що допомагає їм успішно адаптуватися до цивільного життя після завершення служби. Особливе значення має також захист прав військових і підвищення обізнаності суспільства щодо їхніх потреб.

Важливу роль відіграє співпраця державних структур із соціальними організаціями, яка дозволяє забезпечити широкий спектр послуг і підвищити ефективність підтримки. Законодавча база та соціальні програми сприяють вирішенню потреб військовослужбовців та їх інтеграції в суспільство.

Особливий акцент зроблено на психологічному здоров'ї військових, які часто стикаються зі стресом і травмами під час служби. Система підтримки включає реабілітаційні програми та консультації, що забезпечують успішне подолання складних життєвих ситуацій.

Таким чином, соціальна робота з військовослужбовцями не лише допомагає у вирішенні їхніх нагальних потреб, але й сприяє стабільності та розвитку суспільства загалом, враховуючи важливий внесок військових у захист держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Архипова, С. П., & Бік, О. Я. (2021). Соціальна робота з військовослужбовцями – учасниками АТО, звільненими в запас. Вісник

Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки, (6(344) Ч.1), 64–77. [Електронний ресурс] – Режим доступу: [https://doi.org/10.12958/2227-28442021-6\(344\)-1-64-77](https://doi.org/10.12958/2227-28442021-6(344)-1-64-77)

2. Беспалько А., Шумейко А. Основи військово-соціальної роботи у Збройних Силах України та арміях провідних країн світу. Том 1 №5 (2019) Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія “Соціальна робота”. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://doi.org/10.17721/26167786.2019/5-1/1>

3. Блінов О. А., Тімкін І. Ф. Соціальна робота з пораненими військово-службовцями в військовому госпіталі. Соціальна та освітня інклюзія: історія, сучасність, перспективи розвитку: колективна монографія у 2-х частинах. Частина 1 Інституційні та особистісні аспекти впровадження в Україні / за ред. С. П. Миронової, Л. Б. Платаш. Чернівці : Технодрук, 2021. С. 266-279.

4. Військово-соціальна робота у Збройних Силах України. Режим доступу: <https://studfile.net/preview/5149458/page:9/>

5. Журавльов М. В., Мулява В. Д. (2021) Організація військово-соціальної роботи у Збройних Силах України: основні проблеми становлення та удосконалення в сучасних умовах. Науковий вісник Ужгородського університету, серія “Історія”, вип.1 (44), 2021 [Електронний ресурс] – Режим доступу:

<https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/36812/1/%D0%9E%D0%A0%D0%93%D0%90%D0%9D%D0%86%D0%97%D0%90%D0%A6%D0%86%D0%AF%20%D0%92%D0%86%D0%99%D0%A1%D0%AC%D0%9A%D0%9E%D0%92%D0%9E%D0%A1%D0%9E%D0%A6%D0%86%D0%90%D0%9B%D0%AC%D0%9D%D0%9E%D0%87.pdf>

6. Закон України Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>

7. Заребельний В. Соціальна підтримка військовослужбовців та їхніх сімей - це питання, яке завжди на часі. АрміяInfom. 2023. [Електронний ресурс] –

Режим доступу: <https://armyinform.com.ua/2023/04/22/soczialna-pidtrymka-vijskovosluzhbovcziv-ta-yihnih-simej-cze-pytannya-yake-zavzhdy-na-chasi/>

8. Кондрюкова В. В. Соціально-психологічна адаптація військовослужбовців силових структур, звільнених у запас : навчально-методичний посібник / В.В. Кондрюкова І. М. Слюсар. – К. : Гнозіс, 2013. – 116 с.

Сергій ПОСТОЯЛКІН

*доцент кафедри соціальної роботи, Карпатського інституту
підприємництва ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини
«Україна»*

postoyalkin.sergey@gmail.com

АНАЛІЗ ЧИННИКІВ ПІДВИЩЕНОЇ ТРИВОЖНОСТІ УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Анотація. В учнів старших класів до чинників, які викликають надмірне нервове напруження, можуть відноситися мотиваційно-особистісні фактори, психологічні та нервово-психічні властивості, які проявляються в стресових умовах ведення військових дій. Аналіз проведених нами досліджень вказує на тенденцію до зростання високого рівня тривожності в учнівській молоді. Ріст тривожності напряму пов'язаний з переважаючими чинниками соціально-політичного характеру, які відіграють вирішальне значення на формування майбутньої моделі самореалізації учнівської молоді в умовах війни.

Тривожність як стан підвищеної нервової напруги в учнів 10-11-их класів як правило досліджується нами у комплексі вивчення особливостей адаптації підлітків до нового більш складного навчального середовища та необхідністю у недалекому майбутньому приймати відповідальні рішення стосовно майбутньої професійної та особистісної реалізації. А якщо врахувати сучасні умови, то приймати такі рішення необхідно в далеко непростий час – період ведення активної та жорсткої фази війни. Тому до звичайних навчальних чинників, які традиційно впливають на рівень тривожності учнів десятих класів, та мотиваційно-особистісних для учнів одинадцятих класів, приєднується військовий конфлікт як визначальний негативний чинник дії на психоемоційний стан підлітків.

Дослідженнями тривожності підлітків під час війни займалися Добростан О.

В., Іваненко Р. В., Коваленко Л. А., 2024; Токарчук А., Коваль І., 2024; Федосюк А., Подкоритова Л., 2024; Учитель І.Б., Сурякова М.В., Кучинова Н.М., 2023; Шумейко О.М., 2023, Блохіна І.О., 2022. Дослідники відмічають дезорганізуючий вплив підвищеної тривожності на діяльність підлітків [2, с. 52], погіршення їхнього психоемоційного стану, зниження концентрації уваги та навчальної мотивації [5, с. 299], збільшення кількості тривожно-фобічних, тривожно-депресивних та психічних розладів у підлітків за період ведення військових дій у 2023-2024 рр. [3, 2024]. У напрямі подолання тривожності науковцями підкреслюється чіткий взаємозв'язок між тривожністю й адаптивністю як інтегральним особистісним ресурсом [4, с.119], а також значна ефективність зниження тривожності у підлітків психопрофілактичними та психокорекційними засобами [6, с. 45].

Метою наших досліджень було вивчити рівень тривожності учнів старших 10-11-их класів Сокирницького ліцею у період ведення військових дій у 2024-2025 н.р. та дослідити визначальні чинники, які впливають на підвищення тривожності підлітків. А також визначити динаміку тривожності у порівнянні з минулими не менш напруженими у стресовому відношенні навчальними роками. У дослідженні приймали участь 69 підлітків (32 хлопців та 37 дівчат), з них 38 учнів 10-их класів (16 хлопців та 22 дівчат) та 31 учень 11-их класів (16 хлопців та 15 дівчат). Застосовано шкалу тривожності Тейлора у адаптації М.М. Пейсахова (таб.1), та анкету, у якій запропоновано вибрати чинники, які викликають найбільше суб'єктивне відчуття нервового напруження та занепокоєння на даний період життя.

Таблиця 1

Результати визначення рівня тривожності за шкалою Тейлора

хлопці			дівчата		
Тривожність 10 - ті класи 2024-2025 н.р.					
Низька	Середня	Висока	Низька	Середня	Висока

(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)
56	19	25	32	45	23
Тривожність 11 - ті класи 2024-2025 н.р.					
Низька (%)	Середня (%)	Висока (%)	Низька (%)	Середня (%)	Висока (%)
13	50	37	64	33	27
Загальна тривожність 10-11 кл. 2024-2025 н.р.					
Низька (%)		Середня (%)		Висока (%)	
35		38		27	
Загальна тривожність 10-11 кл. 2023-2024 н.р.					
Низька (%)		Середня (%)		Висока (%)	
34		45		21	
Загальна тривожність 10-11 кл. 2022-2023 н.р.					
Низька (%)		Середня (%)		Висока (%)	
41		43		16	

До психологічних чинників, які можуть прямо чи опосередковано впливати на прояви тривожності особистості, відносяться властивості самооцінки та рівня домагань, соціально-психологічної адаптації, властивості характеру та темпераменту, нервово-психічні та ін.

За шкалою Тейлора (2024-2025 н.р.), серед учнів 10-их класів практично однакові показники високої тривожності у хлопців (25%) та дівчат(23%). Відсоток низької тривожності у хлопців більший (56%) на відміну від дівчат (32%), однак у дівчат більший відсоток середньої тривожності (45%) на відміну від хлопців (19%). Таким чином, одна четверта учнів десятих класів демонструє високий показник тривожності. Серед учнів 11-их класів показник високого рівня тривожності хлопців (37%) суттєво перевищує аналогічний показник у дівчат (27%); також у дівчат набагато вищі показники низької тривожності (64%) на відміну від хлопців (13%). Отже, відмічаємо збільшену тривожність в учнів

одинадцятих класів (особливо хлопців) порівняно з учнями десятих класів. Дослідження загального рівня тривожності починаючи з 2022-2023 н.р., демонструють тенденцію до зростання високого рівня загальної тривожності в учнів 10-11 кл. (таб.1).

При аналізі чинників впливу на тривожність підлітків, які вказували старшокласники, нами застосовано термінологію соціальної педагогіки (фактори соціалізації особистості), які умовно поділяють чинники на три групи:

1. Макрочинники (залежать від соціально-політичної та економічної ситуації в державі): ведення військових дій (66%), невпевненість, страх за майбутнє (58%), низький матеріальний добробут (13%).

2. Мезочинники (носять проміжний характер): майбутнє самовизначення (53%), місце продовження навчання (роботи) в Україні чи за межами (67%), перебування одного з батьків за кордоном (34%), постійні (часті) тривоги (18%).

3. Мікрочинники (суб'єктивного характеру, пов'язані з міжособистісними відносинами та навчальним фактором): сімейні проблеми (16%), непорозуміння з товаришами (13%), зросте навчальне навантаження (35%), непорозуміння з педагогами (9%), незадоволеність закладом освіти (6%).

Таким чином, можна зробити висновки проведених досліджень:

- протягом останніх трьох років відмічається зростання рівня тривожності у підлітків;

- серед чинників, які впливають на тривожність, найбільш поширеними є чинники соціально-політичного та економічного характеру, які відіграють вирішальне значення на формування майбутньої моделі самореалізації учнівської молоді в умовах війни;

- доцільними є застосування психопрофілактичних та психокорекційних засобів впливу на зниження тривожності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Блохіна І.О. Психологічні причини виникнення тривожності у студентів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Психологія»*. 2022. Випуск 4. С. 82–86. Режим доступу: <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2021.4.16> (дата звернення: 04.02.2025).
2. Добростан О. В., Іваненко Р. В., Коваленко Л. А. Вивчення мотивації до навчання старшокласників в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Психологія»*. 2024. № 3. С. 49–54.
3. Токарчук А., Коваль І. Підвищений рівень тривожності у дітей і підлітків свідків воєнного конфлікту: порівняльний аналіз, прогноз. *Psychosomatic Medicine and General Practice*. 2024. № 9 (3). Електронний ресурс: <https://uk.e-medjournal.com/index.php/psp/article/view/540> (дата звернення: 04.02.2025).
4. Учитель І.Б., Сурякова М.В., Кучинова Н.М. Адаптаційні ресурси та особистісна тривожність підлітків. *Габітус. Розділ «Вікова та педагогічна психологія»*. 2023. Випуск 51. С. 114–120. Режим доступу: <http://habitus.od.ua/journals/2023/51-2023/19.pdf> (дата звернення: 06.02.2025).
5. Федосюк А., Подкоритова Л. Емпіричне дослідження особливостей прояву тривожності у підлітків під час війни. *Науковий журнал «Психологічні травелогі»*. 2024. № 4. С. 293–301. Режим доступу: <https://doi.org/10.31891/PT-2024-4-28> (дата звернення: 06.02.2025).
6. Шумейко О.М. Психологічний аналіз перебігу підліткової тривожності під час воєнного стану в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія «Психологія»*. 2023. Том 34 (73). № 3. С. 40–46. Режим доступу: <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2023.3/07> (дата звернення: 08.02.2025)

Володимир ПУЧА

професор кафедри фізичної терапії, ерготерапії, фізичної культури і спорту Хмельницького інституту соціальних технологій ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

hist_pucha@uu.ua

Валентина КРУПА

кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри фізичної терапії, ерготерапії, фізичної культури і спорту Хмельницького інституту соціальних технологій ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

hist_krupa@uu.ua

Тадеуш КРИШТОФОР

старший викладач кафедри фізичної терапії, ерготерапії, фізичної культури і спорту Хмельницького інституту соціальних технологій ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

hist.km.nauka@gmail.com

ЗМІСТ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ ЯК ЦІННОСТІ ФІЗИЧНОГО ЗДОРОВ'Я ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Анотація. У тезах досліджується зміст здорового способу життя як важливої цінності фізичного здоров'я в умовах інклюзивного освітнього середовища. Аналізуються основні компоненти здорового способу життя, зокрема, фізична активність, харчування, психологічне благополуччя та соціальна адаптація, які сприяють підтримці фізичного здоров'я студентів з особливими потребами.

Ключові слова: здоровий спосіб життя, фізичне здоров'я, інклюзивне

середовище, студенти з особливими освітніми потребами, соціальна адаптація, інклюзивна освіта.

Епоха реформ у різних сферах життєдіяльності людини в нашій країні збіглася з самим складним періодом загальнолюдської історії - зміни типів цивілізаційного розвитку, тому що техногенна цивілізація, що стартувала приблизно 300 років тому в Європі, а потім почала активно поширюватися по усьому світі, очевидно, вичерпала ресурси свого розвитку. Незважаючи на безперечні успіхи науково-технічного прогресу, вона спричинила цілий ряд катастрофічних глобальних криз [1], тому що в її основі лежить споживче відношення до природи та її ресурсів. Людина змінює навколишній світ за своїм розсудом, підбудовуючи його під себе, не приймаючи до уваги можливості самої природи і свої власні, наприклад, швидкої адаптації. У результаті настають не тільки екологічні, демографічні кризи, але і духовні, коли колишні світоглядні установки суперечать практиці, яка змінюється під тиском об'єктивних обставин. Головним завданням духовного відновлення суспільства стає пошук нових пріоритетів суспільного розвитку та інших світоглядних орієнтацій, покликаних забезпечити вихід з вищевказаних криз і входження людства в новий цикл цивілізаційного розвитку. Сьогодні вчені різних країн практично одностайні в тому, що людство зуміє перебороти екологічні та інші глобальні проблеми при переході до іншої цивілізації, побудованої на цінностях, які будуть базуватися не на антропоцентризмі, а на біосфероцентризмі, що акцентує увагу на унікальності феномена життя і необхідності підтримки біосфери в рівноважному стані.

Здоров'я для людини, як живої істоти, повинне бути абсолютною, природною життєвою цінністю. Від ступеня володіння здоров'ям залежить рівень задоволення практично всіх потреб людини. Тільки здоровий, життєво активний організм здатний на повну і якісну взаємодію індивіда з зовнішнім середовищем: зі світом природи і соціальними умовами існування. Однак у сучасному суспільстві люди дуже безтурботно відносяться до свого здоров'я.

Поколінню сучасних людей доводиться випробувати на собі безліч фізичних, хімічних, біологічних факторів забруднення навколишнього середовища, у якому частка штучного світу, створеного руками людини, постійно збільшується. Але в той же час, наприклад, інфекційні хвороби сьогодні не є основними причинами смертності, проте різко підвищилася смертність через серцево-судинні, психічні захворювання, у етіології яких однією з основних складових є спосіб життя. Існують дослідження, які показують, що рівень здоров'я усього на 9,8% залежить від функціонування системи охорони здоров'я, на 16,4% від генетичних особливостей людини, на 21,3% від впливу факторів навколишнього середовища і на 52,5% від способу життя. Але, на жаль, у сучасному суспільстві відповідальність за збереження здоров'я, як учні, так і їхні батьки на себе, на свій спосіб життя не приймають: факторами, які негативно впливають на здоров'я, сучасні дівчата (15-16 років) вважають: екологію, стресові ситуації, спадковість і паління; юнаки: екологію, спадковість, стресові ситуації і наркотики. На думку їхніх батьків, такими факторами є: екологія, наркотики і низька якість медичної допомоги. Ці дані свідчать про те, що більшість людей у нашій країні мають дуже поверхневе уявлення про фізичну культуру в цілому, про рухову активність, як базову складову стійкості організму до впливу несприятливих екологічних умов, про фізичні вправи як необхідні умови збереження фізичної і розумової працездатності, біологічної і психологічної надійності. Іншими словами можна сказати, що в сучасному суспільстві в даний час здоров'я поки ще не є ідеальною категорією. Справа в тому, що цінності знаходять соціальний зміст, реалізуються і впливають на свідомість і поведінку лише в тому випадку, коли глибоко усвідомлюються, сприймаються особистістю як ціннісні орієнтації. У іншому випадку нереалізована цінність існує сама по собі, незалежно від індивідуальної свідомості, яка служить одним із джерел різного роду протиріч між суспільними та індивідуальними цінностями, між свідомістю і практичною поведінкою людини.

Про низький рівень фізичної культури особистості студентів груп ЛФК свідчать результати опитування про вибір форм занять фізичним вихованням у вищому навчальному закладі: 54% опитаних вибрали обов'язкові навчальні заняття, 28% – факультативні, 14% – самостійні та 4% – інші форми занять. Причому в обов'язкових заняттях наших студентів в основному приваблюють: високий професіоналізм викладачів (36%), залікові вимоги (30%) і гарна спортивна база (16%). Зацікавленість у факультативних заняттях виявляється в наявності хорошої спортивної бази (40%), можливості займатися системою фізичних вправ чи видом спорту на вибір (20%), залікових вимогах (18%). До самостійних занять спонукають такі фактори: наявність поблизу місця проживання спортивної бази для занять (32%), високий матеріальний добробут (18%), професійний добір, що включає показники здоров'я і фізичної підготовленості (12%), можливість займатися в зручний вільний час (10%), можливість самому вибирати системи фізичних вправ чи види спорту для занять (8%). Результати цього дослідження свідчать про низький рівень самоорганізації студентів, відсутність свідомого відношення до свого здоров'я і слабку теоретичну інформованість в питаннях здорового способу життя. Для підвищення ефективності процесу фізичного виховання необхідно особливу увагу приділяти систематичному формуванню мотивацій до занять фізичними вправами, залученню до фізичного самовиховання.

Таким чином, сьогоденне безтурботне відношення людей у нашому суспільстві до свого здоров'я, що наносить соціально-економічний і морально-психічний збиток сім'ї, виробничому колективу і суспільству в цілому, багато в чому залежить від недоліків у функціонуванні системи фізичного виховання дітей і молоді в недалекому минулому. В цей час у нашій та інших країнах вчені і фахівці порушують питання про необхідність істотної перебудови системи фізичного виховання для вирішення важливих соціальних і педагогічних проблем [8]. У першу чергу, мова йде про перехід від системи, яка орієнтована на формування лише певних фізичних якостей, життєво необхідних рухових умінь і навичок, до системи, що дає людині глибокі знання про свій

організм, засоби цілеспрямованого впливу на фізичний стан, збереження і зміцнення здоров'я, а також формує потреби в здоровому способі життя і фізичному удосконалюванні, в активних заняттях фізичними вправами і спортом. Іншими словами, цілеспрямоване та інтенсивне засвоєння дітьми і підлітками цінностей національної і світової культури фізичної активності, актуалізованих у здоровому способі життя – є найважливішим завданням виховання та освіти підростаючого покоління, вирішальною умовою формування нового рівня культури життєдіяльності населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Платонов В. М. «Спорт для всіх» в структурі здорового способу життя. *Актуальні проблеми розвитку руху «Спорт для всіх» у контексті європейської інтеграції України* : матеріали пленарної доповіді на міжнар. наук.-практ. конф. 24-25.06.2004. Тернопіль, 2004.

Наталія РОСОХА

викладачка кафедри соціальної роботи

*Карпатського інституту підприємництва ЗВО «Відкритий міжнародний
університет розвитку людини «Україна»*

enr091@ukr.net

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ ДІТЕЙ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ВІЙНИ

Анотація: Тези розкривають проблему соціально-психологічної адаптації дітей, які постраждали від війни. Аналізуються психологічні наслідки воєнних травм, такі як посттравматичний стресовий розлад, тривожність та депресія, а також соціальні бар'єри, що ускладнюють адаптацію. Обговорюються ключові фактори адаптації, включаючи роль сім'ї, школи та громади, а також індивідуальні особливості дітей. На основі аналізу наукової літератури та практичного досвіду пропонуються стратегії адаптації, що включають індивідуальну терапію, соціальні програми та громадські ініціативи.

Ключові слова: соціально-психологічна адаптація, діти війни, посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), психологічна травма, резилієнс, соціальна інтеграція, психологічна допомога, соціальна підтримка.

Соціально-психологічна адаптація дітей, які постраждали від війни, є однією з найбільш актуальних і складних проблем сучасного суспільства, особливо в умовах тривалих збройних конфліктів. Війна залишає глибокий слід у психіці дитини, порушуючи її емоційний стан, соціальні зв'язки та здатність адаптуватися до мирного життя. У 2025 році, коли світ продовжує стикатися з наслідками воєн у різних регіонах, зокрема в Україні, ця тема набуває особливої гостроти. Діти, які пережили втрату близьких, вимушене переселення чи свідчення насильства, потребують не лише базової гуманітарної допомоги, а

й комплексної психологічної підтримки для відновлення їхнього соціального функціонування. Актуальність проблеми зумовлена не лише масштабом впливу війни на молоде покоління, але й довгостроковими наслідками для суспільства: без належної адаптації ці діти ризикують зіткнутися з психічними розладами, соціальною ізоляцією та навіть радикалізацією в майбутньому. Таким чином, вирішення цієї проблеми є важливим як для індивідуального благополуччя, так і для стабільності соціальних систем.

Наукова розробка теми соціально-психологічної адаптації дітей у контексті війни має значну історію, але залишається недостатньо систематизованою через специфіку кожного конфлікту. Піонерські роботи в цій галузі належать психологам, які досліджували наслідки Другої світової війни, зокрема А. Фрейд та Дж. Боулбі, які у своїх працях акцентували увагу на травмах прив'язаності у дітей, що втратили батьків чи домівку [2;4]. Сучасніші дослідження Б. Ван дер Колка [5], поглиблюють розуміння травматичного стресу та його впливу на дитячу психіку, пропонуючи концепцію «тілесної пам'яті» травми. Значний внесок у тему зробили дослідники, таких як М. Весселс [6], який аналізував психосоціальні програми для дітей війни, та Бетанкур Т. С., Бреннан Р. Т., Рубін-Сміт Дж., Фіцморіс Г. М., Гілман С. Е. [1], які вивчали адаптацію дітей-переселенців. Українські вчені досліджували вплив війни на психологічний стан дітей, підкреслюючи роль соціального оточення в їхньому відновленні. Водночас, попри значний обсяг емпіричних даних, бракує узагальнених моделей адаптації, які враховували б культурні, соціальні та індивідуальні особливості.

Проблемна ситуація полягає в тому, що діти, які постраждали від війни, стикаються з множинними бар'єрами на шляху до соціально-психологічної адаптації. Війна руйнує їхнє базове відчуття безпеки, що, за теорією Дж. Боулбі [2], є основою для формування здорових соціальних зв'язків. Втрата рідних, розрив із звичним середовищем і постійна невизначеність призводять до посттравматичного стресового розладу (ПТСР), тривожності та депресії, що ускладнює інтеграцію в нові спільноти, наприклад, у школах чи тимчасових

притулках. Соціальні фактори, такі як стигматизація («внутрішньо переміщеної дитини»), економічна нестабільність сімей і недостатня підтримка з боку держави, лише погіршують ситуацію.

Соціально-психологічна адаптація дітей, які постраждали від війни, є процесом, що передбачає відновлення їхньої здатності функціонувати в соціальному середовищі через подолання психологічних травм і встановлення нових зв'язків. Війна впливає на дітей на кількох рівнях: емоційному, когнітивному та поведінковому. Емоційно діти переживають страх, гнів і смуток, що часто проявляються у вигляді кошмарів чи агресії. Когнітивно війна порушує їхню здатність довіряти світу, формуючи песимістичні уявлення про майбутнє. Поведінково це може виражатися в ізоляції, уникненні контактів або, навпаки, імпульсивності. Дослідження Б. Ван дер Колка [5] показують, що травма «записується» в тілесності дитини, впливаючи на нервову систему і ускладнюючи регуляцію емоцій. Наприклад, діти, які чули вибухи чи бачили насильство, можуть реагувати на гучні звуки панічними атаками навіть через роки після подій.

Ключовим фактором адаптації є соціальне середовище. Теорія екологічних систем У. Бронфенбреннера [3] підкреслює, що відновлення залежить не лише від самої дитини, а й від її мікросистем — сім'ї, школи, друзів. Якщо сім'я сама перебуває у стресі (наприклад, через втрату годувальника чи житла), її здатність підтримувати дитину знижується. Школа може стати осередком адаптації, але часто педагоги не підготовлені до роботи з травмованими дітьми, що призводить до конфліктів чи відторгнення. Дослідження М. Весселса [6] у контексті африканських конфліктів показало, що програми, які залучають громаду до підтримки дітей (наприклад, через групові заняття чи менторство), значно підвищують їхню соціальну інтеграцію. В Україні подібні підходи застосовувалися через проекти ЮНІСЕФ, але їхній масштаб обмежений через брак ресурсів.

Індивідуальні особливості також відіграють роль. Діти з високим рівнем резилієнсу (психологічної стійкості) краще адаптуються, навіть у складних

умовах. Резилієнс формується через попередній позитивний досвід, підтримку значущих дорослих і доступ до ресурсів, таких як освіта чи творчі заняття. Наприклад, арт-терапія, яка широко застосовується для дітей війни, допомагає виражати емоції невербально, знижуючи рівень тривожності. Водночас діти з важкими травмами, такими як втрата обох батьків, потребують тривалішої терапії, часто із залученням когнітивно-поведінкових методик, щоб подолати ПТСР.

Проблема ускладнюється соціальними бар'єрами. Стигматизація часто супроводжує внутрішньо переміщених дітей, коли їх сприймають як «чужих» у новому середовищі. Це посилює ізоляцію і перешкоджає формуванню нових дружніх зв'язків. Економічні труднощі сімей призводять до того, що діти змушені брати на себе «дорослі» ролі, наприклад, піклуватися про молодших братів, та/або сестер що гальмує їхній власний розвиток. Держава відіграє вирішальну роль, але соціальні служби часто не мають достатньої кількості фахівців чи фінансування для системної роботи.

На основі аналізу можна виокремити кілька стратегій адаптації. По-перше, індивідуальна психологічна допомога, спрямована на подолання травм через терапію та підтримку резилієнсу. По-друге, соціальні програми, які включають сім'ю та школу, створюючи безпечне середовище для інтеграції. По-третє, громадські ініціативи, що знижують стигматизацію через освіту та спільні заходи. Досвід інших країн, Колумбія таких як Колумбія чи Сирія, показує, що комбінація цих підходів є найефективнішою, якщо вона адаптована до місцевих умов.

Соціально-психологічна адаптація дітей, які постраждали від війни, є складним процесом, що вимагає врахування як індивідуальних травм, так і соціального контексту. Війна залишає глибокі психологічні рани, але за наявності підтримки ці діти можуть відновити здатність до соціального життя. Емоційні, когнітивні та поведінкові наслідки потребують комплексного підходу, який поєднує терапію, сімейну підтримку та інтеграцію в громаду. Проблема залишається гострою через недостатню системність у підходах і

обмеженість ресурсів, особливо в країнах, що переживають тривалі конфлікти. Подальші дослідження мають зосередитися на розробці універсальних моделей адаптації, які враховують культурні особливості та довгострокові ефекти травм.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Betancourt T. S., Brennan R. T., Rubin-Smith J., Fitzmaurice G. M., & Gilman S. E. *Sierra Leone's Former Child Soldiers: A Longitudinal Study of Risk, Protective Factors, and Mental Health. Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry.* 2010. № 49 (6). P. 606-615.
2. Bowlby J. *Attachment and Loss: Volume 1. Attachment & Loss.* Basic Books. 1983. 436 p.
3. Bronfenbrenner U. *The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design.* Cambridge, MA: Harvard University Press. 1979. 352 p.
4. Freud, A., Burlingham D. *War and Children.* New York: Medical War Books. 1943. 150 p.
5. Van der Kolk B. *The Body Keeps the Score: Brain, Mind, and Body in the Healing of Trauma.* New York: Viking. Penguin Books. 2015. 464 p.
6. Wessells, M. *Child Soldiers: From Violence to Protection.* Cambridge, MA: Harvard University Press. 2006. 308 p.

Анна СТАРЄВА

кандидатка педагогічних наук, доцентка, директорка Миколаївського інституту розвитку людини ЗВО «Відкритий міжнародний університет

розвитку людини «Україна» .

e-mail: starann61@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ БЕЗПЕКИ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Анотація. Тема досліджує організацію безпеки освітнього процесу в закладах вищої освіти (ЗВО) в Україні в умовах воєнного стану. Окрему увагу приділено аналізу нових викликів та загроз для здобувачів та викладачів, що виникають в умовах військових дій. Розглядаються методи забезпечення фізичної безпеки, а також інтелектуальної та психологічної підтримки учасників освітнього процесу. Підкреслюється важливість адаптації навчальних програм і використання дистанційних технологій для продовження освітнього процесу. У тезах запропоновані рекомендації щодо удосконалення системи безпеки в ЗВО в умовах надзвичайних ситуацій.

В умовах воєнного стану особливим пріоритетом є збереження життя і здоров'я громадян, зокрема здобувачів, а також забезпечення їх доступу до освіти. Знання основ безпеки життєдіяльності та організації умов охорони праці необхідне для формування у кожного педагога та здобувача освіти свідомого й відповідального ставлення до питань особистої та колективної безпеки. Це включає вміння виявляти небезпечні ситуації та оцінювати їх ризик, а також здатність ефективно протистояти цим загрозам.

Важливою складовою цього процесу є організація охорони праці в освітніх установах для мінімізації ризиків виникнення нещасних випадків. Адміністрація, викладачі ЗВО повинні володіти компетенціями в галузі охорони праці, зокрема – з урахуванням вимог воєнного стану, й навчати цьому

своїх здобувачів за всіма освітніми програмами різних рівнів, зокрема такому освітньому компоненту, як: «Охорона праці, безпека життєдіяльності та цивільний захист». Вміння оцінювати ризики та дотримуватися правил безпеки є однією з головних умов збереження життя під час загроз. Знання основ охорони праці, надання першої допомоги та правильних дій у надзвичайних ситуаціях допоможуть працівникам діяти відповідально щодо власної безпеки та безпеки колег і здобувачів освіти.

Згідно законодавства керівники ЗВО в умовах воєнного стану повинні: забезпечити охорону учасників освітнього процесу, персоналу та майна ЗВО; за потреби організувати евакуацію учасників освітнього процесу та персоналу в безпечні місця; готувати інформацію про ЗВО, що знаходяться поза зоною бойових дій, зокрема щодо евакуації здобувачів освіти, науково-педагогічних працівників та інших осіб, забезпечення їх навчання через електронні платформи, реєстрації заявок на евакуацію та організації спільного управління освітнім процесом; аналізувати можливості поєднання навчальних програм та спеціалізацій на різних курсах; забезпечувати організацію навчання в умовах евакуації, планувати індивідуальні умови навчання; оцінювати та планувати адаптацію ЗВО до змін в умовах кризових ситуацій.

Відповідно до статті 571 Закону України «Про освіту», в умовах воєнного стану або надзвичайної ситуації забезпечується організація освітнього процесу в дистанційній формі або іншому безпечному форматі для здобувачів освіти та працівників закладів освіти, зокрема тих, хто змушений був змінити місце проживання чи роботи. Основні положення організації освітнього процесу в умовах війни регулюються наказом МОН України «Про деякі питання організації роботи закладів фахової передвищої, вищої освіти на час воєнного стану» (2022).

В умовах воєнного часу немає єдиного підходу до організації навчального процесу, і керівництво має використовувати комплекс заходів, що адаптуються до конкретної ситуації в різних регіонах країни. Для ефективної роботи ЗВО адміністрації необхідно розробити плани навчання та виховання з урахуванням

безпеки та здоров'я всіх суб'єктів освітнього процесу. Вони повинні поєднувати як організаційні, так і психологічні, й виховні. Окремі заходи безпеки (наприклад: евакуації на предмет прямої загрози окупації, або організація безпечного сховища), зокрема для ЗВО, мають бути підготовлені заздалегідь.

Серед основних заходів для ефективного продовження навчального процесу в умовах воєнного стану є використання дистанційних форм навчання, що дозволяє забезпечити безперервність та якість освіти з урахуванням безпеки всіх учасників.

Для ефективного онлайн-навчання важливо, щоб усі освітні ресурси були доступними на навчальній платформі закладу: освітні програми, навчальні та робочі плани, індивідуальні плани здобувача, електронний журнал, навчально-методичні комплекси дисциплін (навчальні та робочі програми, силабуси - чітко структуровані й насичені усім необхідним матеріалом для організації процесу навчання, повнотекстові лекції та відео-записи для здобувачів, які за поважних причин не змогли приєднатися до навчання в синхронному режимі, методичні рекомендації щодо виконання практичних занять, самостійної роботи, курсових та кваліфікаційних робіт, практичної складової освітньої програми здобувачів). Усі розміщені матеріали повинні зберігати структурно-логічну схему навчання, мати методичний супровід, а також дотримуватися чіткого графіку освітнього процесу та виконання завдань. Потрібно використовувати перевірені системи взаємодії, ефективні електронні ресурси та дистанційні технології. Важливо також забезпечити актуальність і якість навчальних матеріалів для розвитку професійних навичок здобувачів та їх творчого потенціалу. Система контролю і моніторингу результатів навчання має бути пристосована до умов дистанційного навчання і сприяти ефективності процесу.

У воєнний час важливо адаптувати освітній процес для подолання освітніх втрат та вирішення основних проблем, таких як мобільність студентів, нестабільний Інтернет, недостатнє обладнання та технології. Це потребує розвитку інформаційного середовища ЗВО та готовності викладачів

використовувати онлайн-ресурси. Основні труднощі воєнного періоду – відсутність Інтернету, комп'ютерів, перевантаження освітніх платформ, нестача кваліфікованих кадрів, труднощі з самодисципліною та перевіркою знань, втрата контролю. У дистанційному навчанні зменшується комунікація та зростає монотонність, що призводить до психологічного виснаження, тому важливим є залучення здобувачів до активних форм роботи, зокрема проєктної діяльності.

Висновки. То ж, одним із головних завдань ЗВО в умовах затяжної війни та невизначеності є продовження навчання здобувачів, а також підтримка молоді, яка через російську агресію не змогла продовжити освіту. Забезпечення охорони праці та психологічної й фізичної безпеки учасників навчального процесу під час війни є важливим ресурсом й умовою виконання цього завдання.

Іван ФЕЛЬЦИН

кандидат юридичних наук, викладач циклової комісії з права Карпатського інституту підприємництва ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ПРАВОВОЇ РЕАЛЬНОСТІ ПОВОЄННОЇ УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Анотація. Отримані результати дослідження спрямовані на: 1) подолання контамінованості теорій природного та позитивного права в контексті європейського та євроатлантичного курсу України; 2) формування контурів парадигми юриспруденції повоєнної України; 3) визначення місця і ролі України у процесах формування у світі (з другої половини ХХ ст.) нової парадигми права в умовах стирання меж між реальним і віртуальним світом, зумовленого четвертою науковою революцією (з кінця ХХ ст.).

Вступ. Питання, на які потрібно знайти відповіді у повоєнний період розвитку України, вражають своїм масштабом. Тут і подолання контамінації теорій природного та позитивного права в Україні в контексті незворотності європейського та євроатлантичного курсу України; завершення відновлення української правової традиції; відновлення та розбудова Української держави; формування нової парадигми права в умовах стирання меж між реальним і віртуальним світом тощо.

Постановка завдання. Тому завданням даної роботи є інтерпретація правової реальності повоєнної України.

Як зазначає С.І. Максимов: «Правова реальність не являє собою якусь субстанційну частину реальності, а є лише способом організації та інтерпретації певних аспектів соціального життя, буття людини. Але цей спосіб настільки істотний, що за його відсутності розпадається сам людський світ[1, с. 65].

Результати дослідження. В сучасному світі вже сформовані контури нової правової реальності, на яку все більший вплив має віртуальний світ. Наприклад, у жовтні 2017 р. в Саудівській Аравії людиноподібний робот Софія вперше в історії отримав статус громадянина. У березні 2024 р. Європейський парламент ухвалив перший у світі закон про штучний інтелект, який набув чинності 01.08.2024 р.[2] Цей документ спрямований на мінімізацію потенційних ризиків для здоров'я, безпеки та основних прав громадян у зв'язку зі штучним інтелектом.

У травні 2024 р. Комітет Міністрів Ради Європи прийняв Рамкову Конвенцію Ради Європи зі штучного інтелекту, прав людини, демократії та правовладдя[3]. Даний документ став першим міжнародним договором у сфері штучного інтелекту, відкритим для всіх держав світу, з 05.09.2024 р. Плани перегляду правової політики щодо необхідності масштабного розвитку штучного інтелекту оголошені новообраним Президентом США. Правове регулювання штучного інтелекту є актуальним і для України.

На наших очах руйнується світовий правопорядок, створений після закінчення Другої світової війни, що є наслідком і легковажного сприйняття міжнародною спільнотою військових загроз.

Висновки. Частиною цих процесів стане нова українська доктрина, розроблення якої ініційоване Президентом України для здійснення трансформації України у період наступних 10 років.

Юридична наука не може залишатися осторонь глобальних процесів, що відбуваються у світі, зокрема, в контексті української доктрини бінарної безпеки й миру під гаслом «Війнам – війна».

Упродовж минулих тридцяти років юридична наука в Україні сформувала модель осмислення правової реальності України, враховуючи незворотність її європейського та євроатлантичного курсу.

На цьому шляху було досягнуто значних результатів у трансформації постсоціалістичного українського права та держави. Зокрема, в процесах структурування та творення правової реальності була вибудована модель

первинності юридичної науки в системі її зв'язків з юридичною освітою та юридичною практикою.

Немає сумніву, що пріоритетною і надалі має залишатися роль українського правового наукового співтовариства у формуванні ідеальних фрагментів правової реальності (принципів пізнання, правових концепцій, практик), які використовуються для постановки проблем і їхнього вирішення.

Однак досвід існування цього підходу свідчить, що наукове знання часто залишається віддаленим від соціальної реальності, надто завантаженим формальними питаннями у сфері вибору методів дослідження.

Не применшуючи значення методології, важливо підкреслити, що в сучасній європейській правовій традиції науковці орієнтуються на прагматичність наукових досліджень, з акцентом на їх значення для реальних потреб людини.

У зв'язку з цим більш вигідним з наукової точки зору є сприйняття юриспруденції повоєнної України як єдиного цілого, частинами якого є юридична наука, освіта та практика.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Максимов С. І. *Класична і неklasична моделі осмислення правової реальності*. Право України. 2014. № 1. С. 61-68.

2. Artificial Intelligence Act. (2024). Retrieved Режим доступу: https://eur-lex.europa.eu/legal content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:L_202401689

3. Council of Europe Framework Convention on Artificial Intelligence and Human Rights, Democracy and the Rule of Law (2024). Retrieved Режим доступу: [https://search.coe.int/cm#{%22CoEIdentifier%22:\[%220900001680afb11f%22\],%22sort%22:\[%22CoEValidationDate%20Descending%22\]}](https://search.coe.int/cm#{%22CoEIdentifier%22:[%220900001680afb11f%22],%22sort%22:[%22CoEValidationDate%20Descending%22]})

Іван ШИНКАР

*кандидат філологічних наук, доцент кафедри соціальної роботи
Карпатського інституту підприємництва ЗВО «Відкритий міжнародний
університет розвитку людини «Україна»*

anja.shynkar@ukr.net

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ НАРКОЗАЛЕЖНОСТІ ЯК СОЦІАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ І ФОРМИ ДЕВІАЦІЇ

Анотація. У статті розглянуто теоретичні аспекти вивчення наркозалежності як соціальної проблеми і форми девіації. Увагу зосереджено на соціальному аспекті наркоманії як проблеми сучасного суспільства. Розглядаються історичні, соціальні та психологічні аспекти явища наркоманії. Висвітлюється еволюція використання наркотичних речовин, починаючи з давніх цивілізацій, а також їхній вплив на суспільство. Підкреслюється необхідність комплексного підходу до боротьби з наркозалежністю, включаючи профілактичні, медичні та соціальні заходи.

Ключові слова: наркоманія, наркозалежність, девіантна поведінка, молодь, профілактика, соціальний контроль.

Для багатьох країн світу, зокрема й України наркоманія, токсикоманія і пов'язаний з ними незаконний обіг наркотиків стали справжнім соціальним негараздом. Вживання наркотиків має глибокі соціальні корені та історію. Як відомо наркотики супроводжуються людством протягом всієї його історії. Існує гіпотеза, що приблизно за 40 тисяч років до нашої ери людина була знайома з наркотиком. Історія використання опію, як наркотичного засобу, починається з давніх цивілізацій Міжріччя, Єгипту, Індії. Про снодійну дію опію згадується у шумерських таблицях, тобто 6 тисяч років назад.

Знайдені у стародавніх могилах Перу і Еквадору статуетки свідчать про те, що близько 2300 років назад люди використовували листя коки, які мали,

подібну кофеїну, стимулюючі властивості. У XVI ст. єпископи католицької церкви виступили з заявою щодо вживання коки, яке прирівнюється до ідолопоклонства, і домоглися прийняття забороняючого королівського декрету. Але, через стимулюючу дію, іспанці були прихильниками використання коки на золотих і срібних рудниках [2, с. 379].

Наркоманія не оминула і Київську Русь. Наркотики на Русі були відомі з дохристиянських часів. Вони виготовлялись з різних трав, ягід і грибів та використовувались виключно для лікарських потреб – за цим наглядали слуги культу (волхви і відуни). Всього їм було відомо близько ста найменувань такого зілля.

Термін наркоманія походить від грецьких слів «narke» – заціпеніння, отупіння, запаморочення і «mania» – збожеволення, безумство. Цим терміном визначають хворобу, причиною якої являється зловживання засобами, що викликають короточасний, суб'єктивно–позитивний психічний стан.

Отже, наркоманія – психічний розлад, зумовлений залежністю від наркотичного засобу або психотропної речовини внаслідок зловживання цим засобом або цією речовиною.

Основні ознаки наркоманії:

– синдром психічної залежності (потяг до вживання наркотиків і досягнення психічного комфорту лише при наявності інтоксикації наркотиком);

– синдром фізичної залежності, який називають «ломкою» (неприємні больові відчуття протягом 5–7 днів: у перший день озноб, пітливість, жар, потім болі у зв'язках, сугавах, на третій день можливі судорожні припадки, психози тощо).

Наркотики залежно від їх дії на організм людини умовно можна розділити на дві великі групи:

- 1) збуджуючі;
- 2) що викликають депресію [5, с. 275].

При цьому слід мати на увазі, що кожен з наркотиків має велику різноманітність прихованих властивостей, що по-різному впливають на

нервову систему.

Є наркотики, які заспокоюють і знеболюють (їх називають депресивними), і є інші, що чинять стимулюючу дію, збуджуючі організм. Засоби галюциногенів викликають екстаз і буйство, кошмари або почуття важкого занепокоєння. При цьому кожна з цих речовин, навіть найнебезпечніша з точки зору зловживання, може робити цілющу, благодійну дію, але тільки у тому випадку, якщо його застосовують абсолютно правильно.

Стан наркоманії характеризується трьома властивостями:

- 1) непереборне бажання або потреба продовжувати вживати наркотики і діставати їх будь-якими способами;
- 2) прагнення збільшувати дози;
- 3) залежність психічного, а іноді і фізичного характеру від дій наркотику.

Так званий синдром наркоманії виникає лише в результаті прийняття наркотичного засобу, незалежно від того, чи відбувається це випадково або після систематичного вживання. Етапи цього процесу, що протікає повільніше або швидше, в основному наступні:

1) Початкова ейфорія, часто дуже короткочасна. Вона характерна для певних наркотичних речовин (особливо морфію і опіуму), а не для усіх засобів. У такому стані підвищеної дратівливості, химерних і часто еротичних видінь людина втрачає контроль над собою.

2) Толерантність носить тимчасовий характер. Це явище пояснюється реакцією організму на дію однієї і тієї ж дози речовини, що приймається неодноразово. Поступово організм реагує слабкіше.

3) Залежність. Більшість дослідників дійшли висновку, що залежність – явище як фізичне, так і психічне. Виражається воно класичними симптомами абстиненції, або «видалення», які наркоман переносить дуже важко і з ризиком важких органічних або функціональних нападів.

4) Абстиненція (синдром виведення) відбувається зазвичай через 12–48 годин після припинення прийняття наркотику. Наркоман не може переносити цей стан, що викликає у нього нервові розлади, тахікардію, спазми, блювоту,

діарею, слинотечу, підвищену секрецію залоз. При цьому з'являється нав'язливе бажання знайти токсичну речовину – наркотик – за всяку ціну! Різде «виведення» наркомана призводить до несамовитих і у край небезпечних проявів, які можуть в деяких випадках викликати справжні колапси, як це буває з морфіністами. Це різновиду *delirium tremens* – білої лихоманки, в яку занурюється невиліковний алкоголік. Напад сам по собі виражає стан гострої потреби в отруті, що стала необхідним чинником внутрішніх процесів [6, с. 177].

Усі наркотики і їх дії діляться на наступні групи:

1) Седативні отрути, що заспокоїливо діють на психіку. Вони усувають функції збудливості і сприйняття, вводячи людину в оману, обдарувавши її букетом приємних станів. Ці речовини (опіум і його алкалоїди, морфій, кодеїн, кока і кокаїн) змінюють мозкові функції і віднесені до категорії *Euforica*.

2) Засоби галюциногенів, що представлені великою кількістю речовин рослинного походження, дуже різні за своїм хімічним складом. Сюди входять мессалін з кактуса, індійські коноплі, гашиш і інші тропічні рослини. Усі вони викликають церебральні збудження, що виражаються у деформації відчуттів, галюцинаціях, спотворенні сприйняття, видіннях, і тому їх відносять до категорії *Fantastica*.

3) Сюди відносяться речовини, що легко отримуються шляхом хімічного синтезу, які викликають спершу церебральні збудження, а потім глибоку депресію. До таких засобів відносяться: алкоголь, ефір, хлороформ, бензин. Ця категорія *Inebrantia*.

4) Категорія *Hypnotica*, куди входять отрути сну: хлорал, барбітурати, сульфурол, авакава та ін.

5) *Excitantia*. Тут переважають рослинні речовини, збуджуючі мозкову діяльність без швидкого впливу на психіку; сила дії на різних осіб буває різною. Сюди входять рослини, що містять кофеїн, тютюн, бетель та ін. [3, с. 106].

Кількість чинників, що впливають на розвиток наркотизму, постійно

збільшується, змінюються їх якісні характеристики. Тому причини наркотизму не можна звести до якогось єдиного чинника. Іноді одна причина призводить до наркоманії, а іноді низка причин, що впливають на особу в одному напрямі, ведуть до її розвитку. Може бути комплекс причин, несприятливих умов, кожний з яких певною мірою зумовлює розвиток різних видів наркоманії.

Причини наркотизму умовно можна поділити на соціальні, соціально–психологічні, психологічні тощо. Американські лікарі із Нью–Йоркського центру дезінтоксикації вважають, що формуванню наркомана сприяють такі причини: ринок, що вільно постачає наркотики; середовище, що сприяє або допускає застосування наркотиків; певний індивідуальний нахил до влади.

Визначальними чинниками розвитку і поширення наркотизму є соціальні причини. Можна простежити чітку прямо пропорційну залежність збільшення загального поширення наркоманії у важкі періоди історії розвитку суспільства, наприклад під час війни, коли військовослужбовці в екстремальних умовах бачили у наркотиках стимулюючий засіб, у них вони шукали полегшення труднощів тощо. Також сприяють поширенню наркотизму голод, різні національні біди і соціальні потрясіння [1, с. 99].

Серед причин, що призвели до розвитку наркотизму у нашій країні безумовно самими вагомими є наступні: розвал системи дитячих і молодіжних організацій; різка зміна соціального статусу – розшарування в суспільстві; масований вплив західної культури та пропаганда західного стилю життя; ціннісна криза у суспільстві – втрата життєвих цінностей; послаблення сімейних зв'язків (в окремих випадках). Тому, вплив цих причин на слабких людей, які є у будь–якому суспільстві, і багато хто з них намагається вживанням наркотиків забути та врятуватися від реального життя. Особливо це стосується молоді – часто невлаштованість життя, відсутність чіткої перспективи, неясність політичної платформи, безідейність, відсутність цілеспрямованості ведуть до розгубленості перед обличчям суперечливої діяльності та можуть слугувати потягом до наркотиків. Не тільки ця розгубленість, а й безплідне прагнення до реальності, невдала спроба

осмислити справжні суперечності як свого життя, так і життя суспільства можуть бути благодійним ґрунтом, на якому проростає сім'я наркоманії. Наркоманія поглинає нижчі верстви суспільства. Насамперед, це діти з малозабезпечених родин, що зловживають спиртними напоями, перебувають без догляду батьків, починають у ранньому віці вживати алкогольні напої, нюхають бензин, клей «Момент» і «Гумовий», потім переходять на анашу, макову соломку, «балуються» паркопаном, кетаміном. Потім уже пробують важкі наркотики, такі, як гвинт і «підсідають». І якщо для них це спосіб віддалитися від навколишньої «брудної» дійсності, то нащадки багатих батьків починають вживати наркотики заради «крутості». Заборонений плід – солодкий. Як не дивно, для них нижча верства є якимось уособленням волі та безкарності, і вони по-своєму йому заздять. Вони мимоволі повторюють їх дії та намагаються у такий спосіб виділитися перед однолітками. Багаті починають із паркопана, анаші, екстазі, потім переходять на героїн, кокаїн. Нова танцювальна культура, що прийшла до нас із Заходу, принесла й наркотики (поганою манерою стало з'являтися на дискотеці без ЛСД або таблетки екстазі).

Хоч у більшості країн ухвалені досить суворі закони щодо контролю над виробництвом і споживанням наркотичних засобів, однак в обхід цих законів виробництво і торгівля ними ведуться в широких масштабах. Торгівці наркотиками за ради власного збагачення прагнуть до постійного збільшення своєї клієнтури, втягують до наркотичної трясовини здебільшого молодь. Це призводить до постійного зростання наркоманії. Нечувані прибутки торговців від реалізації наркотиків є однією з головних причин їх поширення, бо якщо є товар, знайдеться і покупець [1, с. 102].

Розвитку наркотизму сприяє велика міграція населення, поява через це нетрадиційних для деяких регіонів наркотиків, наприклад гашиш у Європі, опіум у Америці.

Однією з соціальних причин було умисне поширення колонізаторами наркотиків серед населення колоніальних і залежних країн для фізичного і духовного виснаження народів з метою їх національного закабалення,

поневолення і експлуатації (наприклад, Китай, Індонезія та інші країни).

Нарешті треба врахувати той світ, у якому живе молодь, ту досить велику групу юнаків і дівчат, для яких споживання наркотиків є новим віянням сучасної цивілізації. Однією з соціальних причин стало також потурання уряду деяких країн щодо легалізації «легких» наркотиків (Голландія тощо). Наркотичні засоби за бажанням можна придбати навіть у школах, ліцеях, вузах. Тому не дивно, що близько 30% школярів 9–11 класів курять марихуану. Діти приносять сигарети з наркотиком до школи, на вечірки і пригощають ними один одного.

На рівень наркотизму суттєво впливають механізми соціального контролю, до яких належать суспільство, мікросоціальне середовище. Неналежний соціальний контроль призводить до поширення наркотизму.

Аналіз перелічених причин свідчить, що вони перебувають в площині соціальних проблем. Однак соціальні причини у виникненні наркоманії не єдині.

Ще однією причиною розвитку наркоманії є недостатньо продумані, необережні, недбалі або навіть несумлінні медичні призначення, у наслідок яких може відбутися перше знайомство з наркотичними препаратами.

Загроза виникнення наркотичної залежності стає реальною, якщо людина не розуміє небезпеки вживання будь-яких ліків без лікарського призначення.

У розвитку наркотизму відіграє значну роль не правильне виховання дитини, коли формується слабкість, схильність втікати від труднощів. Особливу тривогу викликає зростання наркоманії серед школярів і студентів (у 6–8 раз за останні 5 років) [4, с. 44].

До наступної соціально-психологічної причини можна віднести негативний вплив мікросоціальних груп і негативного лідера. Наркомани не лише подають негативний приклад, але й втягують до цієї пристрасті новачків. Вони потрібні їм як однодумці з якими вони діляться своїми наркотичними переживаннями, як клієнти, яким збувають наркотики, а також як «кролики», які згодом пробують разову наркотичну дозу нової партії наркотиків.

Недостатня санітарно–освітня робота також сприяє поширенню наркоманії. Наркоманія – хвороба молодих. 80 % хворих на наркоманію – це люди віком від 14–30 років і більшість (90%) з них навіть не передбачало, які наслідки їх чекають. Неуцтво і наркотична безграмотність визначили їх ставлення до наркотиків. Багато хто вважав, що небезпека їм не загрожує, оскільки вони тільки палять гашиш, а наркоманія, за їх поняттям це коли «колються». Так на ґрунті незнання і неуцтва виростає повна безстрашність прийому наркотичної речовини.

Говорячи про перше, потрібно відмітити, що наркоманія отримала розповсюдження в нашій країні саме у роки кризи: економічної, ідеологічної та політичної. Зв'язок між цими явищами безсумнівний.

В останній час виявлено, що неспокійний стан людської психіки має і хімічну природу. Таким чином, проявляться зв'язок між наркоманією та екологічними катаклізмами, забрудненням повітря, води та неправильним застосуванням хімії, які негативно впливають на організм людини у цьому напрямку [4, с. 45].

Вищезазначені причини та умови звичайно не є вичерпними, але вони вказують на складність і різноманітність розвитку та поширення наркотизму, що ще раз підтверджує його підвищену суспільну небезпеку.

Отже, проблема вживання наркотиків перетворилась у загрозу здоров'ю населення, а наркоманія у важку хворобу, що руйнує психофізичне здоров'я людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Беспалько В.В. Психологічні та соціальні проблеми дитячої і підліткової наркоманії // Практична психологія та соціальна робота. 2004. № 4. С. 57-59.
2. Гурвич І. М. Висновки та рекомендації для програм первинної профілактики. СПб, 2000. 175с.
3. Девіантна поведінка молоді та алкоголізм. Наркоманія як форма прояву протиправної поведінки молоді. Режим доступу:

<http://fiercest.ru/referaty/lektsii-deviantna-povedinka-molodi-ta-alkogolizm-narkomaniya-yak-forma-proyavu-protivopravnoi-povedinki-molodi/>

4. Каменская Т. Г, Подшивалкина В. И. Некоторые аспекты исследования образа потребления наркотиков в молодёжной среде // Вісник Київського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи». Київ, 2000. № 492. С. 173-176.

5. Максименко С.Д. Актуальні питання профілактики наркоманії // Практична психологія та соціальна робота. 2004. № 10. С. 1-3.

6. Холковська І.Л. Корекційна педагогіка. :ВДПУ ім. М.Коцюбинського, 2007. 328 с.

Олена ДОБРОВІЩЬКА

к.пед.н., доцент, доцент кафедри психології та соціальної роботи
Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»

libaddobr@gmail.com

УКРАЇНСЬКІ ДІТИ-БІЖЕНЦІ В ПОЛЬЩІ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Анотація. Розглянуто проблеми проживання українських дітей у Польщі, які виникли внаслідок масової міграції через військові дії в Україні. Розкрито основні виклики, з якими стикаються діти та їхні родини, зокрема соціальна інтеграція та адаптація дітей до нового середовища, освітні і психологічні труднощі, умови проживання й фінансова нестабільність. Означено шляхи вирішення проблем та перспективи покращення ситуації.

Abstract. The problems of living of Ukrainian children in Poland, which arose as a result of mass migration due to military actions in Ukraine, are considered. The main challenges faced by children and their families are revealed, in particular, social integration and adaptation of children to the new environment, educational and psychological difficulties, living conditions and financial instability. Ways of solving problems and prospects for improving the situation are identified.

Через війну в Україні мільйони людей були змушені залишити свої домівки, рятуючись від небезпеки й шукати безпечний притулок за кордоном, і Польща стала однією з головних країн, що прийняла українських біженців. Серед них – значна кількість дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах та серйозними труднощами адаптації в новій країні.

Станом на початок 2025 року в Польщі проживає приблизно 2,3 мільйона українців. Згідно зі звітом Євростату, у 2022 році кількість українських біженців у Польщі перевищувала 1,3 мільйона. На початок 2025 року ця цифра знизилася до 983 880 осіб, що становить 27,2% від загальної кількості таких статусів у Європейському Союзі.

Вимушене переселення для дорослих українців та їх дітей стало серйозним викликом, що вплинуло на емоційний стан, адаптацію в новому середовищі та подальше життя у чужому оточенні.

Означимо основні проблеми та шляхи вирішення українських дітей у Польщі:

Психологічні труднощі. Багато дітей які пережили травматичні події війни, розлуку з рідними або тривалу дорогу до безпечного місця часто страждають від стресу, тривожності, депресії через втрату дому, друзів, звичного середовища. Деякі з них стали свідками бойових дій, що призвело до посттравматичного стресового розладу. Усі діти відчули труднощі з адаптацією, яка потребує тривалого періоду сприйняття реальних викликів буття і усвідомлення незворотності звичного життя та побуту, що було раніше.

Впровадження країною програм адаптації, що допомагають дітям почуватися безпечно в новому середовищі та робота фахівців із травмованими дітьми через арт-терапію, групові заняття і консультації допомагають дітям відновити психічний стан і швидше пройти адаптаційний шлях.

Мовний бар'єр. Більшість українських дітей не володіє польською мовою на достатньому рівні для комфортного навчання, що ускладнює сприйняття навчального матеріалу та спілкування з однолітками.

Розширення мереж різного рівня курсів польської мови для дітей сприяє долати мовний бар'єр. І, на відміну від дорослих, опанування іноземної мови у дітей відбувається значно швидше.

Освітні труднощі. Українські діти інтегруються в польські школи, але через різницю в навчальних програмах, мовний бар'єр та емоційний стан багатьом складно засвоювати новий матеріал. Деякі учні продовжують паралельно навчатися дистанційно в українських школах, що створює велике навантаження на дитину. У новому шкільному середовищі діти можуть стикатися з нерозумінням, упередженим ставленням від вчителів та учнів або навіть булінгом. Їм складно знайти друзів серед «закордонних» однолітків та

інтегруватися в громаду. Зазвичай українські діти формуються у свої дитячі осередки тих хто виїхав з України.

Створення перехідних класів у школах для українських учнів, організація культурних та спортивних заходів для українських і польських дітей, психологічна підтримка і супровід у навчанні допомагають дітям швидше адаптувати до нових освітніх умов, взаємодіяти з оточуючими і легше долати труднощі у здобутті середньої освіти.

Культурна адаптація та соціалізація. Перебуваючи в новому середовищі, дітям-біженцям важко швидко прийняти соціальні норми й традиції нової країни, і тому, часто відчують самотність та ізоляцію. Вони стикаються з труднощами у встановленні дружніх зв'язків або навіть із випадками дискримінації.

З 2022 року для українських сімей у Польщі працюють програми взаємодії між українськими та польськими родинами, підтримуються волонтерські ініціативи, організуються екскурсії, літні табори та інтеграційні заходи, які допомагають біженцям соціалізуватися, налагодити дружні взаємини і зрозуміти культурні відмінності народів.

Житлові та фінансові труднощі сімей. Діти-біженці які проживають у Польщі, стикаються з різними умовами проживання, що залежать від місця розміщення та доступних ресурсів. Значна частина дітей знаходяться у колективних житлових центрах або помешканнях, де спільно проживають різно-родинні сім'ї, і не мають тих умов проживання, у яких перебували в Україні в своїх домівках. Багато українців втратили джерело доходу, що негативно вплинуло на можливості покривати базові потреби дітей, забезпечити їх необхідним – одягом, шкільним приладдям, розвиваючими заняттями, тощо.

Для підтримки сімей з дітьми уряд Польщі запровадив програму фінансової допомоги «Програма Rodzina 800+» яка продовжує діяти у 2025 році, надаючи щомісячну допомогу в розмірі 800 злотих на кожну дитину до 18 років. Ці кошти допомагають частково покривати базові потреби дітей та покращувати

умови їхнього проживання. Загалом, умови проживання дітей-біженців у Польщі постійно покращуються завдяки зусиллям уряду, місцевих громад та міжнародних організацій, які спільно працюють над забезпеченням комфортного та безпечного середовища для цих дітей.

Отже, адаптація українських дітей у Польщі – це комплексний процес, що потребує уваги та співпраці державних структур, волонтерських організацій та місцевих громад. Надання психологічної допомоги, освітніх можливостей та підтримка соціалізації є ключовими аспектами успішної інтеграції. Завдяки зусиллям польського суспільства та міжнародної допомоги тисячі українських дітей отримують шанс на нове, безпечне та повноцінне життя.

Варто зазначити, що значна частина українців розглядає Польщу як потенційне місце постійного проживання. Зокрема, 21% біженців, які прибули після лютого 2022 року, та майже половина (48%) тих, хто приїхав до війни, мають намір залишитися в країні назавжди. Таким чином, Польща залишається однією з головних країн, що приймає українських біженців, надаючи їм можливості для інтеграції та постійного проживання.

